

Kırsal Tasarım Kodları

Malatya Örnekleri

Sevgi Görmüş
Gaye Taşkan
Merve Feyza Ergan



KIRSAL TASARIM KODLARI

Malatya Örnekleri

Editör

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Yazarlar

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Dr. Gaye Taşkan

Araş. Gör. Merve Feyza Ergan

MALATYA 2024





İnönü Üniversitesi Yayınları: 189

Kırsal Tasarım Kodları: Malatya Örnekleri

Editör

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Yazarlar

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Dr. Gaye Taşkan

Araş. Gör. Merve Feyza Ergan

Kitap Tasarımı

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

ISBN: 978-625-8293-60-9

Sertifika No: 78962

Genel Yayın Yönetmeni

Öğr. Gör. Bünyamin Bayram

Yayınevi Müdürü

Necati Bay

Kapak Fotoğrafı: Akif Özbildirici

Baskı: İnönü Üniversitesi Matbaası, Aralık 2024

Adres: Merkez Kampüs, 44280 Battalgazi/MALATYA

0422 377 32 24 e-posta: yayinevi@inonu.edu.tr

Bu kitabın yayım hakkı İnönü Üniversitesi'ne aittir. 5846, 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların, yayımcısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz, hiçbir biçimde, hiçbir yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yazıların ve görsellerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

Kırsal Tasarım Kodları: Malatya Örnekleri

İçindekiler

Sunuş

Kır ve Kırsal Alan

Kırsal Alan Sınıflaması

Kırsal Planlama Yaklaşımları

Türkiye’de Kırsal Planlama Yaklaşımları

Türkiye’de Köy Tasarım Rehberleri

Kırsal Peyzaj

Yerel Peyzaj

Kırsal Tasarım

 Kırsal tasarım yaklaşımı

 Kırsal peyzaj tasarım kodları

 Kırsal tasarım kodlarını değerlendirme yaklaşımları

Araştırma Tasarımı

Malatya Kırsal Peyzaj

Malatya'da Kırsal Peyzajın Dönüşümü

Arapgir Kırsal Peyzajının Özellikleri

 Arapgir yerleşim dokusu ve yerel mimari özellikleri

 Arapgir flora ve faunası

Kırsal Peyzaj Kodları

Onar Köyü Peyzaj Kodları

Topografik özellikler

Yerleşim deseni

Mekân karakteri ve organizasyonu

Yapı karakteri

Sosyal karakter

Güncel durum

Ormansız Köyü Peyzaj Kodları

Topografik özellikler

Yerleşim deseni

Mekân karakteri ve organizasyonu

Yapı karakteri

Sosyal karakter

Güncel durum

Değerlendirme ve Sonuç

Kaynaklar

Teşekkür

Dünyanın dört bir yanındaki kırsal peyzajlar/yerler insanların, hayvanların, doğal peyzajların ve tasarlanmış peyzajların güçlü bağları nedeniyle özel ve benzersizdirler. Bu peyzajlar orada yaşayan, çalışan ve araziyi biçimlendiren insanların miraslarını ifade ederler. Aynı zamanda kırsal peyzajlar tarımın hala birincil ekonomi olduğu bir ortamı yansıtır. İster tarihi ister çağdaş olsun, tüm mekanlar kırsal peyzajlardaki insanların doğa ile geliştirdiği ilişkileri açıklamaktadır...

Dewey Thorbeck, 2010

Sunuş

Kırsal yerleşimler insanın yerleşik hayata geçişinin ilk biçimidir. Bu biçim izleyen yıllarda köylere, kasabalara ve kentlere evrilsede yer seçim ve yer yapma motivasyonunun ardındaki etmenler günümüze kadar ulaşabilmiştir. Basit bir yerleşim biçiminin zamanla karmaşık biçimlere dönüşmesi, insanın yer yapma pratiklerinin temelini besleyen bileşenlerin ve faktörlerin neler olduğu konusunda ciddi bir merak oluşturmıştır. Bu merak bir nevi geçmişin peyzajını anlama çabasını içermektedir.

Geçmişin peyzajının ipuçlarını (geçmişte insanın yaşam ve yer yapma biçimlerine yönelik ipuçları) barındıran kırsal yerleşimler yerel peyzajlardır. Yerel peyzajları yalnızca görünür ve sabit olan üzerinden tanımaya çalışmak peyzaj kavramının temsil alanı ve kapsamı ile uyuşmadığı için Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nde (2000) peyzaj kavramının içeriği genişletilmiştir. Bu Sözleşme'de peyzaj doğal faktörlerin ve kültürel eylemlerin bileşimiyle oluşan, insanın algısı ile beslenen ve düşünsel niteliği olan alan olarak tanımlanmıştır. Bu tanımla birlikte gelişen peyzaj karakteri kavramı da doğal ve kültürel etkileşimle oluşan peyzajın, insanın algısında edindiği biriciklik ya da özgünlüktür. Başka bir ifadeyle, insan tarafından peyzaja yüklenen anlamlar peyzajın karakterini oluşturmaktadır ve peyzaj, karakterinin bileşenleri üzerinden tanınabilir ve bilinebilir duruma ulaşabilmektedir. Sözü edilen bileşenlerin sınırları belirsiz olabilir. Ancak, peyzaj planlama ve peyzaj tasarımına yoğunlaşmış uzmanlardan beklenen şey, yerel peyzajda peyzaj karakteri bileşenlerini belirleyebilme olanaklarını geliştirmeleridir. Bu

beklentiye yanıt verebilme çabası ile hazırlanan bu kitapta peyzaj karakterinin bileşenleri “kod” olarak tanımlanmıştır. Burada ifade edilen kod göstergebilimdeki işaretlere yakındır.

Peyzaj karakteri doğa ve kültürün arabuluculuğunun insanın pragmatizmi etkisinde olduğu bir biçim olarak, doğa ve kültürün arasında olduğu kadar geçmiş, bugün ve gelecek arasında da köprü kurma olanağı tanımaktadır. Yerel peyzajların çok çeşitli örneklerini içeren ülkemizde insanın doğa ve kültürün bileşkesinden peyzaj üretme olanaklarını anlamak, köprülerin kurulması için önemlidir. Geleceği daha iyi planlamak için geçmişi anlamanın gerekli olduğundan hareketle, yerel peyzajın karakteristik kodlarının ülkemiz planlama ve koruma mevzuatına uyarlanması ve uygulamaya aktarılması önemli bir gerekliliktir. Özellikle, idari olarak köy statüsünden mahalle statüsüne geçen ve kentlerle bütünleşen yerel peyzajların karakterinin bileşenlerinin bilgisi, bu değişimi yönetmek için önemli bir planlama ve tasarım aracıdır. Ayrıca, yerel peyzaj planlama ve tasarım araçlarını geliştirmek için farklı yaklaşımların bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kitapta peyzaj karakteri ve yer yapım yaklaşımları hibritlenerek, görünmeyen nasıl görünür olabileceği, Malatya yerel peyzajı üzerinden sorgulanmaktadır.

Yaşam pratiklerini ve yer meselelerini paylaşan Onar ve Ormansırtı sakinlerine, saha çalışmalarına katılan yüksek lisans ve lisans öğrencilerine, destekleri için Arapgir Belediyesi'ne çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Sevgi Görmüş

Kır ve Kırsal Alan

Kırsal Alan Sınıflaması

Kırsal Planlama Yaklaşımları

Türkiye’de Kırsal Planlama Yaklaşımları

Türkiye’de Köy Tasarım Rehberleri

Kırsal Peyzaj

Yerel Peyzaj

Kırsal Tasarım

Kırsal tasarım yaklaşımı

Kırsal peyzaj tasarım kodları

Kırsal tasarım kodlarını değerlendirme yaklaşımları



Arguvan, Malatya



Kır ve kırsal alan

Kır kavramı kentsel yerleşim alanları dışında kalan tarım alanları, ormanlık alanlar, otlaklar, meralar, kırsal yerleşim alanları ve boş alanlar gibi arazi kullanım şekillerini bulunduran yerler olarak tanımlanmaktadır (Doğanay vd., 2012). Kırdaki bütün doğal ve sosyal özellikler, kırsal terimiyle ifade edilmekte ve kır, kırsal kavramı üzerinden mekânsallaşmaktadır.

Gerek gelişmiş ülkelerde, gerekse gelişmekte olan ülkelere en genel tanımı ile kırsal, kentselin tersi veya kalıntısı olarak tanımlanmaktadır (Lerner ve Eakin, 2010). Urry'ye (1999) göre, kırsal alan, yerel ekonomide tarımsal hâkimiyetin görüldüğü veya mülkiyeti oluşturan tarımsal üretim araçları ve üretim ile ilişkiler bütünü'nün şekillendiği toplumsal yapılanmanın ürünü olan, nüfus yoğunluğu bakımından düşük alanlardır. Benzer bir tanım yapan Keleş'e (2005) göre ise; kırsal alanlar nüfus yoğunluğunun az, ekonominin tarıma dayalı olduğu ve sosyal olanakların yeterince gelişmediği kent dışı alanlardır.

Kırsal kavramına yönelik tanımlamalar bu kavramın karşıtlık üzerinden ifade edildiğini göstermektedir. Neredeyse kırsal kentsel olan üzerinden ifade etmek gelenekselleşmiş bir tavidir. Bazı görüşler, kırsal alanların içsel dokusu, komşuluk yapısı, yerleşim tipleri ve arazi kullanımları gibi görülebilir benzerlikler üzerinden bir kırsallık temsili oluşturulmasını reddetmektedir. Bazı görüşler de kırsal

kavramına yönelik tanımların kentsel ve kırsal alanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılmasında önemli bir katkı olarak kabul etmektedir (Cloe ve Park, 1983).

Kırsallık kavramına yönelik tartışmalarda üç önemli nokta belirginleşmektedir:

- Kırsal yerleşimler, başlı başına açık kırsal kavramından ayırt edilmelidir, çünkü yapı ve inşa edilmemiş kırsal çevreleri şekillendiren ve geliştiren süreçler farklıdır (Wibberley, 1978).
- Hiçbir nüfus parametresi tek başına kırsal ve diğer yerleşimler arasındaki eşiği yeterince temsil edemez. Moss (1978), 200 ile 5000 kişi arasındaki yerleşim yerlerinin köy olarak kabul edilme eğiliminin nüfus büyüklüğü faktörünün kırsal alan tanımlanmasındaki etkisine dikkat çekerek bu faktörün istisnaları içerdiğini belirtmektedir.
- Kırsal yerleşimlerin tanımı, ilgili yerleşimlerin işlevi ve karakteri ile ilgili olmalıdır. Singe ve Thorbecke'in (1971), köyü "birçok sakinin bir köy olarak düşündüğü herhangi bir yer" olarak ifade etmesi bu bağlamda önemlidir. Çünkü kırsal yerleşimin görsel ve işlevsel yönleri orada yaşayan insanların algısı ile şekillenmektedir.

Kırsal alan sınıflaması

Kırsal çoğunlukla tarımsal alanlara ve küçük yerleşim yerlerine atıfta bulunuyor ve kırsal alana yönelik tanımlar tartışılıyor olsa da kırsal alan tanımı hem politika hem de bilimsel alanda hala belirsizdir (IFAD, 2010; Nelson vd., 2021). Bu belirsizlikte farklı disiplinlerin kırsal alana yönelik meseleleri kendi alansal perspektiflerinden değerlendirmesinin etkisi vardır. Her bir meslek disiplini kırsal alanı farklı özellikler üzerinden tanımlayabilmektedir (Bishop ve Phillips 2012; Ceylan ve Somuncu, 2018). Oysa kır ve kırsallık kavramı ile ilgili tanımlarda temel alınan alanlar (fiziksel, sosyal, ekolojik) önemlidir. Çünkü, kır ve kırsallık tanımları bu nitelikteki peyzajları değerlendiren, araştıran, yöneten, karar veren ve yaşayanların uygulamalarında önemli bir rol oynayabilir. Ancak, kır ve kırsallık pek çok coğrafyada sembolik temsilleri olan ve miras değeri taşıyan çok katmanlı içeriğe sahip kavramlardır. Aran (2015), Anadolu'da bu kavramların fiziksel olandan daha geniş kapsamlı olduğuna dikkat çekerek, kır kavramının toprağı ve ait olduğu doğa parçasını karakterize eden bütün özelliklerin (hava, su ve o yerde geliştirilen ve konuşulan dil) bir arada bulunduğu bir biçim olarak ifade etmiştir. Kırsal peyzaj ile ilgili uluslararası kurum ve kuruluşlar (UNESCO, BM, CEMAT, FAO, ICOMOS gibi) kır ve kırsallık kavramlarını uzun bir dönem boyunca doğa ile etkileşiminin sonucunda insanın biriktirdiği deneyimler ve yaşam pratikleri olarak ifade etmekte ve bu nitelikteki alanlar kültürel

peyzaj kapsamında önemli miras alanları olarak değerlendirilmektedir.

Kırsal alan tanımlarında bazen nitel bazen de nicel faktörler dikkate alınmaktadır. Bazı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar kırsal alan tanımı ve sınıflandırmasında nitel faktörleri (değerler, ilişkiler) benimserken, bazıları da nicel faktörleri (nüfus, nüfus yoğunluğunu gibi) kullanmaktadırlar (Nelson vd. 2021; Thomas 2008). Örneğin; Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC: European Economic Community) ve Avrupa Mekânsal Gelişim Programı (ESDP: European Spatial Development Perspective) ulaşılabilirlik, ekonomi ve çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak kırsal alanları sınıflandırırken; *Avrupa Birliği* (EU: European Union) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD: Organisation for Economic Co-Operation and Development) gibi uluslararası kuruluşlar ise nüfus yoğunluğu ile ilişkili olarak tanımlama ve sınıflamalar yapmaktadırlar (Taşkan, 2024).

Avrupa Birliği	• Yoğun Nüfuslu Kırsal Bölgeler • Orta Yođunluktaki Kırsal Bölgeler • Az Yođunluktaki Kırsal Bölgeler
Ekonomik Akkınma Ve İşbirliği Örgütü (OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development)	• Kırsal ağırlıklı bölgeler (nüfusunun %50'den fazlası kırsal alanda yaşamakta) • Orta kırsal bölgeler (%15-50 arası kırsal topluluklarda yaşayanlar) • Kentsel ağırlıklı bölgeler (nüfusun %15'in den azı kırsal topluluklarda yaşadığı bölgeler)
Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC: European Economic Community)	• Büyük metropoliten baskı altında kırsal bölgeler • Yüksek kentsel ve kırsal çok merkezli bölgeler • Metropoliten alan etkisi altındaki kırsal bölgeler • Küçük ve orta ölçekli kentlerin ağındaki kırsal bölgeler • Uzak ve erişilmesi zor kırsal bölgeler
Avrupa Mekânsal Gelişim Programı (European Spatial Development Perspective)	• Büyük bir metropoliten alanın baskınlığı altındaki bölgeler • Yüksek kentsel ve kırsal yoğunluklu çokmerkezli bölgeler • Yüksek kentsel yoğunluktaki çok merkezli bölgeler • Metropoliten alan etkisi altındaki kırsal alanlar • Küçük ve orta ölçekli kentlerin ağında yer alan kırsal alanlar • Uzak erişilmesi zor kırsal alanlar

Kırsal alan sınıflamaları

Kırsal planlama yaklaşımları

Kırsal alanlarda üretim ve demografik değişim dünya genelinde sanayi devrimi ile başlamıştır. Sanayi devrimi kentsel alanlarda endüstrinin gelişmesine, kırsal alanlarda ise tarımın makinalaşmasına neden olmuştur. Kentsel alanın istihdam açısından merkezileşmesi, kırsal alanın ise çekiciliğini yitirmesi kırsal alanlardaki pragmatik dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilebilir. Eş zamanlı olarak, kırsal alanda yaşayanlar yeni gelişen sanayi kentlerine işçi olarak göç etmiş, yer değiştirme hareketleri kırsal peyzajlardaki karakter ve kimlik özelliklerinin yanı sıra, kırsal zanaat becerilerinin kaybını da hızlandırmıştır. Beceri ve uzmanlıkların kaybı, kırsal yerleşimde yaşamaya devam edenlerin iş yükünün artmasına ve bu hizmetleri karşılamak için yeni yollar keşfetmesine neden olmuştur. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte oluşan küreselleşme hareketleri, kırsal alanda sosyal ve ekonomik anlamda değişimleri daha da hızlandırmıştır. Sözü edilen değişimlerin etkisi ile artan kent-kır eşitsizliği kırsalın yoksullaşması ve terk edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu sürecin etkisiyle günümüzde insanlar, kentsel alanlarda yaşamayı kırsal alanlara göre daha çok tercih etmektedir. Dünyada kentlerde yaşayan insan sayısı yaklaşık olarak 4,4 milyardır (Dünya nüfusunun yaklaşık %56'sı). 2050 yılında kentsel nüfusun 6,7 milyara ulaşması ve önümüzdeki otuz yıl içinde, küresel nüfus artışının neredeyse tamamının kentsel alanlarda gerçekleşmesi beklenmektedir (World Social Report 2021).

Nüfusun kentlerde birikmesi planlama ve tasarımı kırsal alanlara değil kentsel alanlara yönlendirmiştir.

Planlama literatürünün ilgilendiği güncel kavramlar (sürdürülebilirlik ve dirençlilik gibi) da çoğunlukla kentler üzerinden sorgulanmakta ve kırsal alanların sürdürülebilirliği ile ilgili çalışmalar gözardı edilmektedir. Kırsal alanda planlama sadece kalkınma üzerinden düşünülmektedir. Amerika, Avrupa ve Asya'nın bazı ülkelerinde kırsal kalkınma dinamikleri farklı olmakla birlikte, temelde mekânsal planlamaya dayanmaktadır. Mekânsal planlama, fiziksel çevrenin mekânsal organizasyonunun toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bilinçli olarak uyarlanması (van der Valk ve vanDijk, 2009; Kempenaar vd., 2016) olduğuna göre, kırsal alan planlamasında gerekli koşulların kırsal peyzaja ve yerel peyzaj değerlerine göre organize edilmesi beklenmektedir. Amerika'da kırsal alan planlama yaklaşımı ülke bütününde yapılan planlama stratejisinin arazi kullanım planı ile tamamlanmasını ve yerel katılımı öngörmektedir. Arazi kullanma planı kapsamında bölgeleme esas alınarak kentsel büyüme kontrolü ve kırsal yerleşimlerin kalkınmasını öngören planlar üretilmektedir. Kırsal alan üzerindeki kent baskısını engellemenin bir aracı olan kapsamlı plan, kırsal karakteri korumak için yerel yönetim ve yatırımcı arasındaki görüşmelere dayanan "Planlı Birim Geliştirme" (Planned Unit Development-PUDs) politikası kapsamında

tarımsal niteliği korumak için kent tarım planı, tarım geçiş bölgesi, kent çiftlikleri, topluluk bahçeleri ve özel bahçeler geliştirilmektedir. Ayrıca, toplum destekli tarım yaklaşımı ile alıcı ve tüketici arasında doğrudan iletişim sağlanmaktadır. Bu amaç kapsamında yerel çiftlikler, çiftliklerinde yetişen ürünlere ve sahip oldukları sertifikalara ilişkin bilgileri paylaşarak müşterileri ile etkinlik geliştirebilmektedir (Çörek Öztaş, 2017; Görmüş vd. 2019).

İngiltere’de 2011 yılında kırsal alan planlamasının odak noktası yerellik ve yerel halkın katılımı olarak yenilenmiştir. Ulusal planlama politikasına dayanan Kasaba ve Kırsal Alan Politika Rehberi’nde (Town and Country Policy Statement) kırsal toplumda “yukarıdan aşağıya” ve “aşağıdan yukarıya” planlama yaklaşımı önerilmektedir. Yerelleşme Kanunu ile alt-ulusal planlar, yeşil kuşak planları, mahalle planları geliştirilmektedir. Toplumsal eylem ve planlama aracılığıyla kırsal politika ve kalkınmanın nasıl şekillendirileceği değerlendirilmektedir. Mahalle planlaması, yerelde yaşayan kişilerin kalkınma için doğru adımlar atmasını sağlayacak ve onlara bu konuda fırsat verecek bir yapı sağlamaktadır. Toplum planları ve köy tasarım rehberleri ana planlama aracı olmamakla birlikte, yardımcı araçlar olarak kullanılmaktadır (Görmüş vd. 2019).

İtalya’da planlama bölgesel plan ve peyzaj planı aracılığıyla sağlanmaktadır. Peyzaj planı arazi kullanım kararlarını ve bölgelemeyi içermektedir. Tarım bölgeleri, tarımsal ve gıda zincirlerinin uluslararası pazara açılmasında kırsal alanların geliştirilmesinde ve kent-kır ilişkisinin doğru kurgulanmasında destek mekanizması olarak görülmektedir (Toccaceli, 2015; Çörek Öztaş, 2017; Görmüş vd. 2019).

Çin’de kırsal planlamanın temel birimi köydür. Köy, çiftçiler, tarım ve kırsal alanlarla ilgili sorunları çözmek, yeni kırsal yerler inşa etmek ve depresif kırsal alanları canlandırmak için ana planlama alanıdır. Kırsal yeniden canlandırma stratejisinin hedeflerine göre, Çin’de köy gelişimi aynı zamanda gelişen işletmeler, iyi bir yaşam ortamı, sosyal görgü kuralları ve uygarlık ile etkin yönetim ve refahın olumlu bir sonucu olarak tanımlanmaktadır (Li vd., 2019; Görmüş vd. 2019).

Türkiye’de de kırsal kalkınma programları ile birleşen kırsal planlama, özellikle II. Sanayi Devrimi’nin bitişi olarak kabul edilen, 1960’lı yıllardan önce, 1940 yılında kurulan ve 1954 yılında kapatılan köy enstitüleri ile başlamıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası (1945) kırsal bölgelerde toprak mülkiyetinin (Geray, 2011) dengelenmesini, kırsal yaşamın ve üretimin devam ettirilmesini hedefleyen önemli bir yasa olmasına rağmen hedeflerine ulaşamamıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018).

Türkiye'de kırsal planlama yaklaşımları

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda, Türkiye nüfusunun %80'i köylerde yaşadığı için kalkınma politikalarının bir aracı olarak "her şeyiyle çağdaş köylere" ihtiyaç duyulmuş ve mekansal planlamayı içeren Cumhuriyet Köyü Projesi geliştirilmiştir. Altaş'a (2017) göre, bu proje uygulandığı takdirde, Türkiye'de feodal yapı oluşamayacak, kalkınma ve aydınlanma tabandan başlayarak, merkezinde "insan, çevre ve hayvan olan çağdaş bir proje" gerçekleştirilecekti. Cumhuriyet Köyü Projesi 1970'li yıllarda tarım-kent ve köy kent gibi projelere ilham vermiş olsa da, istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Köy Enstitüsü ve Cumhuriyet Köyü gibi uygulamalı ve somut projeler dışında, Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları ulusal ve bölgesel kalkınma planları, kalkınmada öncelikli yöreler, kırsal kalkınma projeleri ve gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülen projeler olmak üzere temelde dört kategoride (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002) sadece stratejik düzeyde yürütülmektedir (Görmüş vd., 2019). Türkiye'de kırsal alan planlaması yasa, strateji ve kalkınma planlarında söylem olarak yer alırken mekânsal planlama sistemi içerisinde çok sınırlı kalmıştır (Çörek Öztaş, 2017). Kırsal planlama ve tasarıma yönelik ilk yaklaşımlar sırası ile köy enstitüleri, cumhuriyet köyleri projesi, köy- kent projesi, kırsal alan planlama ve köy/kırsal tasarım rehberleridir. Ancak, kırsal kalkınma ve kırsal planlama çalışmalarının entegrasyonu belirli bir bölgesel ve yerel arka plana dayandırılmadığı için beklenen sonuçlara

ulaşılamamaktadır. Kırsal yerleşimlerin özgün yapısının korunmasına ve bölgesel kalkınma politikaları ile bütünleştirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesinin gerekliliği son yıllarda ülkemizde gündeme gelmektedir. Kırsal alanın kimlik değerlerinin bölgesel politikalara entegrasyon sürecine dahil olmasında izlenecek yaklaşımları Malatya üzerinden sorguladığında kent ve kır etkileşiminin koruma odaklı kültürel peyzaj yaklaşımı kapsamında tarıma dayalı üretim ve turizme yönelme önemsenmelidir (Görmüş vd., 2019). Temel planlama birimi olarak kabul edilecek alan, köy ve mahalle ölçeğinde geliştirilecek bir yaklaşımda kırsal peyzaj kimlik matrisi temel alınabilir. Kırsal kimlik matrisinin Büyükşehir Kanunu ile birlikte önemli bir sorun haline gelen kırsal alan planlamasında, korunacak kırsal yerleşim ve bölgenin belirlenmesinde ve öncelikli korunmasında katkı sağlayabileceği açıktır (Erdem, 2011). Öte yandan 2004 yılında İmar Kanunu'na eklenen ve kırsal alan planlaması için yardımcı bir araç olan köy tasarım rehberleri yaklaşımı coğrafik, topografik, ürün deseni ve kültürel varlık çeşitliliği nedeniyle Malatya ili kırsal bölgesi için peyzaj ölçeğinde değerlendirilebilir (Görmüş vd., 2019).

Kırsal kalkınma projeleri	Amaç
İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi (1937)	Proje kapsamında köy, bir organizma olarak kendi kendine yetebilen bir birim olarak tasarlanmıştır. İdeal Cumhuriyet Köyü, konutun yanı sıra 48 farklı işlevi olan atölye yapılarından oluşmaktadır. Atölyeler tarım ve hayvancılığın yanı sıra zanaat ve üretimi içermektedir. Büyük zirai işletmeler aracılığıyla dış pazara açık bir ticari yapılanmanın da tasarımı dahil edilmiştir.
Köy Enstitüleri (1940)	Köy kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli mesleki donanımı kavuşturulmasını temel alan köy enstitüleri, köylerde sosyo-ekonomik kalkınmayı ve istihdamı sağlamayı hedeflemektedir.
Merkez Köy (1973)	Merkez Köy yaklaşımı kırsal yerleşimdeki yaşam kalitesini kentsel yaşam kalitesine yaklaştırmayı amaçlamaktadır. Yaşam kalitesi için gerekli olan sosyal ve kültürel hizmetler belirlenen merkez köyde konumlandırılarak çevre köylere sunulmaktadır. Proje hizmet götürülecek alanların çokluğu ve ekonomik gerekçeler nedeniyle başarılı olamamıştır.
Köy- Kent Projesi (1975)	Sanayileşme ile birlikte köylerden kentlere yönelen göç hareketlerinin tersine çevrilmesi amacıyla kurgulanan projede, kırsal sakinlerin toplumsal, kültürel, ekonomik ve kamusal ihtiyaçlarını karşılamak için yeniden tasarlanan kırsal yerleşim birimleri üzerinden kırsal dönüşüm öngörülmektedir. Kırsal kalkınma ve gelişme projesi olarak yerel değerlere dayalı üretim, gelişim ve verimlilik ön plana çıkmakta çağa uygunluk önemsenmektedir. Örgütlenme, kalkınma ve dönüşümü öngören bu yaklaşımda yerel değerler ön plana çıkarılarak insanın gücü, becerisi ve doğal kaynakların entegrasyonu fikrine dayanan kooperatifleşme stratejisi önemlidir. Uygulanmış yaklaşımlardan biridir.
Tarım-Kent Projesi	Köy kent projesi ile benzer stratejilere sahiptir. Ortak hedefleri kırsal yerleşim sistemini tasarlamaktır. Tarım-kent projesinde örgütlenme köylü birlikleri aracılığıyla sağlanmak istenmiştir.
Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES)	Proje kapsamında temel hizmet koşulları yetersiz olan (içme suyu, yol, sulama suyu ve atık su) köylerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi hedeflenmektedir.
Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES)	Büyükşehirlerin kırsal altyapısını desteklemek üzere geliştirilmiştir.
Kırsal Alan Planlama Projesi (KODAKAP)	Kırsal alan planlama projesi kırsal alanda mekânsal planlama yaklaşımlarının geliştirilmesi, yerel özellikler ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılaşma koşullarının belirlenmesi, köy tasarım rehberlerinin hazırlanmasını amaçlamaktadır.

2024-2028 Kırsal Kalkınma Stratejisi' nin amaçlarından bazıları kırsal peyzaj ile doğrudan ilgilidir.

- Kırsal dokunun korunması ve yöreye özgü çözümlerin geliştirilmesi,
- Kırsal yerleşimlerin peyzaj değerinin bireylerin yaşam kalitelerini artıracak şekilde iyileştirilmesi,
- Yöreye özgü yapılaşma şartlarının belirlenmesi ve
- Köy estetiği ve yapılaşması.

Kırsalda doğal kaynak ve çevresel yapı ile ilgili tarım ve su kaynakları, biyolojik çeşitlilik, doğal peyzaj ve koruma alanları, hava ve iklimsel değişimler önemlidir.

Türkiye Dayanıklı Peyzaj Entegrasyonu Projesi (TULIP) ile entegre peyzaj yönetimini güçlendirmek ve hedeflenen bölgelerde kırsal topluluklar için iyileştirilmiş geçim fırsatlarına ve dayanıklı altyapıya erişimi artırmak hedeflenmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024).

“Kırsalda yaşanabilirliğin sağlanması, fiziki altyapı ve sosyal sermayenin geliştirilmesi, kırsal yerleşimlerde yaşayan fertlerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacıyla, kırsal nüfusun kamusal hizmetlere erişimini, kırsal yerleşimlerin cazibesini ve kırsal ekonominin kentsel pazarlarla entegrasyonunu güçlendirecek fiziki ve sosyal altyapının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçlardan hareketle oluşturulan, kırsal yerleşimlere yönelik tedbirlerle; köylerin bağlı oldukları il ve ilçe merkezlerine nitelikli bir ulaşım ağıyla bağlanarak erişilebilirliğin güçlendirilmesi, sağlıklı ve yeterli içme suyuna erişim, atıkların halk ve çevre sağlığını tehdit etmeyecek şekilde yönetiminin sağlanması, bilgiye erişim zorluklarını azaltacak bilişim teknolojileri kullanımının yaygınlaştırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, kırsal yerleşimlerin peyzaj değerini yükseltecek yöre kültür ve ekolojisiyle uyumlu geleneksel mimarinin yaygınlaştırılması, Türk kültürünün geleneksel olarak önemli bir parçasını oluşturan köy kültür mirasının korunması ve yaşatılması, sosyal ve kültürel faaliyetler altyapısının geliştirilmesi ile gezici hizmetler gibi ihtiyaçların sağlanması amaçlanmaktadır.”

2024-2028 Kırsal Kalkınma Stratejisi



Erzincan, Tercan, Başbudak Köyü

Türkiye'de köy tasarım rehberleri

Türkiye'de kırsal alan planlamasına yönelik önemli bir çaba 2004 yılında 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesine ek madde olarak eklenen, köylerin özgün niteliklerini koruma amacı taşıyan, "köy tasarım rehberleri"dir. İmar Kanunu'nda "Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir. Köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır." denilmektedir. 2014 yılı tarihinde yürürlüğe giren, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde kentsel ölçekte tasarım rehberleri tanımlanmıştır. Kentsel tasarım rehberleri için yapılan tanımlamada köy tasarım rehberleri için de geçerli olan bazı noktalar vurgulanmıştır (Öğdül vd., 2015).

Kırsal yerleşmelerle ilgili üst ölçekli strateji planlarından biri olan Ulusal Kırsal Kalkınma Planı'nda kırsal yerleşmelerle ilgili konuların kapsamının artması ülkemizde kırsal alanların planlama ilişkisinin geliştirilmesi çabalarının varlığına işaret olarak yorumlanabilir. Kırsal Kalkınma Planı'nda köy tasarım rehberleriyle ilişkili olan kısım "Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Arttırılması" başlığı altında yer almaktadır. Bu stratejik amaç kapsamında belirlenen "Öncelikler", 'Tedbirler', 'Faaliyetler' ve 'Alt Faaliyetler' başlıklarında köy tasarım rehberleri

şu şekilde yer almaktadır (Öğdül vd., 2015):

Öncelik: Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması

Tedbir: Sağlıklı, güvenli ve düzenli yapılaşmanın yaygınlaştırılması"

Faaliyet: Yöresel mimariye uygun yapılaşmanın yaygınlaştırılması" bu faaliyet yöresel mimari karakteri öne çıkan yerleşimler için önerilmiştir.

Alt Faaliyet: Yöresel mimari özelliklerin belirlenmesine ilişkin usul ve esasların ortaya konulduğu tasarım rehberlerinin il düzeyinde hazırlanmasıdır.

"Büyükşehir belediyesi sınırının il sınırı olması nedeniyle mahalleye dönüşen, nüfusu 5000'in altında kalan ve kırsal yerleşim özelliği devam eden yerlerdeki uygulamalar, büyükşehir belediye meclisince aksine bir karar alınmadıkça, uygulama imar planı yapılıncaya kadar 27. madde hükümlerine göre yürütülmektedir. Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir. Köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır."

3194 Sayılı İmar Kanunu/8. Madde/ Ek a

Köy tasarım rehberleri 2014 yılında yürürlüğe giren Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması Modeli Uygulaması (KODAKAP) ile genişletilmiştir. KODAKAP, kırsal alanlarda koruma odaklı planlama yaklaşımlarını geliştirmek ve köylerde yöresel mimari karaktere uygun yapılaşma koşullarını belirlemek amacıyla 2017 yılında başlatılmış bir projedir (ÇŞİDB, 2023). Proje kapsamında, farklı kırsal alan tipolojilerini temsil eden pilot yerleşimlerde planlama çalışmaları gerçekleştirilmiş, yöresel mimari unsurların korunmasına yönelik rehberler oluşturulmuş ve katılımcı süreçler teşvik edilmiştir. Bu bağlamda, proje, kırsal tasarım rehberlerinin ülkemizde uygulanabilirliği ve etkinliğinin yanı sıra kırsal tasarım rehberlerinin yerel ihtiyaçlara duyarlılığını ve mekânsal planlama hiyerarşisine entegrasyonunu temel almaktadır. KODAKAP kapsamında genişletilen köy tasarım rehberleri Türkiye kırsal peyzajlarına çeşitli açılardan katkı sağlayabilir (Görmüş vd., 2015):

- Kırsal ekonomiye katkı sağlayarak yerel, bölgesel ve ulusal ekonominin gelişmesine ve yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunabilir.
- Planlama aracı olarak kullanıldığında, planlama sisteminde kırsal tasarım raporlarına altlık oluşturabilir.
- Türkiye peyzajlarının doğal, kültürel ve sosyal zenginliğinin sürdürülebilirliğinde önemli bir araç olabilir.
- Kırsal planlama projeleri aracılığıyla KTR'nin mekansal planlama hiyerarşisinde yer alması yeni gelişme ve değişikliklerin, yerel peyzaja ve yere uyumluluğunun yanı sıra, yerel karakterin tasarıma nasıl aktarılabilceğine yönelik ilkeleri belirlemeyi kolaylaştırabilir. Türkiye'de kırsal yerleşmelerde yapılaşma biçimi dikkate alındığında kırsal tasarım içeriği olan rehberlerin gerekliliği daha açık hale gelmektedir.

Köy/Kırsal tasarım rehberleri (KTR) kırsal peyzajda yerleşmiş tasarım karakterinin ve temel özelliklerinin detaylı bir şekilde tanımlanarak yapılacak onarım ve yeni tasarımların tanımlanan karakteristiklerle uyumlu olmasına yönelik rehberler setidir. Kırsal peyzaj karakteristiklerinin yanı sıra yerel halkın peyzaja verdiği anlamlar ve anlam ilişkileri (mekanlar, objeler, değerler, araziler gibi) tasarım rehberlerinin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Sözü edilen tasarım karakteristikleri ve anlamlar planı, tasarımcı ve ekonomik kalkınma ile ilişkili meslek gruplarının koruma ve kalkınma konusunda alacağı kararlarda eşik niteliği taşımaktadır. Bu nedenle yerel halkın köy tasarım rehberlerinin oluşturulması aşamalarına katılımı önemlidir. Bu kapsamda kırsal tasarım rehberleri yöre halkının nitelik ve karakteristik bakımından kırsal yerleşimlerine sağlayacakları yararı en iyi şekilde belirleyen, yöre halkının desteği ve rehberliğinde üretilen bildirimler olarak da tanımlanmaktadır (North Dorset District Council, 2011).

Kırsal yerleşimlerde karakteristik özellik (yerel karakter) üç düzeyde tanımlanmaktadır:

- Kırsal bölge (Kırsal peyzaj deseni),
- Yerleşim formu,
- Köy içindeki yapı ve mekanların karakteristikleri.

KTR sadece tasarım ile ilgili konularda geliştirilmektedir. Diğer bir ifade ile, KTR sadece yerel peyzaj karakterinin belirlenmesi ve yapılması öngörülen değişikliklerin bu karaktere etkisi ile ilgilidir. Bu nedenle yerel peyzajda değişimi yönetmek için bir planlama aracıdır, mevcut yerel plan ve politikaların kapsamını genişletebilir ancak KTR ile yeni bir yerel plan politikası oluşturulamamaktadır. KTR yerel yönetim tarafından onaylandığında planlama stratejilerinin ve önceliklerinin belirlenmesinde etkin bir araç olarak yerel düzeyde planlama sistemini etkilemektedir. Yerel planlama kurulu tarafından onaylanması, KTR'nin yasal planlama sistemi ve yerel planlama bağlamı ile uyumlu olması durumunda mümkündür.

Köy/Kırsal tasarım rehberlerinin destekleyici bir unsuru da köy tasarım raporlarıdır. İngiliz Kırsal Ajansı tarafından 1996 yılında geliştirilen köy/kırsal tasarım raporları, köylerin ve kasabaların karakterlerinin tespitine yöneliktir. Bu raporların amacı; yasal olarak hazırlanan planlama sisteminin içerisinde etkili olmak ve yeni gelişmeleri yönlendirmektir (Erdem, 2011). Tasarım raporları, yatırımların karaktere uyumunu gözeterek ilkelerin belirlenmesinde önem taşımaktadır (Görmüş vd., 2015).

Kırsal peyzaj

Sürdürülebilir kültürel peyzaj olarak kabul edilen kırsal peyzajlardaki değerlerin çeşitliliğini korumak önemlidir. Bu değer çeşitliliği kırsal peyzajların tanımında açıkça ifade edilmiştir: Kırsal peyzajlar gıda ve diğer yenilenebilir doğal kaynakları üretmek için kullanılan insan-doğa etkileşiminden kaynaklanan karasal ve sucul alanlardır (ICOMOS, 2017; Yang vd., 2020). ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve IFLA (Uluslararası Peyzaj Mimarları Federasyonu), 2017 yılında, kırsal peyzajların insan mirasının önemli bir parçası olduğuna yönelik ilke kararını kabul etmişlerdir (ICOMOS-IFLA, 2017).

Kırsal bölgelerde yaşamın istikrarı ve güvencesi için kırsal alanlarda planlama ve tasarımın gerekliliği “yeni kırsallık” (Kraus, 2013) kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Gerçek kırsallığın günümüzde karşılık bulduğu yerel kırsal peyzajlar, Antrop’a (1997) göre, yüzyıllar boyunca gelişen ve günümüzde modern hızlı ve büyük ölçekli değişime maruz kalan peyzajlardır. Bu tür peyzajlar çevresel tarihimizin, yaşam biçimimizin ve kimlik duygumuzun önemli parçalarını temsil etmektedir; büyük bir kültürel miras değerine sahiptirler (Yang vd., 2020; Taşkan ve Görmüş, 2023); peyzajda desen ve form üzerinden çözümlenebilirler. Kırsal peyzajlardaki desenler ve formlar gelenekleri, inançları ve değerleri yansıtan farklı bileşenlerin mekânsal oluşumu olarak ifade edilebilir.

Yerleşim deseni, yerleşim formu, arazi kullanımları ve faaliyetler sosyal örüntülerin ekolojik etkileşimi ve kültürel dokunun belirleyicisidir. Bu bileşenler kırsal peyzajların içsel özellikleridir. Ancak, son yıllarda kırsal peyzajlar afet niteliği taşıyan ve çeşitli ölçeklerde gerçekleşen sorunlar (iklim değişikliği, savaş, göç, sanayileşme ve afet) nedeniyle değişime maruz kalmaktadır. Bu değişimler ekonomi, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği etkilediği için kırsal peyzajın karakteristiklerinin gündelik yaşamdaki görünürlüğünü baskılamaktadır.

Kırsal peyzaj karakteristiklerinin görünürlüğünün azalması insanın doğa ile geliştirdiği diyalog ve temsillerin zedelenmesi ile sonuçlanmaktadır. Böyle bir zedelenme riskine Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’nde dikkat çekilerek, peyzaj kavramının tanımı insanın algısı doğrultusunda doğa ile geliştirdiği diyalog ve temsili içerecek şekilde genişletilmiştir. Sözleşmedeki diyalog ve temsil vurgusu kırsal peyzajda belirleyici kodları anlamının gerekliliğini desteklemektedir. Bu kapsamda kırsal peyzaj kodları peyzaj karakterinin tanımına dayanarak şu şekilde ifade edilebilir: Doğa ve kültür bileşkesinden doğan, yerel olanaklar bağlamında biçimlenen karakter, kimlik ve değer işaretleridir.

Yerel peyzaj

Yerel peyzaj insanların pragmatizm kapsamında coğrafi koşullara ve yer'e ilişkin geliştirdiği uyumdur. Jackson (1984), "yerel peyzaj" ifadesi ile planlanan, inşa edilen ve düzenlenen peyzajları birbirinden ayırmakta ve yerel peyzajı, içinde yaşayan ve çalışan insanlar tarafından şekillendirilen peyzaj olarak tanımlamaktadır. Yerel peyzajın koşullara pragmatik adaptasyon ve öngörülemez hareketlilik ile özdeşleştiği Roth ve Eckert (2011), tarafından vurgulanmaktadır. Yerel peyzaj insanın kendi çıkarlarına göre değiştirdiği ve dönüştürdüğü bir yer ise, peyzaj insanın coğrafya ile oluşturduğu ortaklığı ifade etmektedir. Bu durumda insanın coğrafya ile kurduğu ortaklık arazi, mülkiyet, doğa, emek, iş, his, hafıza, köken, aidiyet, evinde olma duygu ve talepleri ile ilişkilendirebilir. Bu haliyle, yerel peyzaj insanın talepleri doğrultusunda ortaya çıkan mimarsız bir mimarlığı çağrıştırırken, kırsal tasarım kırsal yerleşimin iç potansiyellerine iyi niyetli dışsal bir müdahale olarak görülebilir. Müdahalenin gerekmesinin en önemli nedenlerinden biri kırsal yerleşimlerin miras kategorisine dahil olacak kadar kullanılmaması ve yerel peyzaj anlayışının terkedilmesidir. Kırsal tasarım kırsal alanların peyzaj, yapı ve altyapı unsurlarını entegre eden bir planlama sürecidir (Fleischer ve Tchetchik, 2005). Aynı zamanda, kırsal tasarım yerel toplumların katılımını içeren ve yerel ihtiyaçlara uygun çözümler geliştiren bir disiplindir (van der Ploeg ve Long, 1994). Bu bağlamda, kırsal tasarım, yalnızca

fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dinamikleri (Pretty, 1995) de dikkate alarak, kırsal alanların sürdürülebilirliğini hedeflemektedir. Bu hedef kırsal tasarım ile ilişkili akademik çalışmaların analizinde de ön plana çıkmaktadır. Koruma, peyzaj ve tasarım, kırsal tasarımın temel odak noktalarını; kültürel miras ve katılım kırsal tasarımın sosyal ve kültürel boyutlarını temsil etmektedir. Dolayısıyla, kırsal tasarım hem çevresel hem de sosyal faktörleri ele alan çok yönlü bir alandır. Ayrıca "kırsal tasarım," "mekânsal planlama," ve "ekosistem" kavramlarının aynı kümede yer alması hem bu kavramların merkezi roller oynadığını hem de birlikteliğinin önemli olduğunu göstermektedir. Kırsal tasarım ve mekânsal planlamanın yoğunluk ve merkezîyet değerleri, bu iki kavramın kırsal kalkınma bağlamından ayrı tutulmadığını kanıtlamaktadır. "Ekosistem" kavramı ise kırsal alanların doğal kaynak yönetimi ile bağlantılılığı için kritik bir tema olarak ön plana çıkmaktadır.

Kırsal tasarım

DeweyThorbeck(2010),kırsalpeyzajdaki değişimi yönetmek ve kırsal peyzajın karakteristiklerini anlamak için kırsal tasarımı yeni bir disiplin olarak önermektedir. Kırsal tasarım, kırsal peyzajlara yönelik yeni bir mekansal organizasyon yaklaşımıdır (Thorbeck, 2010). Kırsal tasarım yaklaşımı bilimsel bilgi ile toplum arasındaki ağların ve bağlantıların desteklenmesi ile kırsal yaşam kalitesinin iyileştirilebileceği öngörüsüne dayanmaktadır. Kırsal tasarım, peyzajların biricik karakteristiklerini ve ekosistemleri anlama içeriğinden dolayı, kentsel tasarımdan farklıdır. Kentsel tasarım kamusal mekan ve altyapı ilişkilerini anlamaya odaklıdır. Kırsal tasarım ise kırsal peyzajların ve peyzajın içindeki yapılarla oluşturduğu yerleşim desenini ve formunu içerdiği için peyzaj karakteri ve ekosistem kavramları ile bağlantılıdır.

Ekosistem sistemlerin ve varlıkların ilişkilerini içeren bütüncül bir sistemdir. Bu sistemde ilişkiler bilgi aracılığıyla kontrol edilmektedir. Özellikle insan ekosistemleri, hem teknik hem de kültürel unsurlar, ilişkiler ve akışları içermektedir (Geller ve Glücklich, 2012). Karakter, bir kişiyi, grubu ve nesneyi diğerlerinden ayırt eden nitelikler ve özelliklerdir (Erdem, 2011). Kimlik, insan tarafından üretilen, tüm varlıkların benzerlerinden ayırt edilmesini sağlayan özelliklerin tümüdür (Lynch, 1960; Ertürk, 1996; Erdem, 2011). Peyzaj karakteri, doğal ve kültürel öğelerin birleşmesi ile oluşmaktadır. Bu öğeler; topoğrafya, yerleşim deseni, mekân hiyerarşisi,

doluluk-boşluk ilişkisi, yeşil alanlar ve peyzaj, alanın imajı, işaret öğeleri, ulaşım deseni, mimari tarz ve zenginlik, malzeme ve doku, sesler, kokular ve rekreasyonel faaliyetlerdir (Guise, 2005; Görmüş vd., 2015).

Ekosistem ve peyzaj karakteri yaklaşımlarının kültürel peyzaj çalışmalarını yönlendirmesi ile birlikte, kırsal peyzajda mirasın kapsamı ve ölçeği genişletilmiştir. Daha önce, kırsal miras tarımsal yapılar ve inanç yapıları üzerinden dar bir tanıma sahipti. Ancak, günümüzde kırsal miras bir insan topluluğunun zaman içinde coğrafya ve bir bölge ile kurduğu belirli ilişkiyi gösteren somut veya somut olmayan unsurları içeren geniş bir tanıma sahiptir. Kırsal miras ölçeğinin peyzaj ölçeğine doğru genişlemesi (Taşkan, 2024) kırsal peyzajı anlama ve tasarlama anlayışının peyzaj karakteri ve ekosistem temelinde gelişmesini sağlayacaktır.

Dayanıklılık ve çok yönlülük, yerel peyzaj mimarisinin karakteristiğidir.

Kırsal tasarım yaklaşımı

Kırsal alanlar insan, doğa ve hayvanlar arasında güçlü kültürel, sosyal ve ekonomik bağların olduğu alanlar olduğuna göre, bu alanların tasarım sürecinde birden fazla yaklaşımı bir arada değerlendirmek daha doğru bir değerlendirme olanağı sunabilir. Kentsel ve kırsal alanların geleceğini birbiri ile bağlantılandırmanın ve kırsal alanda yaşam olanakları geliştirmenin yollarından biri bu alanları planlama ve tasarım yaklaşımları ile ilişkilendirmek olmalıdır. Ancak, böyle bir ilişkilendirme çabasında etraflıca düşünülmesi gereken soru şudur; Tasarım toplumsal sorunların belirlenmesine nasıl yardımcı olabilir? Bu soru çeşitli perspektiflerden ve alanlardan yanıtlanmaktadır. Örneğin; Bernard Rudofsky (1964), kolektif mimariyi vurgulayarak, kırsal mimarlık biçiminin uzmanlar tarafından değil, ortak bir mirasa ve deneyime sahip insanların kendiliğinden devam eden faaliyetleriyle üretildiğini açıklamaktadır. Daha çok kırsal alanlarda var olan “ilkel” mimarinin güzelliğinin çoğu kez gözden kaçtığını belirterek, kırsal mimarinin insanın yaşam tarzlarına uyumlanan ve insan aklının bir sanat biçimine dönüşümü olduğunu ifade etmektedir. Rudofsky (1964), kırsal mimarinin mimari eğitimi olmayan yapı yapıcılarının felsefesini ve pratik bilgisinin yanı sıra, ekonomik ve estetik kaygılarını barındıran bir bilgelik içerdiğini vurgulamaktadır. Bu yapıların yaşamın nasıl biçimleneceğini ve yaşamın sınırlarının ne olduğunu, daha evrensel anlamda ise barışın nasıl korunacağına dair

bilgi içerikleri olduğuna dikkat çekmektedir (Rudofsky, 1964).

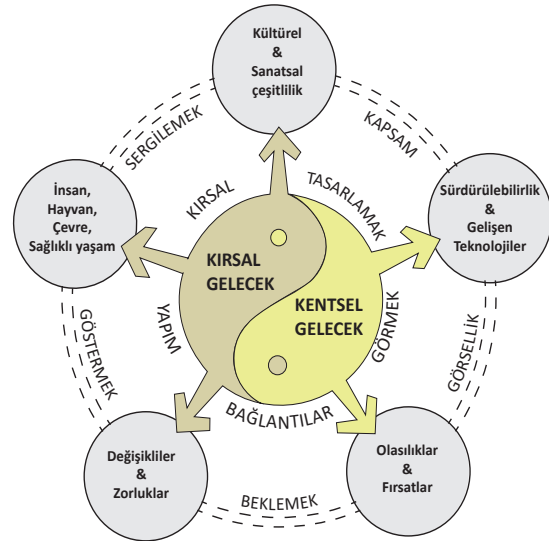
Thorbeck (2019), kırsal tasarımın teorik temelinin öncüllerinden birinin kanıta dayalı toplumsal tasarım olduğunu belirtmektedir. Böyle bir tasarım biçimi, tasarım yaklaşımının kırsal sorunlarla ilişkilendirilmesini ilke edinen bir yöntemin benimsenmesine yönlendirmektedir. Thorbeck’e (2019) göre tasarım sorun çözme sürecidir. Tasarımcı yaratıcı bir çözüme ulaşmak için sorunları birbirine bağlamak ve araştırma bilgisini kanıta dayalı tasarım yoluyla tasarım sürecine dâhil etmek için tasarım düşüncesini kullanmalıdır.

Tasarım süreci, mevcut araştırmalardan elde edilen kanıtların derlenmesi, bu kanıtların sorunlarla ilişkilendirilmesi, topluluğun kanıtı anlamasının sağlanması, alternatiflerin geliştirilmesi ve topluluğun soruna yanıt verecek en iyi çözümü seçmesinin kolaylaştırılmasıdır. Bu süreçte tasarımcı, insan, doğa ve hayvanların olağan ilişkilerinin ana çerçevesini ele alan yaklaşımları değerlendirebilir.

Kentsel ve kırsal sorunları ve insanları birbirine bağlayan toplum temelli planlama ve kanıta dayalı tasarım, gelecekteki arazi kullanımı için yaratıcı ve yenilikçi seçenekler sunmak için umut verici bir fırsat olabilir. Yerel sakinlerini tasarım sürecine dahil eden tasarım düşüncesi, hem kentsel hem de kırsal bölgeler için iklim değişikliği, gıda güvenliği, su kaynakları, çevresel dayanıklılık, yenilenebilir enerji ve sağlık - insan, hayvan ve çevre - gibi küresel sorunlara yanıt vermenin en etkili yolu olabilir.

D. Thorbeck'in kırsal alanlara yönelik dikkat çektiği mesele oldukça önemlidir. Kırsalda yaşayanlar yerel yönetimler ve merkezi hükümet tarafından görmezden gelindiğinde, kentsel ve kırsal insanlar arasında önemli bir ayrım oluşmaktadır. Halihazırda, ulusal politik ilginin çoğu kentsel meseleler üzerine yoğunlaşmaktadır. Kırsal yerleşimler hızlı değişim, nüfus kaybı, ekonomik dezavantaj, kötü altyapı ve girişimcilik fırsatlarının yokluğu ile başa çıkmada kendi başlarına kalmaktadır. Bununla birlikte, dünyanın dört bir yanındaki kırsal alanlar, büyük bir demografik, ekonomik, kültürel ve çevresel değişim geçirmektedir. Değişim aynı zamanda kırsal kesimde yaşayan insanların kentliler tarafından görmezden geldiklerini hissetmelerine neden olmuş kültürel bir bölünmeye zemin hazırlamıştır (Thorbeck, 2019).

Kentsel ve kırsal bağın oluşma olanakları doğrultusunda değerlendirildiğinde, sorunların çözümü kolaylaştırılabilir. Çözüm, tasarımcının yerleşik kültürü anlamasına ve peyzajı insan ve insan olmayanların birlikte yaşaması doğrultusunda içselleştirmesine ve tasarım sürecine bütün ilgili toplulukların katılımını teşvik etmesine bağlıdır.



*Kentsel-kırsal bağların kurulması
(Thorbeck, 2019)*

Kırsal peyzaj tasarım kodları

Kırsal peyzajlardaki yerleşimler fiziksel çevre, ekonomik yapı, sosyal organizasyon ve kültürel normların etkisiyle değişmekte ve dönüşmektedir. Bu yerleşimlerin mekânsal formlarını anlamak için formun oluşma sürecini yönlendiren süreçlerin ve dinamiklerin analiz edilmesi gerekmektedir. Kırsal peyzajlar, üretim odaklı mekânlar olarak değerlendirilse de, bu peyzajlar yerleşim formları ve sosyo-ekonomik ilişkiler açısından çeşitlilik içermektedir. Geleneksel tarımsal yerleşimler, sürdürülebilir kaynak yönetimi ve topluluk temelli mekânsal organizasyonlarla karakterize edilirken, endüstriyel üretime bağlı gelişen kırsal yerleşimlerde ekonomik işlevsellik önceliklidir ve bu yerleşimler genellikle kısa ömürlü mekânsal formlara sahiptirler. Bu kapsamda kırsal peyzajlar üç temel faktörün kesişiminde oluşmaktadır (Roberts, 2006):

- Doğal çevre: Topografya, iklim, su kaynakları ve tarımsal üretim olanakları.
- Sosyal ve kültürel yapılar: Aile yapıları, inanç sistemleri ve toplumsal düzenlemeler.
- Ekonomik ve politik etkenler: Tarımsal üretim, sanayileşme, devlet politikaları ve göç dinamikleri.

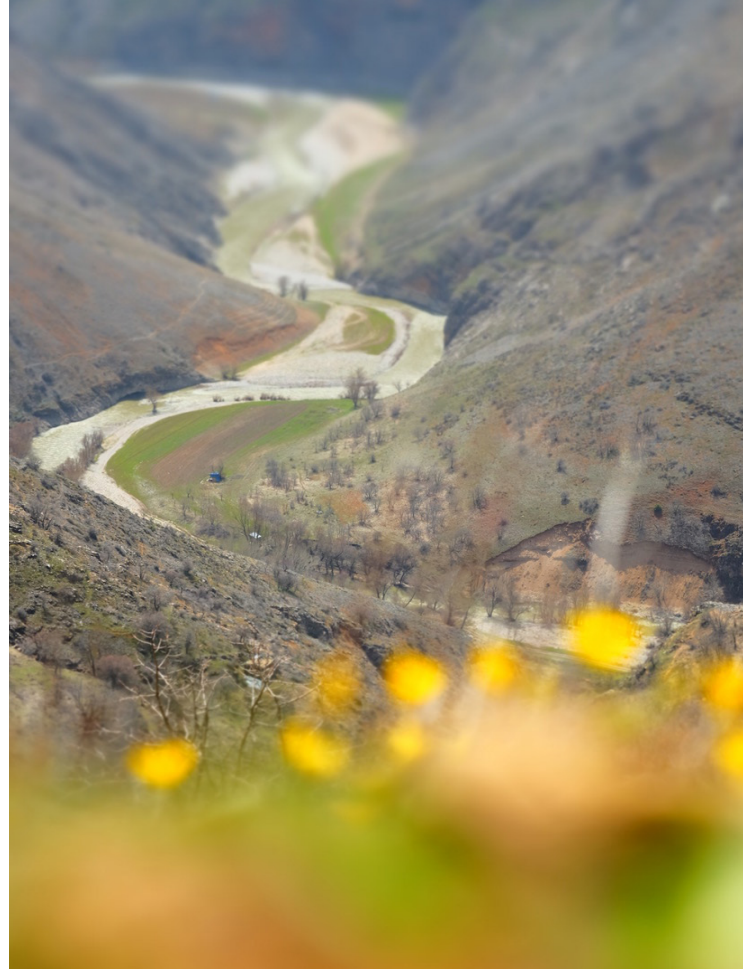
Kırsal yerleşimlerin organizasyonu çekirdek yapı ve çevresindeki üretim alanları arasındaki ilişkiler çerçevesinde şekillenmektedir. Tarımsal üretime dayalı geleneksel kırsal yerleşimlerde,

çekirdek yerleşim alanı merkezi bir yapı özelliği göstermekte ve üretim alanlarını genellikle merkezden çevreye yayılan bir verimlilik bölgesi oluşturmaktadır. Verimli toprakların yerleşim alanı çevresinde yoğunlaşması, yerleşimlerin mekânsal düzenlenişinde belirleyici bir faktördür. Düşük nüfus yoğunluklu kırsal bölgelerde, bu yapı dağınık, ancak fonksiyonel bir yerleşim düzeni oluştururken, nüfusun artmasıyla birlikte daha kompakt ve örgütlü bir yerleşim modeli ortaya çıkmaktadır (Roberts, 2006). Yerleşim organizasyonundaki temel faktörlerden biri, aile yapısı ve toplumsal ilişkiler üzerinden şekillenen mekânsal düzenlemelerdir. Geleneksel kırsal yerleşimlerde patriyarkal sistem (evlenen kadının erkeğin ailesiyle birlikte yaşamasıdır) mekânsal sürekliliğin ve toplumsal hiyerarşinin belirleyici unsurlarından biridir (Roberts, 2006). Aile üyelerinin ev içindeki konumları, yaş ve toplumsal statü gibi unsurlara bağlı olarak belirlenir. Örneğin; geniş aile temelli kırsal yerleşimlerde her yeni evlilik, mevcut yapıya biyolojik büyüme prensibiyle yeni bir birimin eklenmesini gerektirir. Bu genişleme süreci, mekânsal bir esneklik sağlarken aynı zamanda toplumsal normların mekâna yansımaları da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, geleneksel kırsal yerleşimlerde yerleşim formu yalnızca fiziksel ihtiyaçlara değil, toplumsal düzenlemelere de hizmet eden bir organizasyon modelidir.

Kırsal tasarım kodlarını değerlendirme yaklaşımları

Kırsal peyzajlarda yerleşimin biçimlenmesinde iklim ve doğal çevre koşulları önemli belirleyicilerdir. Doğal çevre ile yerleşim biçimi arasındaki etkileşim, kırsal mekân organizasyonunun sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Kırsal mekân organizasyonlarında doğal çevre, toplumsal yapı ve ekonomik sistemler arasındaki etkileşim, yerleşimlerin biçimlenişini belirlemektedir. Kırsal peyzajların sürekliliği yerleşimlerin üretim sistemleri, ekolojik sınırları ve toplumsal bağlamlarıyla nasıl bütünleştiğine bağlı olarak değişmektedir.

Kırsal peyzajların incelenmesi, yerleşim sistemlerinin makro ve mikro düzeyde analiz edilmesini gerektirir. Mikro düzeyde, tekil yapıların organizasyonu, hane halkının mekânsal dağılımı ve üretim alanları arasındaki ilişkiler incelenirken, makro düzeyde kırsal yerleşimlerin bölgesel ve küresel ölçeklerde nasıl değiştiği ele alınmaktadır. Bu bağlamda, kırsal yerleşim sistemleri zaman içinde dönüşen ve sosyo-ekonomik yapılarla bütünleşen dinamik mekânsal organizasyonlar olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, kırsal yerleşimlerin sürdürülebilirliği ve gelecekteki dönüşüm süreçleri üzerine yapılacak çalışmalar, mekânsal organizasyonun ekolojik ve ekonomik boyutlarını dikkate alan çok disiplinli bir yaklaşım gerektirmektedir.



Malatya, Arapgir, Koru Köyü

Araştırma Tasarımı

Malatya Kırsal Peyzaj

Malatya'da Kırsal Peyzajın Dönüşümü

Arapgir Kırsal Peyzajının Özellikleri

Arapgir yerleşim dokusu ve yerel mimari özellikleri

Arapgir flora ve faunası

Kırsal Peyzaj Kodları

Onar Köyü Peyzaj Kodları

Topografik özellikler

Yerleşim deseni

Mekân karakteri ve organizasyonu

Yapı karakteri

Sosyal karakter

Güncel durum

Ormansırtı Köyü Peyzaj Kodları

Topografik özellikler

Yerleşim deseni

Mekân karakteri ve organizasyonu

Yapı karakteri

Sosyal karakter

Güncel durum



Malatya, Arapgir

Araştırma tasarımı

Kırsal alanlar yerel peyzajın izlenebildiği ve ekolojik ve tarihi bilginin izini sürmenin mümkün olduğu özel bir karaktere sahip yerlerdir (Thorbeck, 2019). Kırsal alan çalışmaları genel olarak bu yerlerin peyzaj ve doğa kalitesinin değerlendirilmesini kapsayan metodolojik çalışmaları, peyzaj karakterizasyonunu, tarihi peyzaj değerlendirmelerini, ulusal ölçekten yerel ölçeğe kadar değişen biyolojik çeşitlilik üzerine geliştirilen planları, tarım, ormancılık ve ekonomi çalışmalarını, yerel toplum çalışmaları, ile peyzajın korunması ve geliştirilmesi odaklı çalışmaları konu almaktadır (Bishop ve Phillips 2012). Kırsal alanla ilgili çok katmanlı bu çalışmalar nedeniyle geleneksel anlayış güncel ve çeşitli anlayışlarla entegre edilmektedir. Örneğin; Hayden (1995) geleneksel anlayışın yer-yapma (place-making) teorileri ve uygulamaları ile de ilişkilendirilebileceğini ifade etmiştir. Yer-yapma, insanların içinde yaşadıkları coğrafyaları yinelemeli olarak ürettikleri sosyal, politik ve maddi süreç (Pierce vd., 2011) olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla yer yapımı, yerel insanların yaşadığı mekanı dönüştürmesi ve aidiyet hissini bu yolla beslemesi anlamına gelmektedir.

Yerel kavramının peyzaj mimarlığında kullanımı, “peyzaj” kavramının evriminden etkilenmiştir (Galan vd., 2020). Yerel anlayış ile birlikte peyzaj idealize ve pitoresk bağlamından insanın çevre ile ilişkisine dikkat çeken bir içeriğe dönüşmüştür. Bu kavramın peyzajın doğa ve kültürün bütünleşmesi olarak kabulünün

gelişmesine rehberlik ettiği ve APS'deki peyzaj tanımını da etkilediği söylenebilir. APS'deki peyzaj kavramının tanımında kültürel peyzaj anlayışı da etkili olmuştur. Bu anlayış kapsamında peyzaj zamansal bir periyodu içerecek şekilde doğal verilere (jeomorfoloji, hidroloji, ekoloji ve benzerleri) dayalı olarak insan eylemlerinin ürünü ve çıktısı olması nedeniyle kültürel olarak kabul edilmektedir. UNESCO ve Dünya Mirası Sözleşmesi'ne (WHC, 2008) göre, kültürel peyzajlar, “doğa ve insanoğlunun ortak çalışmalarının” sonucu olan ve “insanlar ve doğal çevreleri arasındaki uzun ve samimi bir ilişkiyi ifade eden” belirlenmiş alanlar veya bölgelerle ilişkilidir. Bu tanım kapsamında kültürel peyzajlar üç kategoriye ayrılmıştır: Tasarlanmış peyzajlar, evrimleşmiş organik peyzajlar ve çağrışımsal/ ilişkisel peyzajlar. Yerel peyzajın denk geldiği kültürel peyzaj kategorisi organik peyzajlardır. Kalıntı (relikt) ve devamlı peyzajlar olmak üzere sınıflandırılan evrimleşmiş organik peyzajlar yerel peyzaj ile uyumaktadır. Bu kapsamda UNESCO evrimleşmiş organik peyzajın şu şekilde tanımlamaktadır: İnsanın doğal çevreyle ilişkisi içerisinde ve bu çevreye tepki olarak gelişen zorunluluklar doğrultusunda oluşan sosyo-kültürel ve siyasi yapı (WHC, 2008).

Bu kitaptaki araştırma tasarımı ve anlayışı kırsal kavramına yüklenen anlam, UNESCO tarafından tanımlanan yerel mimari anlayışı ile Avrupa Birliği'nin APS'de tanımladığı peyzaj karakteri kavramına dayanmaktadır.

Tüm kavramlara ilişkin açıklamalar hibritlenerek, insanın doğa ile geliştirdiği zorunlu ya da rastgele etkileşim tiplerinin çıktıları kırsal tasarım kodları olarak ifade edilmiştir. Burada tasarım kavramının kullanılmasının nedeni tasarımın belirli bir uzmanlığa dayandırmadan herkesin tasarım yaptığının kabulüdür.



Yerel peyzajda yer-yapma ve yaşam biçimlerini anlamak için saha çalışmalarının yanı sıra, yer temelli analizler gerçekleştirilmiştir. Yerel peyzajda insanların doğayı biçimlendirerek, peyzaj üretme ve ürettikleri peyzaj tarafından dönüşüme uğrama süreci peyzaj karakteri, yapı karakteri ve sosyal karakter kavramları doğrultusunda; Onar ve Ormansırtı köyleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzajları ‘tanımlama, değerlendirme, koruma, yönetme ve planlamaya’ teşvik etmektedir.

Peyzajlar tüm çeşitliliği içeren uzun bir zaman sürecinde insanların eylemleriyle oluşmuştur. Bu nedenle peyzajlar yaşayan mirasımızın önemli bir parçası, günlük hayatımızın ortamı, eğlence ve turizmimizin mıknaatıdır. Peyzaj değişti ve değişmeye devam edecektir. İhtiyacımız ve görevimiz bu değişimin iyi yönde olmasını sağlamaktır. Amacımız, her bir peyzajın kalitesinin ve özel karakterinin gerekli her değişikliklerle azalmak yerine arttırılmasını sağlamak olmalıdır. Bu nedenle, öncelikle her bir peyzajın karakterini ve değişiyormuş gibi görünme şekillerini anlamak çok önemlidir. Hangi özelliklerin özel korumayı hak ettiğini, hangilerinin değişime açık olması gerektiği peyzaj karakterizasyonu gibi tekniklerle sağlanabilir. Peyzajın gelecekteki istenen kalitesi için hedefleri belirtmek peyzajı veya içindeki değerli özellikleri korumaktır.



Malatya, Arapgir Foto: Akif Özbildirici.

Malatya kırsal peyzajı

Malatya dünyanın önemli akarsularından biri olan Fırat Nehri'nin oluşturduğu havzanın Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Su kaynaklarıyla doğrudan ilişkili olan bu bölge, Bereketli Hilal olarak bilinen verimli coğrafyanın batı sınırında yer alması nedeniyle, tarihsel süreçte yüksek bir tarımsal potansiyele sahip olmuştur. Bu potansiyel, bölgenin bilinen ilk yerleşimlerden günümüze kadar birçok farklı uygarlığa ve kültüre ev sahipliği yapmasına olanak sağlamıştır.

Malatya doğuda Elazığ ve Diyarbakır, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas, güneyde ise Adıyaman illeri ile komşudur. Toplam yüzölçümü 12.313 km² olan Malatya'nın coğrafi olarak güney sınırını Güneydoğu Toros Dağları'nın bir uzantısı olan Beydağları, kuzey batı sınırını ise Karakaya Baraj Gölü oluşturmaktadır. İlin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 954 m olup, en yüksek noktası 2.544 m ile Beydağı'dır. Arazide yükseklik Karakaya Baraj Gölü'ne doğru azalmaktadır (Taşkan, 2024).

Anadolu diyagonalinin üst batısında konumlanan il, İran-Turan fitocoğrafik bölgesi içinde yer almaktadır. Orman varlığının sınırlı olduğu ilde, başta Pütürge olmak üzere Doğanşehir, Arguvan ve Hekimhan ilçelerinde orman varlığı görece fazla iken, diğer ilçelerde son derece azdır (Tapan, 2023). Malatya'da yüksek platolarda, iç Anadolu'nun step iklimi etkili olurken, Fırat Nehri çevresindeki ovalarda, Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki ılık iklim ve Suriye Çölü'nün etkisiyle

yakıcı sıcakların hâkim olduğu özel bir Akdeniz iklimi görülmektedir. Kışların soğuk geçtiği dağlık alanlarda ise her iki iklimin etkileri bir arada gözlemlenmektedir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). Bu çeşitlilik, Malatya'nın mikro iklim özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olarak, tarımsal üretimin ürün desenindeki çeşitliliğe de katkı sağlamaktadır (Tapan, 2023).

Arazi kullanımlarının %59 mera ve orman (çayır-meralar, orman ve fundalıklar), %34 tarım (sulanan arazi, sulanabilir arazi, susuz arazi) ve %7 diğer alanlardan (taşlık-kayalıklar, su satırları, yerleşim alanları) oluşan ilde mülki sınır içerisinde kalan alanların büyük bir bölümü kırsal alanlardan oluşmaktadır (Taşkan, 2024).

Malatya'nın toprak yapısı, içinde bulunduğu coğrafyanın özelliklerine göre şekillenmiştir. Bu anlamda en fazla görülen toprak çeşitleri, Fırat Nehri'nin etkisiyle oluşan alüvyon topraklar ve nehirден uzak kesimlerde görülen bazaltik topraklardır. Verimli alivuyal toprakları içeren söz konusu tarımsal arazilerin yaklaşık %66'sında çeşitli tarla ürünleri yetiştiriciliği %31'inde meyve, %2'sinde ise sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Tarıma elverişli olmayan bazaltik topraklar ise killidir. Bu topraklar bölgedeki mimari dokuyu oluşturan kerpiç yapı üretiminde kullanılmaktadır.

Malatya'da kırsal peyzajın dönüşümü

Cumhuriyetin ilk illerinden biri olan Malatya'da erken cumhuriyet döneminden 1950 yılına kadar olan dönemde kır-kent nüfusundaki değişim dengeli bir biçimde gerçekleşmiştir. İlde 1927 yılında kırsal nüfusun payı %84 iken, 1950 yılında az bir değişimle kırsal nüfusun payı %80'e gerilemiştir. 1975 yılında %63'e, 2000 yılında %41'e, 2012 yılında %33'e gerilemiştir.

1939 yılında Malatya sigara fabrikası ve Sümerbank dokuma fabrikasının kurulmasıyla, sermaye birikimi olmayan kentte, kamu yatırımları aracılığıyla sanayileşme başlatılmak istenmiştir. Ancak, 1950'li yıllara kadar tarımsal üretim biçiminde ve kırsal nüfusta önemli bir değişiklik görülmemiştir. 1956 yılında, Malatya Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla birlikte, fabrika denetimine alınan şeker pancarı ekimi tarımda makine kullanımı ve gübreleme gibi modern tekniklerin yaygınlaşmasına neden olarak ilde tarımın gelişmesinde ilk hızlı atılım olarak kabul edilmiştir (Kav, 2006; Taşkan 2024).

Kent nüfusunun giderek arttığı 1950 sonrasında, kırsal nüfusun azalmasına neden olan başlıca faktörler tarımda makineleşme hareketlerinin yaygınlaşması, sulama imkânlarının azalması ve geleneksel miras uygulamaları nedeniyle tarımsal arazilerin bölünüp parçalanmasıdır. Ayrıca, kent merkezinde iş imkânlarının artması, ulaşım, güvenlik, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin gelişmesi, kırsal sakinlerin bu imkânlardan yararlanmak amacıyla kente göç etmelerine

yol açmıştır (Tapan, 2021). 1950-1980 yılları arasında, kentsel gelişmeye paralel olarak kentin doğal nüfus artışı artarken buna ek olarak artan kırsaldan gelen göçlerle birlikte kent nüfusu artmaya devam etmiştir.

Gökatalay'a (2018) göre, özellikle 1980 sonrasında Malatya'da kır-kent ilişkisinde dönüşüm algılabilir hale gelmiştir. Bunun temel nedeni kentsel gelişme ağının giderek artmasıyla birlikte, kentin geniş bir alana yayılması, çeperindeki kırsal alanların giderek kente dâhil olması ve kırdan kente yaşanan göç nedeniyle uzak kırsalın göç nedeniyle boşalmaya başlamasıdır. Bu durum uzak kırsalda yaz ve kış nüfusu olmak üzere ikili bir yapı oluşmasına da neden olmuştur. Ayrıca, kırsal alanda özellikle kamu iktisadi teşebbüsünün (KİT) yarattığı sanayi ve hizmet sektörü ivmesine ek olarak Keban ve Karakaya Barajlarının inşasıyla çok sayıda kırsal yerleşim sular altında kaldığı için kırdan biriken sermaye kente yönelmiştir. Bu süreç Malatya'da 1980 sonrası kır-kent dönüşüm dinamiklerinde etkili olmuştur (Şengül vd., 2016).

Fırat ve kolları üzerinde inşa edilen barajlar kırsal alandaki tarımsal üretime sulama olanaklarının artmasına katkıda bulunmuştur (Kalender ve Aytimur, 2017). Ayrıca baraj gölü ve çevresinde oluşan mikro iklim bir yandan meyve yetiştiriciliğine olanak sağlarken diğer yandan da tarımsal ürün deseninde değişimin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde devlet tarafından da kayısı yetiştiriciliğine ilişkin teşviklerin sağlanmasıyla 1980 sonrası kentsel sanayiye destekleyen tarımsal üretim yerini ticari ürün olan kayısı yetiştiriciliğine bırakarak, Malatya tarımsal ekonomisi hem de kırsal alanın dönüşümü üzerinde yeni bir durum yaratılmıştır (Tapan, 2023; Balcıoğlu vd., 2022; Gökatalay, 2018). Özellikle sulu tarımın mümkün olduğu Fırat ve kollarının suladığı bölgelere yakın kırsal yerleşmeler hareketlenmeye başlamıştır. Ancak, verimli havzalarda yer almayan çevre alanlarda devam eden sulama sorunları, coğrafi koşullar nedeniyle tarım yapacak arazilerin az ve verimi düşük olması aynı etkinin görülemesine sebep olmuştur. Bu bölgelerde hayvancılık için gerekli olan mera alanlarının genişliği hayvancılığı olanaklı kılmıştır (Elibüyük, 2013; Gökatalay, 2018).

Günümüzde, Malatya ekonomisi büyük ölçüde kayısı yetiştiriciliğine dayanmakta olup, yılda 80-90 bin ton kuru kayısı üretilip ihraç edilmektedir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). Kayısı üretimi dünya kuru kayısı ihtiyacının yaklaşık %80'ini karşılamaktadır (Cengiz, 2022).

Malatya'nın önemli tarım alanları arasında Malatya Ovası, Doğanşehir Ovası ve Akçadağ Ovası gibi bölgeler yer almaktadır (Malatya Kültür Envanteri, 2021). Ancak, kentsel büyüme ve yoğun tarım uygulamaları bu ovalarda ekolojik baskılar oluşturmaktadır. Bu nedenle verimli ovalar 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında korunmaktadır. İl genelindeki tarım arazisi 1.241.200 hektar olup, 173.386 hektarı sulanmaktadır. Tarla bitkileri arasında buğday, şeker pancarı ve arpa öne çıkarken, kayısı dışında yöreye özgü meyve çeşitleri arasında Arapgir siyah üzümü ve Akçadağ hocamız armudu yer almaktadır (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). Öte yandan bağcılık, özellikle Arapgir, Darende ve Pütürge ilçelerinde eski bir gelenek olarak sürdürülmektedir (Kav, 2006).

2012 yılında 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile Malatya büyükşehir statüsü kazanmıştır. İldeki köy, kasaba, bucak ve beldeler büyükşehir belediyesine bağlanarak şehirdeki bütün yerleşmeler kentsel kabul edildiği için ilde, kent ve kır ayrımı ortadan kalkmıştır. İl in idari yapılanması Arapgir, Akçadağ, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanyol, Kale, Kuluncak, Hekimhan, Pütürge, Yazıhan ve Yeşilyurt olmak üzere 13 ilçeden ve bir büyükşehir belediyesinden oluşmaktadır.

Malatya'da yapılan idari değişikliğe rağmen merkez ilçelerdeki mahalleler dışında kalan yerleşimlerin büyük bir kısmı, kırsal yerleşim özelliklerini sürdürmeye devam etmektedir. Özellikle Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinin dışında kalan bütün köy ve kasabalar kırsal yerleşme özelliklerini korumaya devam etmektedir (Balcı Akova ve Tapan, 2023 Taşkan ve Görmüş, 2024; Taşkan, 2024).

Taşkan'a (2024) göre, Malatya'daki 718 mahalleden 633'ü kırsal yerleşme özelliklerini korumaktadır. Kırsal mahalleler, yerlerinin gelişmiş merkezlere ulaşım süreleri dikkate alındığında üç bölgeye ayrılmaktadır:

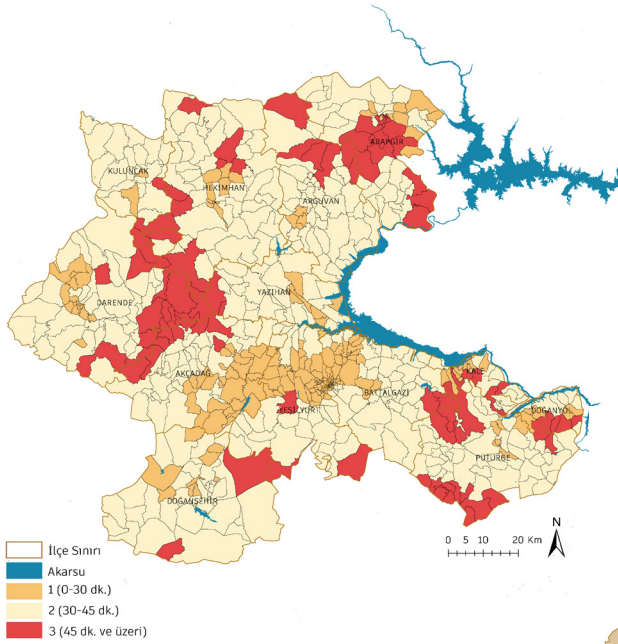
- Yakın kırsal bölge: Herhangi bir merkezden 30 dakika içinde ulaşılabilen kırsal yerleşimler.
- Orta kırsal bölge: 30-45 dakika arasında ulaşım süresine sahip kırsal yerleşimler.
- Uzak kırsal bölge: 45 dakika ve üzeri sürede ulaşılabilen kırsal yerleşimler.

Bu sınıflandırmaya göre, Malatya'daki 633 kırsal mahallenin %37'si yakın, %69'u orta ve %14'ü uzak kırsal bölgede yer almaktadır.

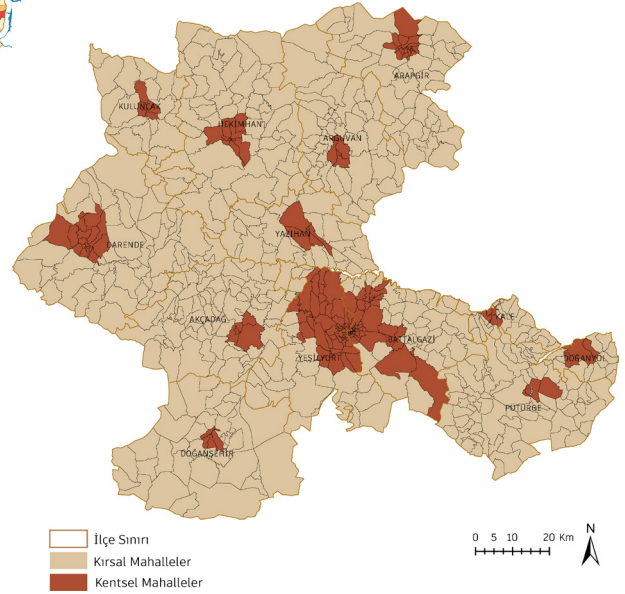
Ulaşım süresi arttıkça nüfus büyüklüğünün azalması, bu iki faktör arasında asimetrik bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin, Arapgir, Arguvan, Hekimhan ve Pütürge gibi engebeli arazi yapısına sahip ilçelerde kırsal mahallelere ulaşım süresi artmaktadır. Bu durum, büyük ve

toplu kırsal yerleşimlerin gelişimini kısıtlamakta, tarımsal üretimi ve ürünün pazara ulaşımını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda, kentle olan sosyal ilişkilerin zayıflamasına neden olarak bilgi, teknoloji ve hizmete erişimi güçlendirerek kırsal yerleşimlerdeki yaşam kalitesini düşürmekte ve nüfus azalmasına yol açmaktadır. Günümüze ulaşan kerpiç yapılar ve bunların çoğunun konut olarak kullanılması, hatta bazılarının hala özgün işlevlerini koruması, bölgenin kültürel mirası ve yaşam tarzı hakkında önemli somut izler taşımaktadır. Bu yapılar, sadece barınma ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda yöreningeleneksel mimarisini ve sosyal dokusunu da yansıtmaktadır. Geleneksel kırsal konutlara ek olarak kerpiç malzemeli ve geleneksel yapım teknikleriyle inşa edilmiş olan cami, okul ve tarım amaçlı yapılar da bulunmaktadır (Taşkan, 2024).

Malatya kırsalında düz/ova yerleşimlerde ana yapı malzemesinin kerpiç olduğu, dağlık yerleşimlerde, toprağın yerine ana malzeme olarak taşın tercih edildiği, kerpicing ise harç malzemesi olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bölgede çoğunluğu temsil etmiyor olsa da, taş yapılardan oluşan kırsal yerleşimlerin varlığından söz etmek mümkündür. Her iki durumda da başta toprak olmak üzere taş ve bölgede yetişen ağaçlar Malatya kırsal mimarisinin en önemli unsurları arasında yer almaktadır.



Malatya kırsal mahalleri ulaşılabilirlik düzeyi



Malatya kırsallık durumu



Arapgir



Arapgir kırsal peyzajının özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, Malatya'nın kuzeydoğusunda yer alan Arapgir; kuzeyde Erzincan (Kemaliye), güneyde ve doğuda Elâzığ (Ağın, Baskil ve Keban), batıda ise Sivas (Divriği) ve Malatya'nın Arguvan ilçesi ile komşudur. İlçe merkezinin rakımı 1.250 m olup, il merkezine uzaklığı 114 km² (Alataş ve Batan, 2016).

Arapgir 1927 yılında Malatya İline bağlı bir ilçe statüsü kazanmıştır. 1980 yılından sonra, Malatya genelinde olduğu gibi Arapgir ilçesinin kırsal alanlarında da göç hareketleri gözlemlenmektedir. 1980 yılında 8.630 kentsel ve 14.004 kırsal nüfusa sahip olan ilçede, günümüzde merkez nüfusu, kırsal alanda yaşayan nüfusu aşmaktadır. İlçenin yüzölçümü 956 km² olup, günümüzde 63 mahalle ve bir belediyeden oluşan idari bir yapıya sahiptir. 2024 yılı verilerine göre ilçe nüfusu 10.214'tür (ADNKS, 2024).

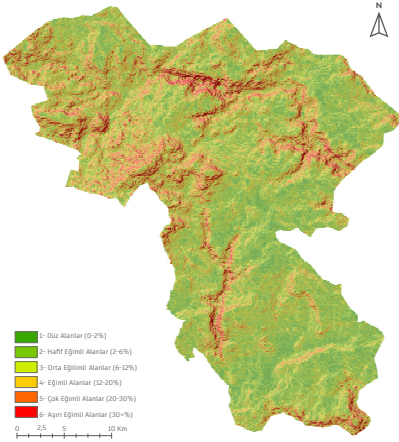
Arapgir ilçesi, Fırat Nehri'ne dökülen akarsuların oluşturduğu vadilerle şekillenmiş engebeli ve dinamik bir arazi yapısına sahiptir. Bu akarsulardan başlıcaları Kozluk Çayı, Berenge Deresi, Göz Deresi, Pertek Çayı, Söğütlü Deresi ve Yoncalı Deresi'dir.

İlçe genelinde orta eğimli (2-6) ve eğimli (12-20) alanlar baskındır. Bu kapsamda ilçe bütünündeki arazilerde eğimi %0-2 arasındaki alanlar tüm alanın %5'ini, %2-6 arasındaki alanlar %28,3'ünü, %12-20 arasındaki alanlar %20,9'unu, %20-30 arasındaki alanlar %12'sini, %30-67 arasındaki

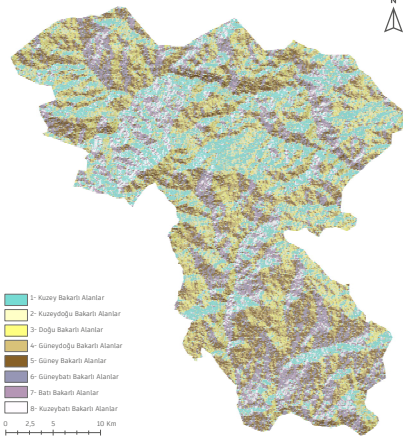
alanlar ise %2,7'sini oluşturmaktadır. İlçenin batı ve kuzey kesimleri dağlık alanlarla kaplıdır; doğu ve güneydoğuda ise Ağın Platosu ile Keban Baraj Gölü bulunmaktadır. İlçenin güneyi, orta yükseklikte, az engebeli "Dişterik Yazısı" adı verilen bir bölgeden oluşmakta olup, Fırat Nehri ile sınırlandırılmaktadır. Arapgir ilçesinin köylerinin çoğunluğu, bu bölgenin doğu ve güneydoğusunda yer almaktadır. Bölgede yükselti, 2398 m ile 616 m arasında değişirken, Kuyruksallamaz Tepesi (2402 m), Eğerli Tepesi (2289 m), Hasan Dağı (1916 m) ve Aşağı ve Yukarı Karababa Tepeleri (1785 m ve 1756 m) önemli yükseltileri oluşturmaktadır.

İlçenin kuzey doğusunda yer alan eski orman kalıntısı olduğu düşünülen Bataklik meşesi ve ardıç toplulukları (Eyüpgiller, 2014) bunlara ek olarak Lübnan meşesi, Doğu Anadolu meşesi, mazı meşesi gibi küçük meşe korulukları dışında arazi bozkırdır (Alataş ve Batan, 2016). Bu ormanlık alanlarda toprak türleri olarak kahverengi orman toprağı ve kireçsiz kahverengi orman toprağı yayginken, bölgenin genelinde kahverengi topraklar hâkimdir. Bu toprak yapısı, bölgenin coğrafi işaretli ürünleri olan üzüm ve reyhanın yetişmesine elverişli bir ortam sunmaktadır. Yükseltinin daha az olduğu ve yerleşimin yoğun olduğu ilçenin güney ve doğu bölgelerinde yer alan alçak alanlar, tarıma elverişli toprak yapısına sahip olup (II- III- IV-V sınıfı), diğer bölgelerde ise toprak yapısının zayıf olduğu gözlemlenmektedir.

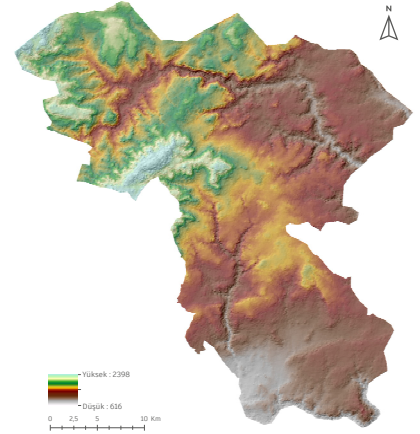
Topografik Özellikler



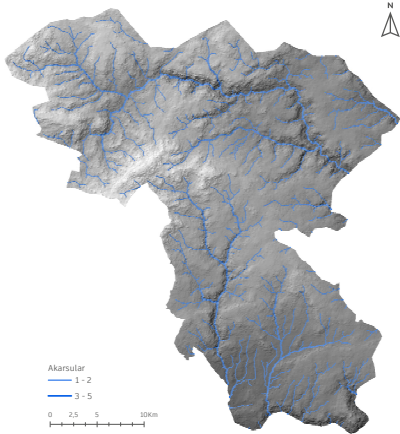
Eğim



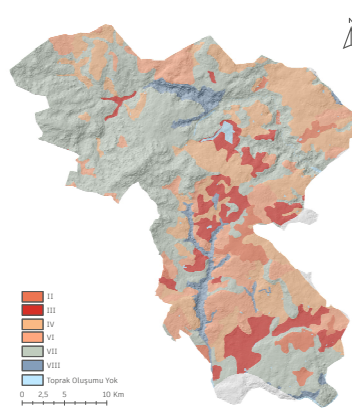
Bakı



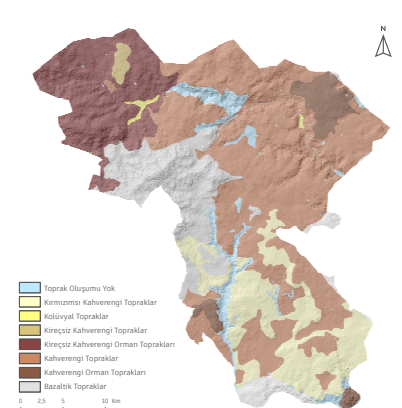
Yükseklik



Hidroloji



Arazi kullanım kabiliyeti



Büyük toprak grupları

Arapgir (eski adıyla Daskuza), köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu topraklarda ilk izler, Pağnik (bugünkü Budak Mahallesi) köyünün üst kısımlarında yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntulara göre paleolitik döneme kadar uzanmaktadır. Neolitik, kalkolitik ve bronz gibi farklı dönemlerde ve sonrasındaki tarihi çağlarda birçok uygarlığa ev sahipliği yapan bölge, Hititler, İşuvalılar, Melidi Prenslığı, Asur Devleti, Urartular, Medler, Persler, Pontus Krallığı, Roma, Bizans, Pavlikanlar, Ermeniler ve Türkler gibi farklı medeniyetlerin izlerini taşımaktadır (Şen, 2018). Yüzyıllar boyunca süregelen bu kültürel tabakalaşma, Arapgir'in tarihsel derinliğini ve kültürel zenginliğini oluşturmaktadır.

Arapgir'in yerleşim kronolojisi verilerine göre yerleşim üç farklı bölgede konumlanmıştır. Antik dönemde Eski Arapgir civarı, M.S. II ve III. yy. Eskişehir ve 18 yy. ikinci yarısından sonra Modern Arapgir'dir. 1518 tarihli kayıtlara göre "Arabgir-i Köhne" diye bahsedilen günümüzde mahalle olarak varlığını sürdüren Eski Arapgir'in antik dönemdeki ilk yerleşim yeri olduğu tahmin edilmektedir. Eski Arapgir ve civarındaki köy yerleşimlerinde tespit edilen sur duvarı, sütun başlıkları ve kaya mezarları gibi Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kalıntılar bu bölgenin ilk yerleşim yeri olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Bostancık, Onar ve Ormansırtı (Eski adıyla Cücügen) gibi köylerde ve Miran Çayı kenarında bulunan kaya mezarları ile Fırat Nehri üzerindeki antik yol güzergâhında bulunan köprüler

yerleşimin Roma Dönemi'ne kadar vardığının başka bir göstergesidir (Genç, 2020).

Yerleşimin Eski Arapgir'den bugün Eskişehir Vadisi olarak isimlendirilen kaynaklarda Şehr-i Atik olarak bilinen bölgeye taşınmasının sebebinin Genç (2020) Eski Arapgir'in saldırıya daha açık bir yapıda olması ve bu bölgeyi koruyacak bir kaleye sahip olmaması olarak açıklamaktadır. Eskişehir, Kozluk Çayı (eski adıyla Angu Çayı) ve Fırat Nehri arasındaki vadi yamaçlarında 5 km uzunlukta bir vadi tabanında dağınık biçimli yerleşim özelliği göstermektedir. Bu arazi yapısından dolayı bölgede tahıl ekimi yerine küçük meyve bahçeleri, dutluklar ve üzüm yetiştiriciliği yapıldığı bilinmektedir. Eskişehir Vadisi üst kısmında yer alan Ortaçağ Kalesi (Arapgir Kalesi) ve kalenin güney yamacında yer alan M.S. II sonları ve M.S. III başlarına tarihlendirilen kaya mezarları bölgenin tarihinde Roma Dönemi'nin etkili olduğunu göstermektedir (Genç, 2020).



Arapgir kırsal peyzaj dokusu
Fotoğraflar: Akif Özbildirici, Sevgi Görmüş

Arapgir 18.yy ikinci yarısından itibaren Göl Dağı'nın eteğinde Kozluk Çayı (Angu Çayı) ve Arapgir Çayı (Berenge Deresi) vadilerin doğu ve güneyde Fırat Nehri ile çevrelendiği engebeli ve yer yer orman örtüsü ile kaplı alanda bulunmaktadır. Yeni şehrin kurulduğu bölge, arazinin engebeli yapısı nedeniyle dağınık mahallelerden oluşmaktadır. Bu durum 19. yy'da şehirde çok sayıda çarşı ve merkezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çeşitli yol ve köprüler ile bu merkezlerin birbirine bağlandığı da bilinmektedir (Genç, 2020). 18. yy ortalarında günümüz çarşı merkezinde cami ve hamamın yapılmış olması bu dönemde yerleşimin gelişmeye başladığını göstermektedir. 20. yy. sonlarına gelindiğinde Eskişehir halkının çoğunlukla Arapgir'e taşındığı bilinmektedir (Eyüpgiller, 2014). Müslüman ve Ermeni nüfusu bir arada bulunduran Arapgir'in ticari hayatında dokumacılık Ermeni ailelerin uğraştığı bir zanaat olarak ön plana çıkarken, Müslüman ailelerin ağırlıklı olarak zirai faaliyetlerle, özellikle dut yetiştiriciliği ve bağcılık faaliyetleri ile uğraştığı bilinmektedir (Genç, 2020).

20.yy ortalarından itibaren demir yolu ve Malatya'da kurulan bez fabrikasıyla dokumacılık bir sanayi kolu haline gelmiş ve bölgeden İstanbul'a göç başlamıştır. Günümüzde Arapgir, nüfus azalması ve ekonomik zorluklar nedeniyle küçülme eğilimi gösteren bir ilçedir. Buna rağmen geleneksel evlerini ve kırsal dokusunu

büyük ölçüde korumayı başarmıştır (Eyüpgiller, 2014). 2018 tarihli Malatya-Elazığ-Bingöl-Tunceli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu'na göre, Arapgir'de yapılan çalışmalarda, Eskişehir Vadisi'nin doğal özelliklerinin korunması ve değerlendirilmesi amacıyla bu bölge özel planlama alanı olarak belirlenmiştir (ÇDP, 2018). Buna ek olarak Arapgir yerellik ve yerel üretim vurgusu ile 2021 yılında Cittaslow üyeliğine kabul edilmiştir. Bu gelişmeler mimari mirasın önem kazanmasına ve korunmasına katkı sağlamaktadır. İlçe genelinde arkeolojik yerleşim, roma yol izleri, kaya mezarları, kaya yerleşimleri, kale, cami, zaviye, türbe, kilise, han, köprü, hamam, çeşme, değirmen ve çok sayıda geleneksel konut gibi çeşitli işlevlere sahip 261 adet tescilli yapı bulunmaktadır (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2021). Ayrıca, geçmişte varlığı bilinen 9 cami, 4 hamam, 4 kilise, 1 boyahane, 1 tabakhane, 2 iptidai mektebi, 7 gayrimüslim okulu, 2 medrese ve 2 kütüphane gibi yapıların da bulunduğu, ancak bu yapıların günümüze ulaşamadığı ve bazılarının yerleri hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğu (Şen, 2018; Olğun, 2023) söylenmektedir.

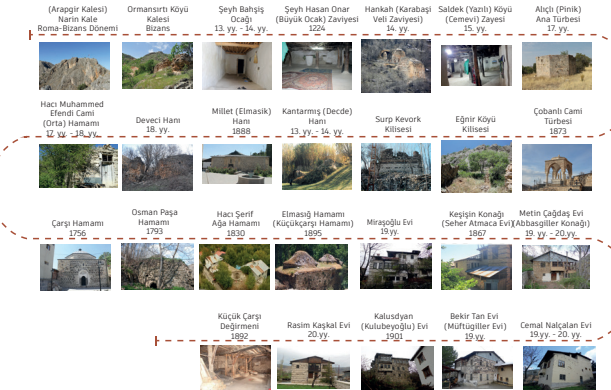
CAMİLER



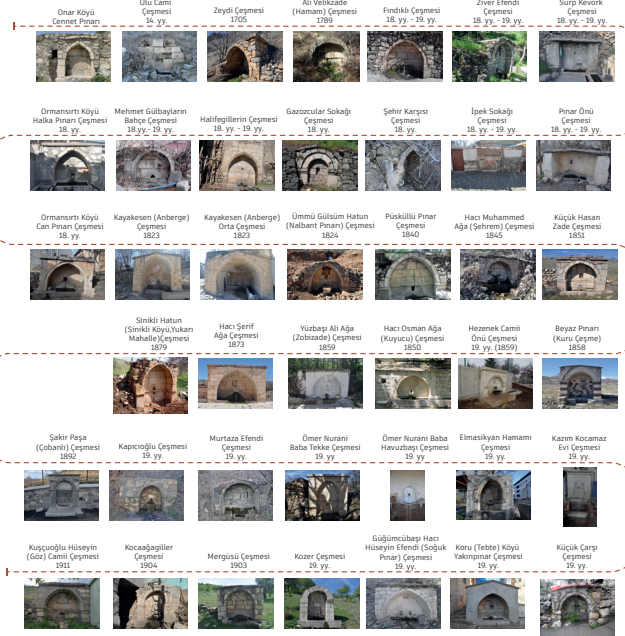
KÖPRÜLER



KALE - ZAVİYE- KİLİSE- HAN- HAMAM- KONUT- DEĞİRMEN



ÇEŞMELER



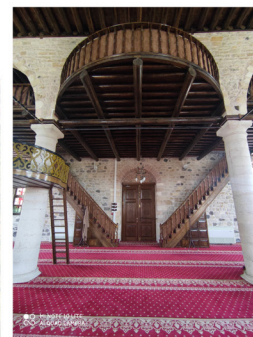
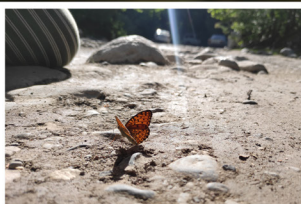
Arapgir kültür varlıkları

Arapgir yerleşim dokusu ve yerel mimari özellikler

Arapgir’de 19 yy’ da cami, han, hamam ve çeşme gibi kamusal yapılar inşa edilmiş, büyük bahçeler içerisinde düz damlı konak tipi sivil mimarlık örnekleri sokak dokularını oluşturmuştur. Organik sokak dokusunun görüldüğü bu yerleşimlerde konutlar genellikle eğimli arazi yapısına uygun olarak yerleştirilmiştir. Yapılar genellikle bodrum kat, giriş kat, bir veya iki kattan oluşmaktadır. Evlerin bahçeleri genel olarak kuru duvarlar yardımı ile oluşturulan teras sistemleri sayesinde düz bir zeminle ilişkilidir (Eyüpgiller, 2014). Konutlar geleneksel iç sofalı plan tipinin farklı alt türlerine örnekler sunarken, bölgede az sayıda da dış sofalı plan şeması da görülmektedir (Şen, 2018). Evler, topoğrafyaya bağlı olarak eğimli ve düz alanlarda yer aldıkları için çoğunda birden fazla giriş bulunmaktadır. Bu girişler, ana giriş, bahçe kapısı ve dam kapısı gibi farklı işlevlere sahiptir. Tüm evler bahçeye sahip olup, bazıları haremlik-selamlık düzenine sahiptir (Eyüpgiller, 2014). Evlerde, yaşam alanlarına geçişi sağlayan ve "aralık" olarak adlandırılan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân, evin ana giriş katı olup, yaşamın merkez alanıdır ve odalara geçiş bu alan üzerinden sağlanmaktadır. Ayrıca, odalarda yer alan yüklük, dolap ve raflar gibi öğeler, odaların çok amaçlı kullanımında önemli rol oynamaktadır (Sevim, 2013). Yapıların beden duvarları ve taşıyıcı iç duvarları, 60-80 cm kalınlığında taş duvarlardan oluşur. Cumbaları oluşturan çıkma duvarları ise, ahşap karkas arasına kerpiç dolgusu yerleştirilerek 10-20 cm

genişliğinde yapılmaktadır. Taş duvarlarda kireç taşı ve bazalt gibi yerel taş türleri kullanılmaktadır. Dış duvarların köşe bağlantılarında estetik bir kaygı ile düzgün kesme taşların tercih edildiği görülmektedir.

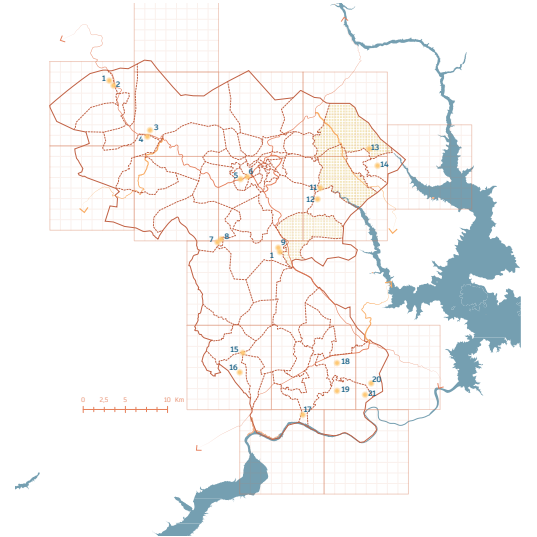
Arapgir evlerinin karakteristik özelliği, saçaklı düz damlardır. Damlar, yapının duvar yüzeyinden 30-40 cm kadar taşacak şekilde ve üzerine toprak dökülerek sulanıp sıkıştırılması ile oluşturulmaktadır. Zemin kattaki odalarda taş döşeme kullanılırken, üst kattaki odalarda ahşap döşemeler tercih edilmiştir. Ayrıca, mahzen ve kiler gibi mekânlarda taş veya tuğla döşemeler görülmektedir (Eyüpgiller, 2014; Sevim, 2013).



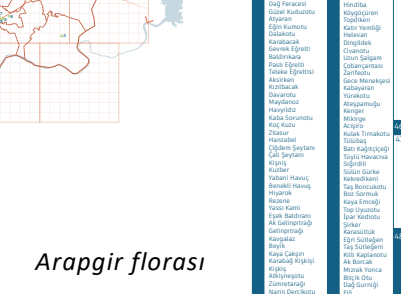
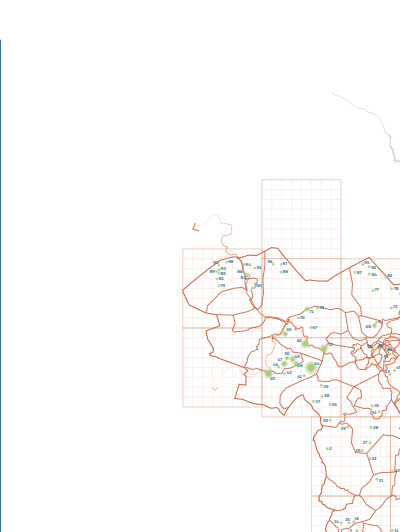
Arapgir flora ve fauna

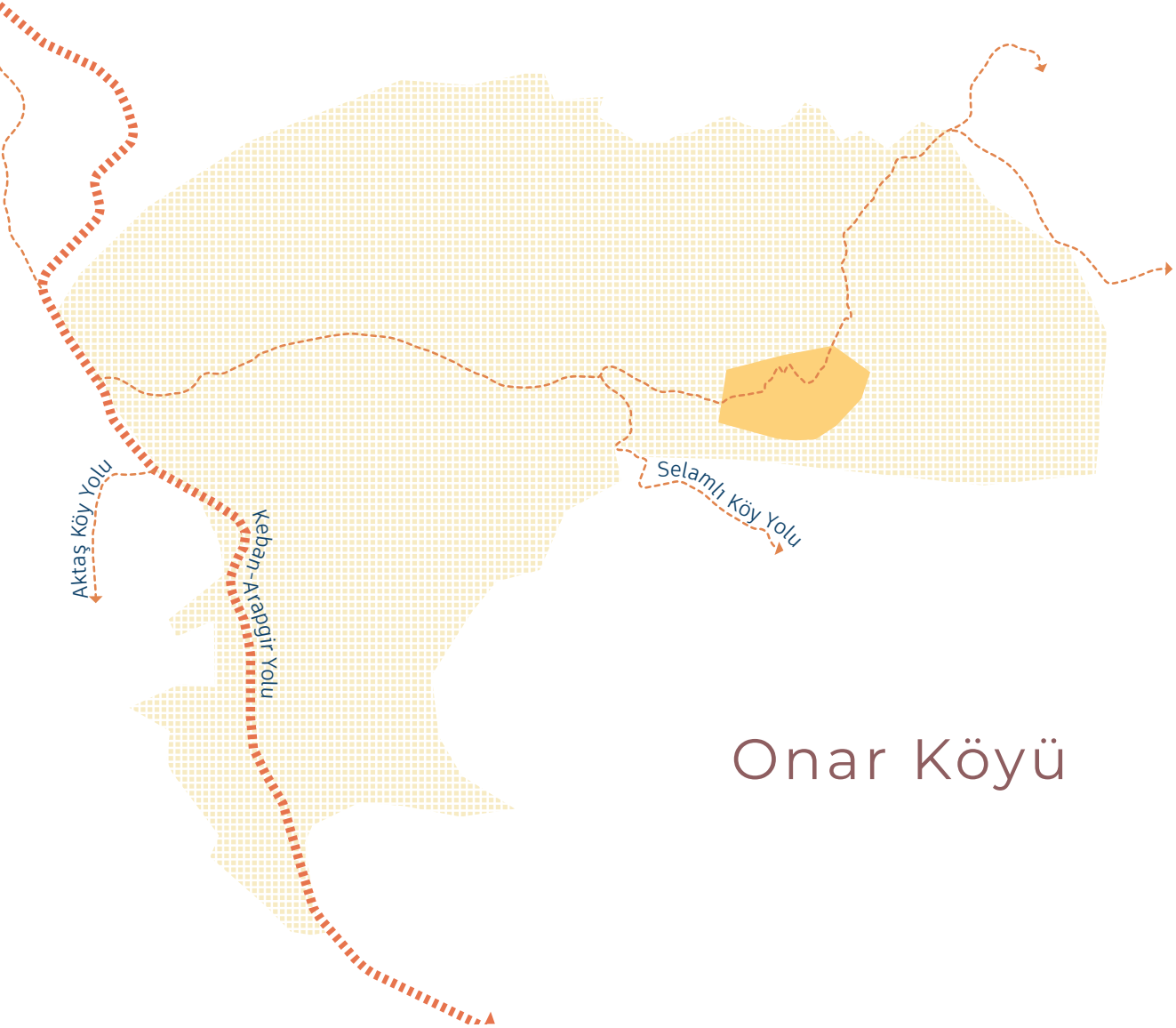
Arapgir ilçesi arazi formundaki çeşitlilik nedeniyle floristik açıdan oldukça zengindir. Bu zenginlik özellikle ilçedeki derin vadiler ve akarsuya yakın bölgelerde artmaktadır. Kozluk Çayı'nın yukarı, orta ve aşağı kısımlarında vadi tabanlarında nemli ve suya yakın ortamlarda gelişen ağaç toplulukları bulunmaktadır. Bu ağaç türleri arasında kızılâğaç (*Alnus glutinosa*), söğüt (*Salix sp.*), çınar (*Platanus orientalis*) ve kavak (*Populus sp.*) gibi su ve nem seven bitkiler yer alırken, vadi tabanlarının kuzey yamaçlarıyla birleştiği nemli ve serin alanlarda ceviz (*Juglans regia*) ve dişbudak (*Fraxinus sp.*) gibi türler görülmektedir. Orman altı flora açısından oldukça zengin olan bu alanlar, çalı türleri (sofor - *Solanum dulcamara*, böğürtlen - *Rubus sanctus*, yabani asma - *Vitis sylvestris*), otsu bitkiler (yabani nane - *Mentha sp.*, bekarotu - *Calamagrostis epigejos*, bürük - *Calystegia silvatica*), hidrofitler (su mercimeği - *Lemna sp.*, su teresi - *Nasturtium officinale*) gibi çeşitli bitki gruplarına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Berenge Deresi boyunca, ışık ve sıcaklık isteği yüksek sumak (*Rhus coriaria*) ve menengiç (*Pistacia terebinthus*) gibi türler de gözlemlenmektedir. Pertek Çayı'nın yukarısında ve Söğütlü Deresi yan kollarının vadi tabanlarında, başlıca ağaç türleri olarak söğütler (*Salix sp.*) öne çıkarken, dişbudak (*Fraxinus sp.*), ceviz (*Juglans regia*), dut (*Morus sp.*) ve kavak (*Populus sp.*) gibi ağaçlar da görülmektedir. Ayrıca, doğal vejetasyona dâhil olmayan akdut (*Morus alba*) ve kavak ağaçları, insan

kullanımına yönelik olarak (ipek böcekçiliği, ev yapımı, dokumacılık) bölgede yetiştirilmiştir (Gömüç, 2023). Bölgede otsu endemik türler de bulunmaktadır. Keban barajına yakın konumlanan bölge fauna açısından da oldukça çeşitlilik göstermekle birlikte, özellikle bölgedeki sulak alanlar göçmen kuşlar için uygun habitat alanları oluşturmaktadır. Bölgenin dağlık kesimleri yırtıcı kuşlara ev sahipliği yapmaktadır.



Arapgir faunası

[illegible][illegible]

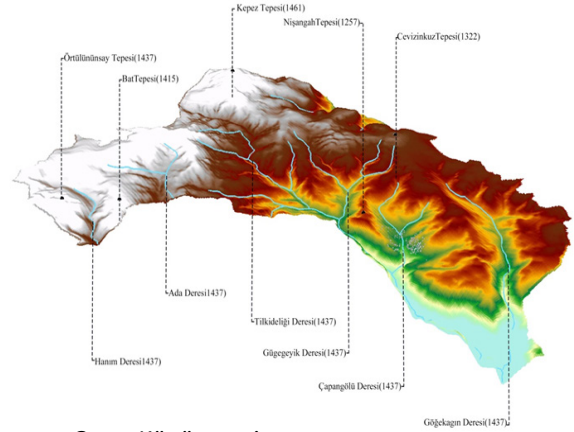


Onar Köyü

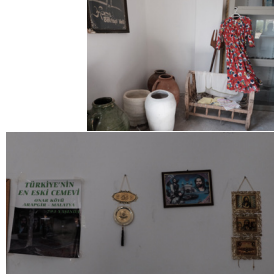
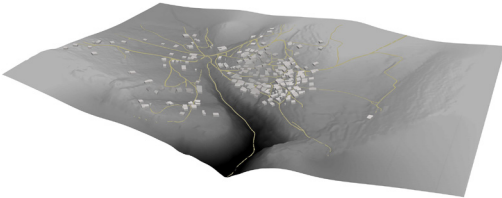
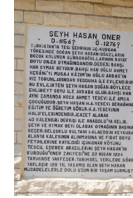


Onar Köyü Fırat Vadisi'nin batı yakasında, Malatya İli'ne 126 km, Arapgir İlçesi'ne ise 15 km uzaklıktadır. Köy güneydoğuda Selamlı Köyü, kuzey ve batıda Aktaş (Kocu) ve Günyüzü (Gebük) Köyleri, kuzeyde Yukarı Yabancı, kuzeybatıda Kayakesen (Amberge) köyleri ile sınırlanmış çok eski bir yamaç yerleşimidir.

Onar Köyü'nün, Roma Dönemi kaya mezarları ve Onar Cem Evi kayıtlarına göre yaklaşık 800 yıllık bir yerleşme olduğu kabul edilmektedir. Çapangölü Vadisi'ndeki 26 adet kaya mezar odalarının Helenistik Dönem'e ait olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Oğuzlar'ın Bayat Boyu'na ait olduğuna inanılan mezar taşları köyün İpek Yolu ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Önemli ticaret yolları ile ilişkili olduğu anlaşılan köyün geleneksel peyzaj öğeleri hala görülebilmektedir. Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kaya mezarlarının varlığı bölgedeki yerleşimin çok eski olduğunu göstermektedir.



Onar Köyü arazi yapısı



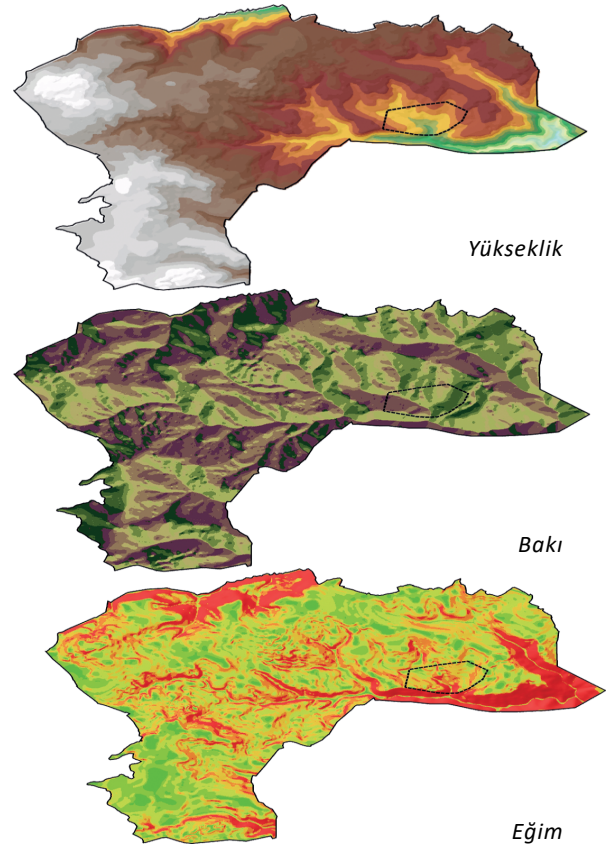
Onar köyü topografik özellikleri

Onar Köyü'nün peyzaj karakteri tarih ve inanç ile olan ilişkisi nedeniyle Malatya ve Arapgir bölgesi için farklı bir öneme sahiptir.

Verimli tarım topraklarının olduğu plato üzerinde yer alan Onar Köyü Fırat Nehri'ne bağlantısı olan Çapangölü Deresi'nin aktığı vadinin üst bitim noktasında kurulmuştur. Köy sınırları içerisinde Hanım, Ada, Tilkideliği, Gögegeyik, Göğekagın dereleri bulunmaktadır. Köy arazisi tepelik bir araziye sahip olup, köyde en dikkat çeken tepeler Örtülünüşay (1437), Bat (1415), Kepez (1461), Nişangah (1257), Cevizinkuz (1322) tepeleridir. Köy topoğrafyası 1461-959 m arasında değişmektedir. Yerleşim kodu 1095-1242 m arasındadır. Jeolojik yapısı %63 kumtaşı+çamurtaşı+kireçtaşı, %19 kireçtaşı ve %18 şist+ kalkışistden oluşmaktadır.

Köyün %16'sı sarp alanlar, %26'sı hafif eğimli alanlar, %24'ü orta eğimli alanlar %15'i az eğimli alanlar %15'i eğimli alanlar ve %5'i düz alanlardan oluşmaktayken köy yerleşim alanı hafif ve orta eğimlidir.

Köy arazisinde bakı %14 kuzey, %14 güney, %17 kuzeydoğu, %11 güneybatı, %15 doğu, %7 batı, %13 güneybatı ve %8 kuzeybatı yönündedir. Yerleşik alan ise, kuzey, güneybatı ve güney bakarlıdır.

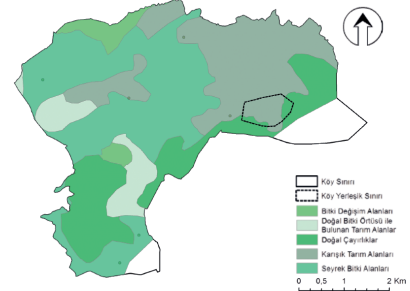


Onar Köyü topografik katmanları

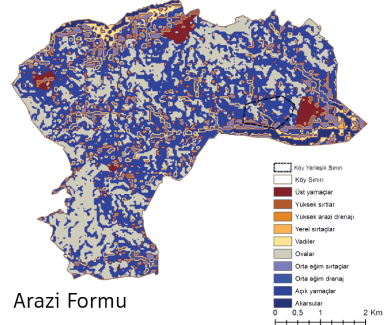
Arazi kullanım kabiliyeti sınıfları kırsal alanlarda peyzaj karakterini doğrudan etkilemektedir. Köy yerleşimi VI. sınıf topraklar üzerindedir. Köy arazisinin %75' i VI. Sınıf, %9' u IV. sınıf topraklardan oluşturmaktadır. Bu topraklar yoğun killi alt toprak olarak ifade edilmektedir. Köyün %93'ünde kahverengi topraklar, %6'sı kırmızı kahverengi topraklar ve %1' i kolüvyal topraklar bulunmaktadır. Yerleşim alanı kahverengi topraklardan oluşmaktadır.

Avrupa Çevre Ajansı (2018) CORINE (Coordination of Information on the Environment - Çevresel Bilginin Koordinasyonu) verilerine göre arazinin %38'i seyrek bitki alanları, %28'i karışık tarım alanları, %21'i doğal çayırliklar, %7'si doğal bitki örtüsü ile bulunan tarım alanları ve %4'si bitki değişim alanlarından oluşmaktadır.

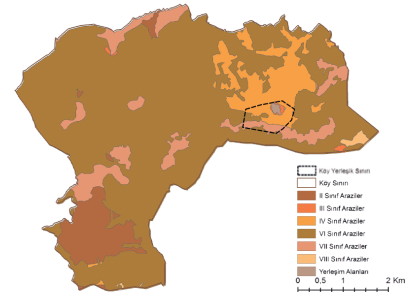
Köy arazisinin %59,3 Mera, %10,6 kuru marjinal tarım, % 9,9 orman, %6,7 kuru mutlak tarım, %6,4 orman-tarım-dikili tarım, %3,1 dikili meyve, %0,9 dikili tarım, %0,9 yerleşim- tarım, %0,9 çayır, % 0,2 çıplak kayalar, %0,2 kavak- kestane, %0,2 seyrek bitki alanları %0,2 çıplak kayalar- bozkır alanları oluşturmaktadır.



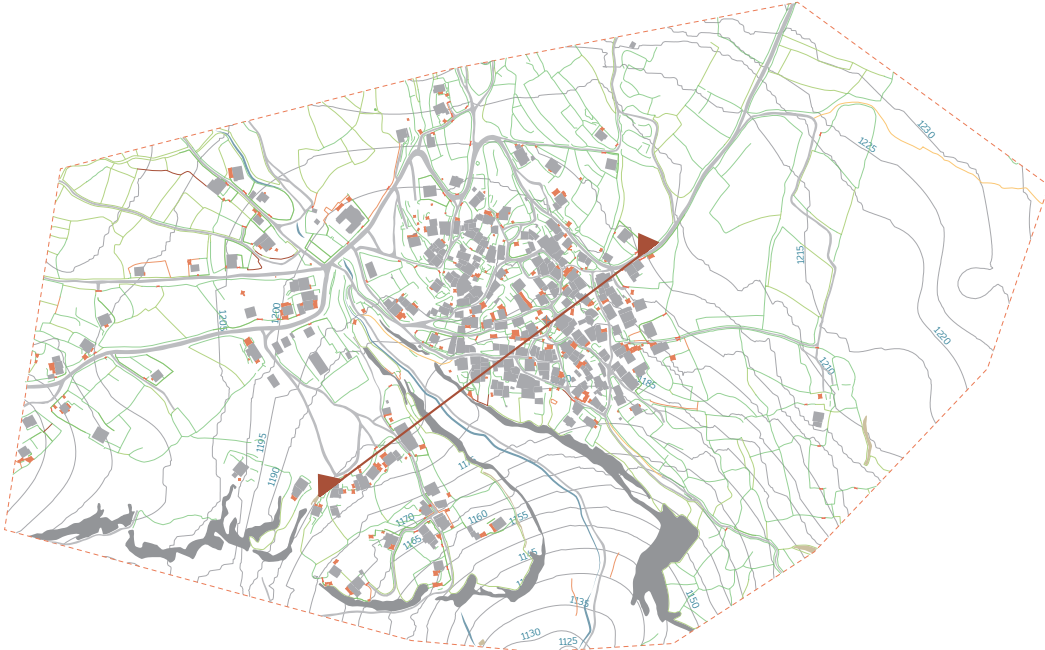
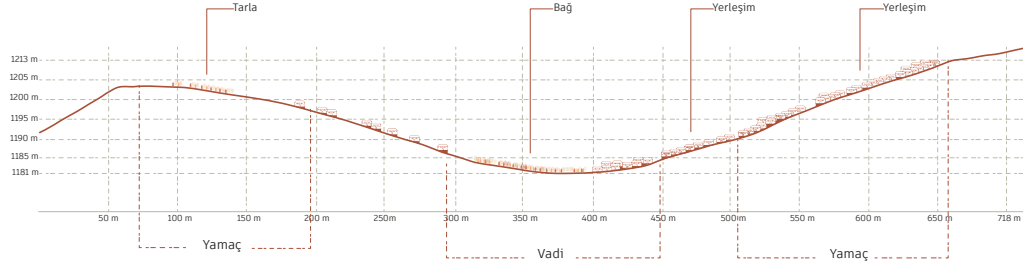
Arazi Kullanım Örtüsü



Arazi Formu



Arazi Kullanım Kabiliyeti (AKK)



Köyün yerleşim düzeni ve arazi yapısı

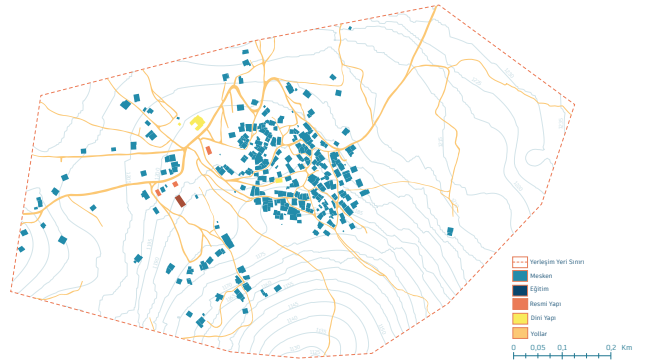
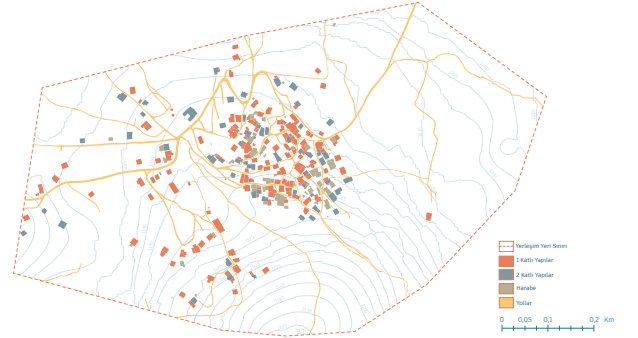
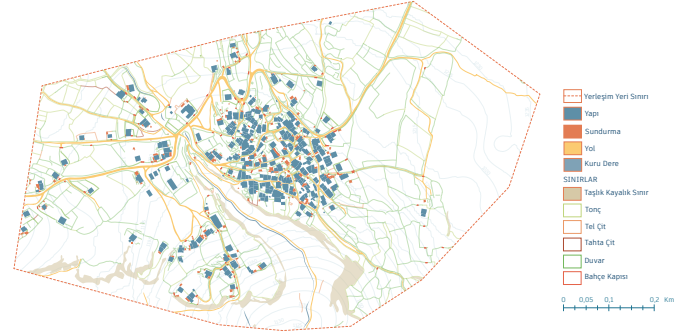
Onar köyü yerleşim deseni

Topoğrafya ile uyumlu örüntüsü olan Onar Köyü'nün yerleşim yeri seçiminde suya erişim, verimlilik ve erişilebilirlik temeline dayanarak Fırat Nehri'ne ve ticaret yollarına yakınlık ile verimli vadi tabanı-verimli platolar gibi faktörler etkili olmuştur.

Köyün etrafında şekillendiği Çapangölü Vadisi Fırat Nehri'ne doğru uzanmakta ve bu yönde derinleşmektedir. Vadinin dik yamaçlarında Roma Dönemi kaya mezarları ve kaya mezarlarının üstünde köy yerleşimi bulunmaktadır. Vadinin tabanında kavak ve dut ağaçları; yerleşimin etrafındaki açık alanlarda ise badem ağaçları ve üzüm bağları dikkat çekmektedir. Eskiden köyün kenarından günümüzde ise ortasında kalan Çapangölü Deresi köyün mahalle sınırını da belirlemektedir. Dere sınırına dayanarak güney bakanlı mahalle Yukarı Mahalle, kuzey bakanlı mahalle ise Aşağı Mahalle olarak isimlendirilmiştir.

Yukarı Mahalle köyün ana çekirdeğinin olduğu en eski yerleşimdir. Bu mahallede mekansal desen küme ve yoğundur. Ancak Aşağı Mahalle'de seyrek bir yerleşim deseni bulunmaktadır.

Köyler dağıldıkça karakteristik özelliklerini de kaybetme riski taşırlar. Özellikle sosyal ve ekolojik ilişkiler yerleşim deseninin dağınıklaşması ile dönüşüme uğrayabilir. Çoğunlukla verimli tarım arazileri üzerinde gelişen yoğun ve kümelenmiş yerleşim deseni ekolojik, ekonomik ve sosyal ilişkileri belirlemektedir (Roberts, 1997).

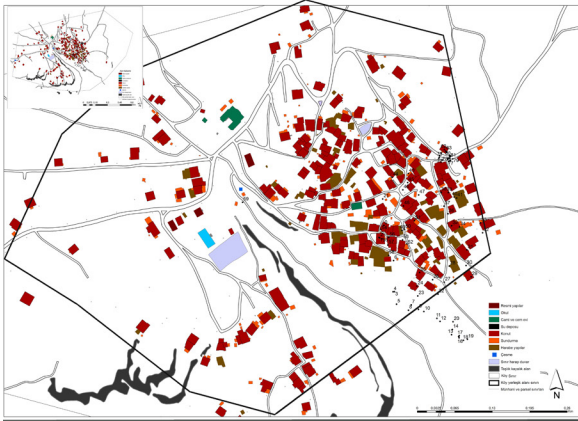


Onar Köyü yerleşim deseni özellikleri

Onar Köyü'nde, bitişik nizamlı konutların yanı sıra, çok sayıda bahçeli konut bulunmaktadır. Bitişik nizamlı konutlar, köyün planlı bir şekilde gelişmesine olanak tanırken, bahçeli evler köydeki yaşam biçiminin ve tarıma dayalı geleneğin izlerini taşımaktadır. Bahçeler, çoğunlukla konutların ön veya arka kısımlarında yer almakta olup, her iki alan da kullanıcıların çeşitli tarımsal faaliyetlerde bulunmalarına olanak sağlamaktadır. Ortalama büyüklükleri 800-1000 m² arasında değişen bu bahçelerde, sınır elemanı olarak kuru taş, örme moloz taş duvarlar kullanılmaktadır. Bu taş duvarlar, hem estetik bir değer taşımakta hem de geleneksel yapıların sürekliliğini sağlamaktadır. Ayrıca, bu duvarlar, yerel iklim koşullarına uyumlu bir malzeme kullanımı sunarak bazı flora ve fauna türlerine de ev sahipliği sağlamaktadır.

Bahçeler, büyüklüklerine göre bazen tek, bazen de iki farklı kotta teraslar oluşturularak düz bir zemine kavuşturulmuştur. Teraslar, kurak yaz döneminin geçtiği bölgede suyun verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar ve bahçe içerisindeki çeşitli bitkilerin sağlıklı bir şekilde büyümesine yardımcı olmaktadır. Genel olarak, badem, ayva, incir gibi meyve ağaçları yer almakta, konuta yakın alanlarda ise bostanlar oluşturulmaktadır. Geleneksel yerleşim düzeni, köy halkının doğa ile iç içe yaşamalarını mümkün kılarken, aynı zamanda tarıma dayalı geçim biçimlerinin sürdürülebilirliğine de katkı sağlar.

KAPI NUMARASI	KOORDİNAT NO	BAHÇE M2	BAHÇEDEKİ BİTKİLER VE SAYILARI	BAHÇEYİ SINIRLANDIRAN MALZEME	FOTOĞRAF NO	ARAZİ DESENİ
2	37	824 M2	BADEM (19 Adet)	TAŞ DUVAR-DİKENLİ TEL	121-127-128-129	



Onar Köyü yerleşim peyzajı dokusu



Onar Köyü yerleşim peyzajı dokusu



1983 yılında yerleşim deseni, fotoğraf: Nezih Başgelen, 1983



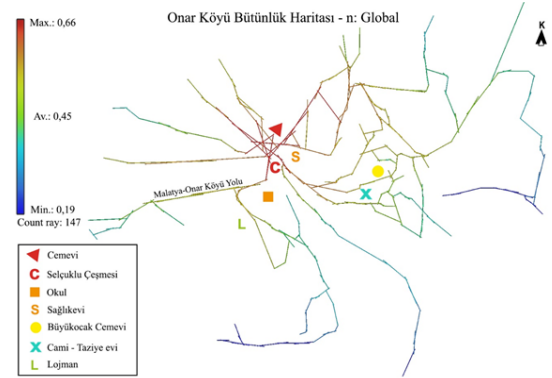
2018 yılında yerleşim deseni, fotoğraf: Akif Özbildirici, 2018

Onar köyü mekan karakteri ve organizasyonu

Yukarı Mahalle'de bulunan inanç mekanları Onar Köyü'nün en önemli kapalı ortak mekanlarıdır. Evler ve yollar teraslandırılmış bir arazide birbirine yakın konumlanmıştır. Bu nedenle ev bahçeleri kademeli, sokaklar eğimlidir. Sokaklar organik bir yapıda, değişen genişliklerde ve bahçe duvar sınırını takip etmektedir. Kamusal ve özel alan arasında sınır oluşturan ve geçişi denetleyen taş duvarlar köyün sokak karakteristiğinin belirleyici öğelerinden biridir. Köyde parsel sınırları, çoğunlukla moloz taş kuru duvarlarla belirgin hale getirilmiştir. Her ne kadar köy sakinleri bahçe sınırlamasını bahçede yetiştirilen ürünlerin evcil hayvanlardan korunması için yaptıklarını ifade etseler de geleneksel peyzajda sınırlama hem mülkiyet hakkını hem de mahremiyeti belirleyen önemli bir öğedir.

Mekan dizim analizine göre, çekirdek küme içerisinde yapılar arasındaki sokakların bütünleşme değeri yüksektir. Ancak köy çeperine doğru sokakların bütünleşme değeri düşmektedir. Köyün dış kenarındaki köy meydanı ve yeni cem evi çevresinin derinliği az olduğu için köy çekirdeği ile bütünleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, meydanın bağlantılığı yüksektir ve kolay ulaşılabilir olduğu için iyi bir toplanma-dağılma alanıdır. Sokaklar arasında açık bir hiyerarşi olduğu söylenemez. Ancak meydandan çekirdek yerleşimin merkezinde yer alan Büyük Cem Evi'ne giden sokak en yoğun kullanılan akstır. Bu sokak üzerinde yer alan yan sokaklar

organik bir örüntüde devam ederek yapı girişleri ile birleşmektedir. Sokaklar dar ve eğimlidir. Ana çekirdekte yer alan sokaklar arasında hiyerarşi olmaması mekanda bütünleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bütünleşme ortak sosyal alanların kullanım düzeyini de belirlemektedir. Ayrıca, derinliği yüksek sokakların köy çeperinde olması, köyün çekirdek alanında sosyalliği besleyen karşılaşmaların daha yüksek olduğunu göstermektedir.

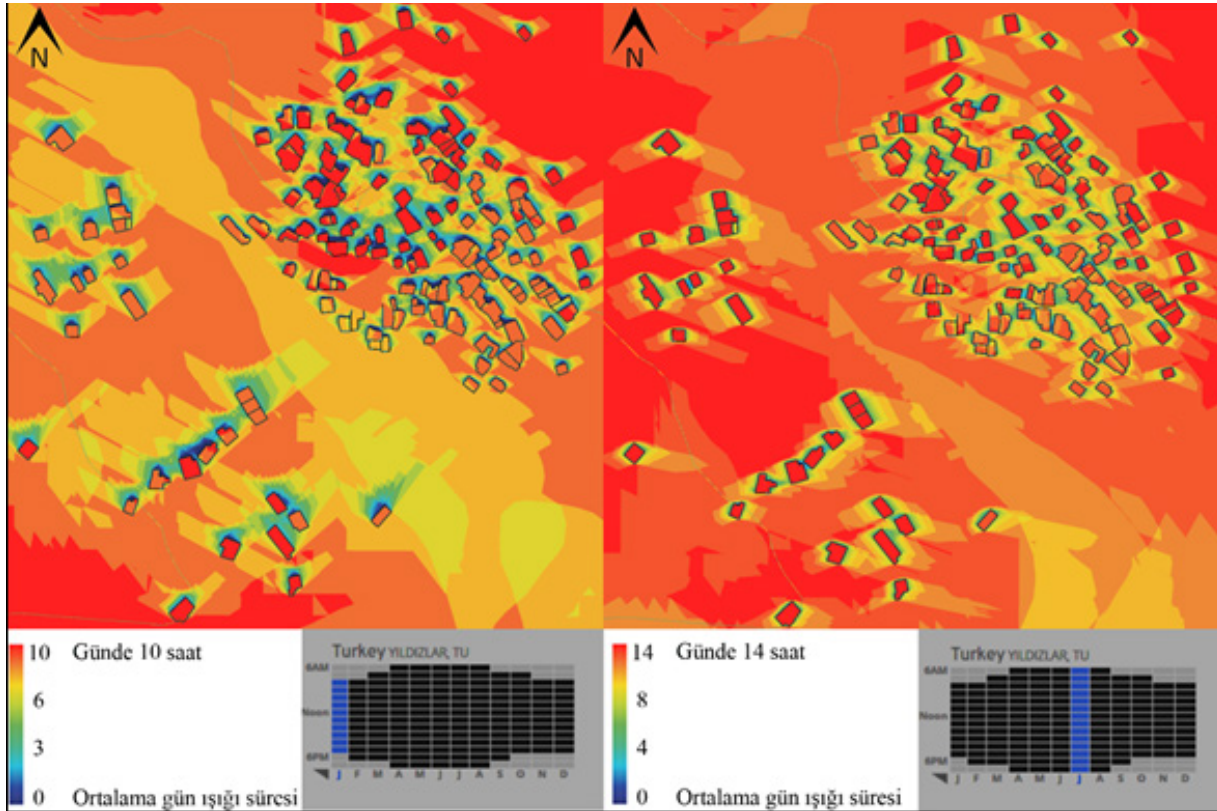




Onar köyü yerleşim deseninin iklim duyarlı bir özellik taşıdığı görülmektedir. Yerleşim deseninde iklim ve topoğrafya dikkate alınarak hem alan hem de yapı ölçeğinde çözüm üretilmiştir. Sonraki yıllarda gelişen Aşağı Mahalle'deki yapılar dağınık bir konumda ve ana cepheleri kuzeydoğu yönünde olacak şekilde konumlanırken, Yukarı Mahalle'de yapılar küme özelliği göstermekte ve teraslandırılmış bir arazide güney bakarlı oldukları için gün ışığından daha fazla süre yararlanabilmektedir. Özpolat (2022), sıcaklıkların en düşük olduğu Ocak ayında Onar'da 10 saate kadar gün ışığı alabilen yapı cephelerinin bulunduğunu tespit etmiştir. Özellikle güney ve güneybatı bakarlı duvarların 6-10 saat arasında; kuzey bakarlı duvarların ise ortalama 0 – 3 saat arasında gün ışığı aldığı ifade edilmiştir. Bitişik nizama göre ayırık nizama sahip yapıların vadi yamacında eğime göre kademeli bir şekilde konumlandırılması, bu cephelerin gün ışığını daha uzun süre almasını sağlamaktadır. Teraslandırma gün ışığı alma süresini etkilemektedir (Özpolat, 2021).

Sıcaklıkların yüksek olduğu Temmuz ayında gün ışığı alma süresi 14 saate ulaşmaktadır. Güney bakarlı yapılar 8-10 saat, kuzeydoğu bakarlı yapılar ise 8 saate kadar gün ışığı alabilmektedir. Yerleşim deseninin küme biçiminde olması gün ışığının bahçe ve sokaklardaki süresinin kısalmasını sağlamaktadır. Bahçeler ve yollar ortalama 4-8 saat gün ışığına maruz kalmaktadır (Özpolat, 2022).





Yerleşim deseni ve yapıların iklimle uyum ilişkisi (Ocak ayı gün ışığı alma süresi) (Özpolat, 2022)

Onar köyü yapı karakteri

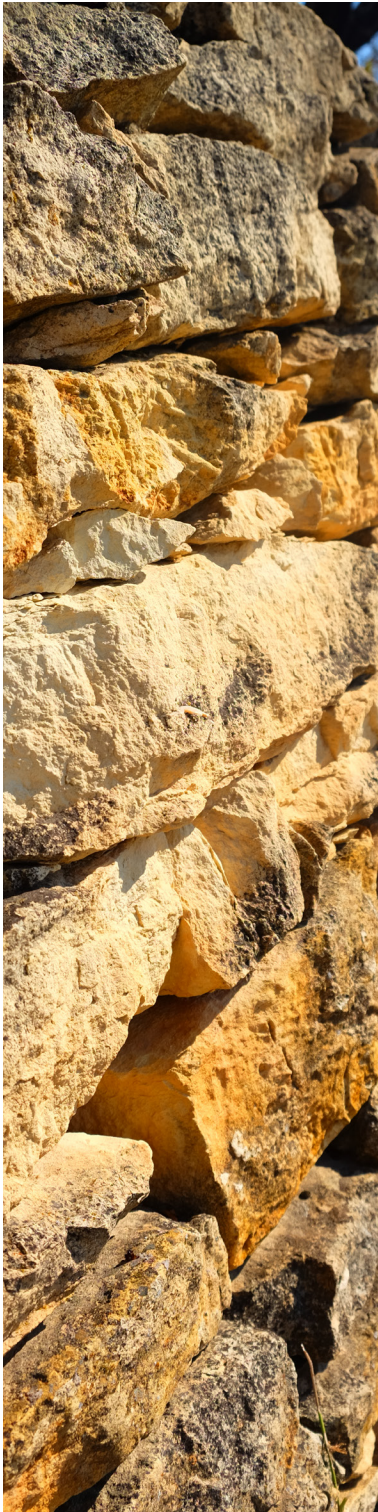
Geleneksel konutlar genellikle iki katlıdır; zemin katta yapı malzemesi olarak taş, birinci katta ise kerpiç malzeme kullanılmıştır. Pencereleer genellikle üst katlarda yoğunlaştırılmıştır. Bazı evler cumbalıdır. Üst katta konsol çıkması şeklinde oluşturulan ve alttan ahşap eli böğründeler ile desteklenen cumbalar cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Geleneksel konutların beden duvarları 60-70cm kalınlığında ahşap hatıllı kaba yonu taş duvar (kâgir) iken, fazla sayıda pencereye sahip cumba duvarları ve bölücü duvarlar ahşap çatkı (karkas) arası kerpiç dolgu 15-20 cm kalınlığında ince kesitli duvarlardır. Cephe düzeninde bakıldığında yapının köşelerinde düzgün kesme taş kullanılırken, diğer yerlerde ahşap hatıllı kaba yonu taş örgü sistemi görülmektedir. Taş beden duvarlar bazen çamur sıvalı bazen de sıvasızdır. Ancak karkas olan kısım genelde sıvalı halde görülmektedir. Özellikle duvar kalınlığının ince olduğu karkas cumba duvarlarında günümüzde sert iklim koşullarından korunabilmek için konut sakinleri sac levhalar ile müdahalede bulunmuşlardır. Konutun girişi genellikle cumba ile hizalı bir şekilde cephede konumlanan ahşap tek kanatlı kapı yardımı ile sağlanmaktadır. Ana giriş ahşap kapının üzerinde ya da üst yanında aydınlatma penceresi bulunmaktadır.

Yapıların sokağa bakan cephe duvarlarında zemin kat kotlarında küçük boyutlu pencereler ya da sağır duvarlar tercih edilmiştir. Özellikle kuzey cephelerde sağır duvarlar; güney cephelerde ise

küçük pencereler görülmektedir. Bu cephe düzeni iklim ile uyumlanma amacını (ısı koruma, iç mekânı aydınlatma ve havalandırma) taşımaktadır. Üst kat giyotin pencereler bulunmaktadır. Özellikle cumbalarda odanın aydınlık olmasını sağlamak amacı ile genellikle dört adet giyotin pencere yakın aralıklar ile yan yana kullanılmıştır. Zemin katlarda ise ahşap korkulukları bulunan küçük havalandırma pencereleri yer almaktadır.









Onar köyü sosyal karakteri

Köyün girişinde yer alan meydan, iki tarihi çeşme, sağlık evi ve çevresi, şu anda kullanıma kapalı olan köy okulu, Büyük Ocak Cem Evi ve bahçesi, köyün sosyalleşme mekânları arasında yer almaktadır. Onar Köyü'nün toplumsal dokusunun ve inancının bir ifadesi olan inanç mekânları (cem evleri türbe ve sakız ağacı) inanç ritüellerinin de gerçekleştirildiği en önemli ortak sosyal mekânlardır. Bu ritüellerin devamlılığı hemşehri birliğine dayanan, merkezi İstanbul'da olan Arapgir Onar Köyü Kalkındırma Derneği tarafından sağlanmaktadır. Dernek yerel sakinler tarafından da desteklenmektedir.

Mekan organizasyonuna göre, Onar Köyü'nde bulunan yapı-sokak bağlantıları (kapı önü) sosyal yaşamı destekler niteliktedir. Konutların cephe düzeni ve cephe öğeleri dışa dönük bir yaşamın varlığını göstermektedir. Yapıların bahçelerini

çevreleyen duvarlar göz hizasının altında bir yüksekliğe sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle, sosyal yaşamın ortak mekândaki karşılaşmalar ve ortak ritüeller ile desteklendiği söylenebilir. Tarımsal üretimdeki yardımlaşma mekanizması da sosyal yaşamın devamlılığı için önemli bir etkidir. Ekonomik üretim daha önce sosyal yaşamın belirleyici ilen günümüzde bu durum negatif yönde değişmiştir. Özellikle bağ, bahçe ve tarla işlerinde imece usulünün eskiden daha yoğun olduğu belirtilmektedir. Ekonominin insanların birlik duygusunu zedeleyici yönde geliştiği yapılan gözlem ve ifadelerden de anlaşılmaktadır. Son yıllarda üretim biçimlerinin değişmesi, ekonomik zorluklar ve mülkiyet sahipliliği nedeniyle komşuluk ilişkilerinin zedelendiğine yönelik görüşler sıklıkla belirtilmiştir.





Semah, Büyük Ocak Cemevi, fotoğraf: Akif Özbildirici, 2017

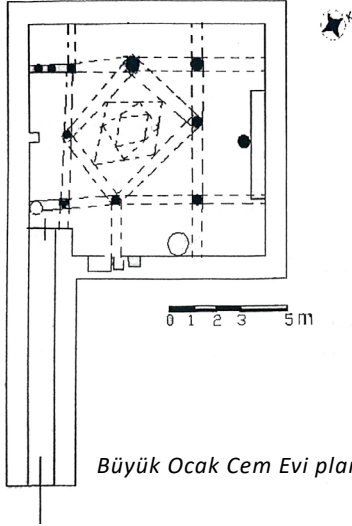
Şeyh Hasan Onar Zaviyesi (Büyük Ocak Cem Evi): Zaviyeler Anadolu'da Selçukluların kuruluş ve gelişim döneminde ortaya çıkan sosyal hayatın şekillenmesinde etkili olan mimari yapılarıdır. Şehirlerde olduğu kadar kasaba ve köylerde ya da yollar üzerinde kurulan bu yapıların içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı yerler ya da bu zatlara ait türbeler bulunmaktadır. Dini eğitimin de verildiği bu mekanlar konumları nedeniyle yolcuların ücretsiz olarak misafir edilmelerine de olanak tanırırlar (Olğun ve Akyıldız, 2020). Onar köyünde bulunan zaviye adını Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hocası olan Mecdüddin İshak'ın Bağdat görevinden dönerken beraberinde getirdiği şeyhlerden biri olan Şeyh Hasan Onar'dan almaktadır (Şancı, 2021).

Şeyh Hasan Onar Zaviyesi, 22 Nisan 1224 tarihli bir vakfiyeye dayandırılarak Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat devrine tarihlenmektedir (Kaygusuz, 1983; Şancı, 2021). Kurulduğu dönemde konum itibarı ile tarihi ipek yoluna yakınlığı (4km.) ve bölgedeki altın ve gümüş ticareti sebebi ile önemli bir ticaret güzergâhında yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle konaklama işlevinde yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir.

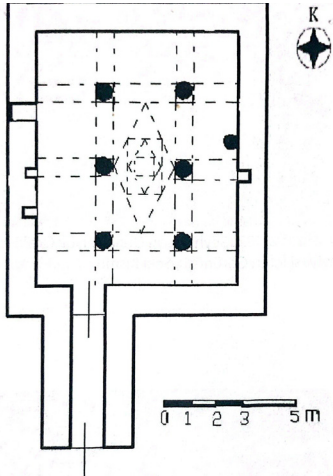
Sosyo-kültürel açıdan bölgedeki önemli yapılardan biri olan bu zaviyenin adını aldığı Onar köyünün kurucusu olan Şeyh Hasan

Onar, aynı zamanda Alevilik öğretisinin hem eğitici hem de uygulayıcısı olduğundan Alevi kültürü için de önemli bir yapı olarak kabul edilmektedir. Halk arasında Büyük Ocak Cem Evi olarak bilinen bu yapı yaklaşık 800 yıldır cuma cemi, görgü cemi, ikrar ve musahiplik cemleri, adak kurbanları ile Dar ve Abdal törenleri gibi çeşitli dini ve toplumsal hizmetlere ev sahipliği yapmıştır (Sis ve Çeçen, 2016). Ayrıca, yerleşimdeki Alevi kültür ve inançları, yapının içinde türbesi bulunan "Onar Dede"nin manevi varlığının etkisiyle günümüze kadar yaşatılmıştır (Olğun ve Akyıldız, 2020).

Büyük Ocak Cem Evi, zaviye olarak yapıldığı dönemde hafif eğimli bir alan üzerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Günümüzde dışarıdan çok tanımlı olmayan yapı iki katlıdır. 1. katın özgün durumda olduğu bilinmemekle birlikte geçmişte köy dışından gelen konukların ve Alevi inanç önderlerinin konaklaması için kullanıldığı bilinmektedir (Ünal, 2021). Yapının ana mekanına ulaşmak için ahşap üst örtülü, dikdörtgen formlu yaklaşık 2.50 m genişliğe sahip koridordan geçilmektedir. Yaklaşık 20 metre uzunluğunda üzerinde 2 adet kemer bulunan bu koridorun sonundaki cümle kapısı ile ana mekâna giriş sağlanır. "Meydan" adı verilen ana ibadet mekânı 2.50 m yüksekliğe; 9.90 x 8.50 metre ölçülere sahip kareye yakın dikdörtgen planlıdır.



Büyük Ocak Cem Evi planı (Şen, 2018)



Şeyh Bahşiş Cem Evi Planı (Şen, 2018)



Giriş



Meydan



Karadirek



Tütekli çatı



(Şen ve Arslan, 2017, 2018)



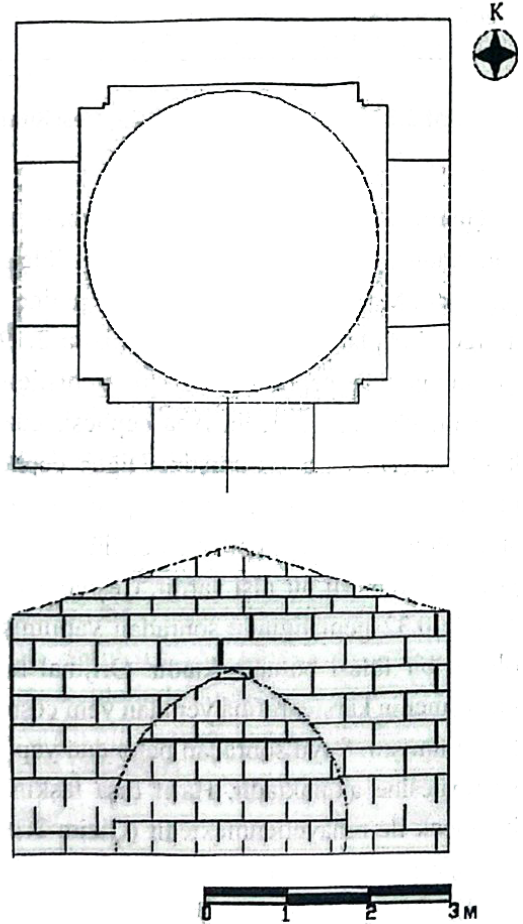
Beden duvarları 1,5 metre kalınlığında açıklıksız taş duvarlardır. Yapının loğ ile sıkılaştırılmış zemini ve iç duvarları sıvalıdır. Girişin sağında bulunan duvarda 3 adet niş ve iç mekânın kuzeyinde ve güneybatısında 50 cm kadar yükseltilmiş sekiler bulunmaktadır. Orta-Asya Gök-Tapınakları'na benzer şekilde çadır görünümünde inşa edilmiş (Onarlı, 2001) olan yapıda 13 adet ahşap dikmenin taşıdığı Anadolu'da "kırlangıç" olarak adlandırılan tüteklikli örtü bulunur. Bu durum, yapının özgün hâlinde ana aydınlatmanın tüteklikle sağlandığını düşündürmektedir (Şancı, 2021).

Tüteklikli örtü geniş bir açıklığı geçmek için kiriş olarak kullanılacak ahşap malzemenin mekân açıklığını geçecek boyda olmadığı durumlarda kullanılan bir sistemdir. Çapraz köşe kirişlerinin mesnetleri kare altyapının kenarortayı olacak biçimde yerleştirilmesi ve ilk dört kirişin, eksen 45" döndürülmüş ikinci bir kare oluşturması ile başlayan ve devamlı olarak 45 derece döndürülen ve giderek küçülen kareler ile devam eden bir konstrüksiyon sistemidir. Büyük ocak cem evinde bu sistem 7 adet kareden oluşur ve gökyüzünün yedi katını temsil ettiği bilinmektedir (Kaygusuz, 2017). Kırlangıç çatının ortasında aydınlatma ve havalandırma görevi yapan bir açıklık bulunmaktadır. Üst örtü daha sonraki bir dönemde sac malzeme ile örtülmüştür. Meydanda bu çatıyı taşıyan ve 12 İmamı sembolize eden 12 dikme bulunmaktadır (Kaygusuz, 2017). Bir adet dikmenin ise sonradan taşıyıcı sistemi desteklemek adına eklendiği tahmin edilmektedir. Bu taşıyıcılardan bir tanesi diğerlerine göre daha kalın ve koyu renklidir. Üzerinde kahve kızıl benekler olan bu taşıyıcı "Karadirek" adı verilen

ve kutsal sayılan bir ögedir. Cemi yöneten dede bu kara direğin dibinde postta oturur. İnsanlar kara direğin gök tapınakların simgesi olan kutup yıldızını ve varlık birliğini sembolize ettiğine inanılmakta ve dileklerinin kabul olması için bu direğe sarılarak dilek dilemektedirler. Günümüzde cem evinin köylüler tarafından aktif olarak kullanılmadığı fakat dışarıdan gelen ziyaretçilerin cem yaptığı bilinmektedir.

Şeyh Bahşiş Cemevi: Şeyh Bahşiş Cemevi, Şeyh Hasan Onar'ın oğlu adına 13. yüzyılda yaptırılmış olan bir tekke yapısıdır (Akin, 1991; Onarlı, 1999; Demirtaş, 2020). Hüseyin Kaygusuz evinin bitişiğinde yer alan yapı zamanında büyük ocak cem evinin yetersiz kalması üzerine yapıldığı bilinmektedir. 13. yüzyıla tarihlendirilen yapı (Akin, 1991) kare planlıdır ve ana mekâna Büyük Ocak Cem Evi'nde olduğu gibi 2.50m genişliğinde bir koridor aracılığı ile ulaşılır. İbadet mekânına girmeden önce kurban kesmek için yapılmış bir çukur bulunmaktadır. Cem ibadetinin yapıldığı kare planlı ana mekân 7.80 x 7.70 ölçülerindedir ve altı adet taşıyıcı dikmeye bindirilmiş tüteklikli bir örtü ile örtülüdür. Kırlangıç kubbenin ortasında aydınlatma ve havalandırma görevi yapan bir açıklık bulunur. Yapının duvarları sağır olup iç yüzeylerinde nişlere yer verilmiştir. Güneybatı duvarında 3 kuzey batı duvarında 1 olmak üzere 4 niş bulunur. Nişler hem dilek mumlarının yakılması hem de bazı eşyaların konulması için yapılmıştır. Loğ ile sıkıştırılmış olan zemin ve iç duvarlar sıvalıdır. Yapı Şeyh Hasan Onar Zaviyesi ile benzer plan özelliklerini taşımaktadır (Şancı 2021).

Cennet pınarı çeşmesi: Onar Köyü girişinde Cennet Pınarı mevkiinde bulunan çeşmenin kim tarafından ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Güney- Kuzey aksında konumlanan çeşme kare planlı kubbe örtülüdür. Kuru moloz taş duvar örgü ile yığma olarak inşa edilmiştir. Köy sakinleri bu çeşmeye manevi değer atfetmektedir. Çeşmeden su içip, çeşme başında mum yakarak dilek tuttukları bilinmektedir. Dileklerin kabul olduğuna inanıldığından burada akan suya Cennet Pınarı adı verildiği rivayet edilmektedir (Şen, 2018).



Cennet pınarı çeşmesi (Şen, 2018)

Kaya mezarları ve kaya kiliseleri: Onar Köyü Kaya Mezarları köyün güneybatısındaki vadinin üst kısmındaki kayalık alanda bulunmaktadır. Kayadibi mevkii adı verilen bu bölgede vadinin kuzey yamaçlarında açık veya taş-toprak ile doldurulmuş 19 tanesi tescilli olmak üzere 25'e yakın kaya mezarı bulunmaktadır. Bu kaya mezarları arkeolojik araştırmalar sonucu bölgede varlığı bilinen Roma yerleşmesine ait nekropolünün dışında, toplumun üst tabakalarının mezarlarından oluşan özel bir mezarlık olduğu tahmin edilmektedir (Kaygusuz, 2017). Birbirlerine patika yollar ile bağlı olan mezarlardan biri hariç diğerlerinin giriş yönü güneye bakmaktadır. Kapı açıklıklarının yükseklikleri ortalama 1.50m' dir ve birçoğunun üzerinde mazgal pencere bulunmaktadır (Özman, 2016).

Kaya Mezar odalarının yükseklikleri ortalama 2.50m.'dir. İçlerinde 170x70 ölçülerinde 50 cm derinlikte mezar tekneleri bulunmaktadır. Girişin karşısında ve yanlarında bulunan odalarda yerden 50 cm yükseklikte üç adet klineli akrosolium bulunur. Akrosoliumlar her odada farklılık göstermekle birlikte ortalama 2 m x 1 m ölçülerinde ve 80 cm derinliğinde yarım kubbe formuna sahip kayalara oyulmuştur. Bazı odaların tavan ve duvarlarında geometrik figürlü süslemeler yer alırken 60x50 cm girişi bulunan kaya odasının duvarlarında primitif figürler ile gündelik yaşamın ifade edildiği resimler bulunmaktadır (Malatya Kültür Envanteri, 2021).

Bazı mezar odalarının geç dönemde genişletilerek yaşam ve ibadet alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özman (2016)'a göre kaya mezarlarından biri 9. yüzyıl Bizans'ın İkonoklasizm/Haçları ikonaları kırma çağında (717-867) genişletilerek kilise olarak kullanıldığı ve daha sonraları farklı amaçlar için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.





Onar köyü güncel durumu

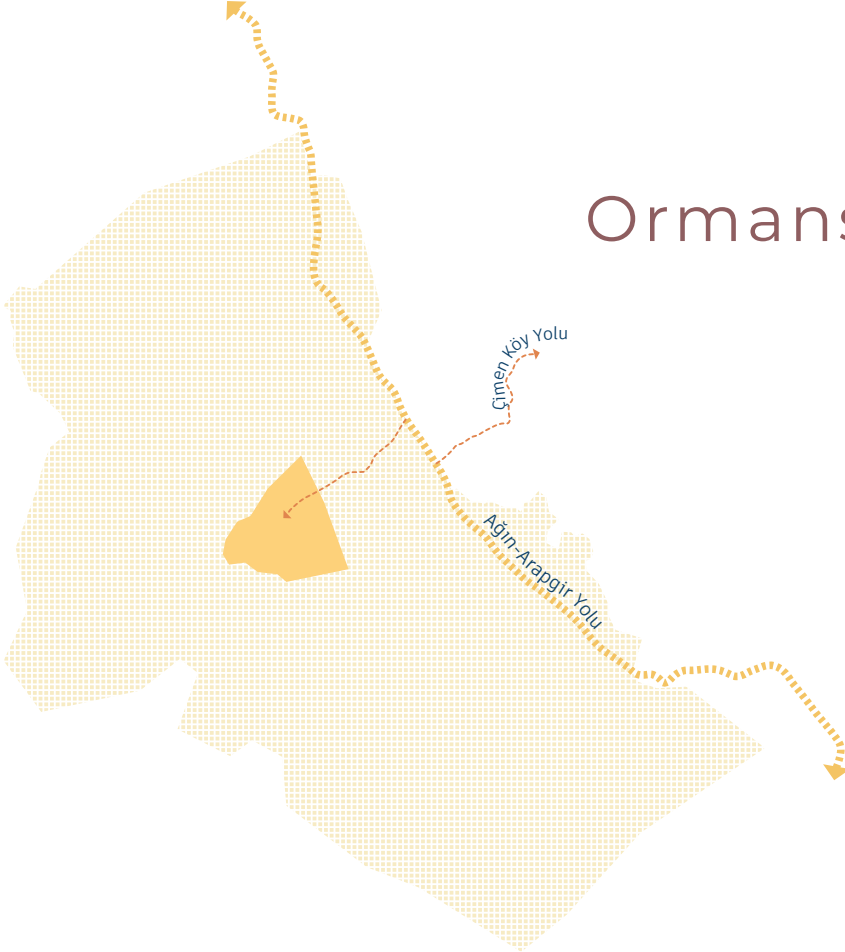
Onar Mahallesi, vadi yamaçlarındaki kaya mezarları, badem ağaçları ve üzüm bağları ile karakteristik bir kültürel peyzaj sunmaktadır. Tarihsel süreçte arpa, buğday, elma ve ayva gibi çeşitli ürünlerin yetiştirildiği mahallede, günümüzde üzüm ve badem üretimi ön plana çıkmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri ise sınırlı olup, genellikle kendi tüketimi için gerçekleştirilmektedir. Alevi kültürünün önemli bir merkezi olan mahalle, tarihi cem evi ve kaya mezarları ile dikkat çekmektedir. Bu kültürel zenginlik, mahallenin turizm potansiyelini artırmaktadır. Ancak, ilköğretim, sağlık ocağı ve düzenli toplu taşıma hizmetlerinin bulunmaması, içme suyu sıkıntısı gibi sorunlar, mahallenin gelişimi için önemli engeller oluşturmaktadır (Taşkan, 2024).

Kırsal yaşamı ve insanın doğa ile uyumunu temsil eden geleneksel peyzaj ve geleneksel mimari son yıllarda dokusuna uygun olmayan müdahalelerle tahrip edilmektedir. Örneğin Arapgir geleneksel konut mimarisinin önemli unsuru olan yığma taş duvarlar, çimento harçlı sıva gibi niteliksiz yüzey malzemeleri ile kaplanmakta ve yapıların cephe, çatı, kapı, pencere vb. öğelerinde müdahaleler görülmektedir. Kırsal yaşamın terk edilmesi ile birlikte başlayan süreç nedeniyle Onar Köyü'nde ki geleneksel mimari yapılar terk edilmişlik ve bakımsızlık gibi durumlardan dolayı "harabe" yapı durumuna evrilmiştir.





Ormansırtı Köyü



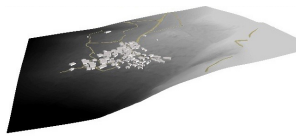


Ormansirtı Köyü'nün kırsal peyzaj karakteri Malatya'da nadir görülen ormanlık alanlarla olan ilişkisi ve geleneksel kırsal mimari dokunun korunmuşluğu nedeniyle bölge için özel bir öneme sahiptir.

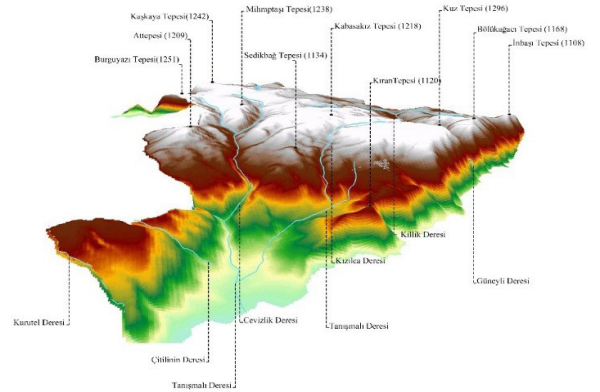
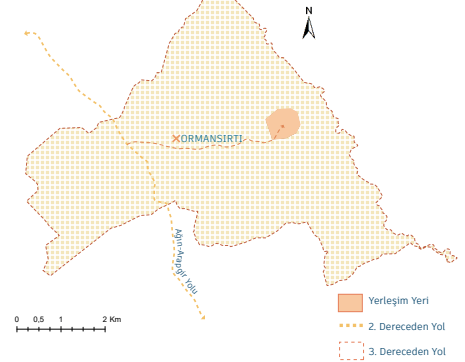
Köy, sırtını meşe ormanlarına dayamış, tarihi karaktere sahip önemli yerleşimdir. Güneyde Keban Barajı (Ağın/Elazığ), kuzeyde Erzincan Kemaliye'ye bağlı Çat, Demir ve Çit köyleri, batıda ise Arapgir ilçesine bağlı Çaybaşı, Çimen, Kuru, Düzce, Budak ve Yaylacık köyleriyle komşu olan köyün yerleşik alanı 3,5 hektar gelişme alanı ise 37,18 hektardır.

Keban Havzası sınırları içinde yer alan köyün en önemli akarsuyu Miran Çayı'dır. Ayrıca, köy sınırları içinde Kızılca Deresi, Güneyli Deresi, Killik Deresi, Derecik Deresi, Zaman Deresi ve Çınarlık Deresi gibi önemli dereler de bulunmaktadır.

Dağlık bölgede yer alan köyde yükselti 1073m -1191m arasında değişmektedir. Köyün önemli yükselti noktaları ise; Karaburun Tepesi (1314 m), Kuz Tepesi (1290 m), Kabasakız Tepesi (1224 m), Harmancık Tepesi (1208 m), Bölükağacı Tepesi (1166 m), İnbaşı Tepesi (1120 m), Sedikbağ Tepesi (1136 m) ve Kıran Tepesi (1010 m)dir.



Ormansirtı Köyü Konum



Ormansirtı Köyü arazi yapısı

Ormansırtı köyü topografik özellikleri

Köyün %26'sı sarp, %22'si hafif eğimli, %21 orta eğimli, %14 az eğimli, %13 eğimli ve %2'si düz alanlardan oluşmaktadır. Köy yerleşik alanı ise eğim hafif ve orta eğimlidir.

Köy arazisinde bakı %16 kuzeydoğu, %14,5 doğu, %14 güneydoğu, %13 güney, %10 kuzeybatı ve %8,5 güneybatı yönündedir. Köy yerleşik alanında hakim bakar yön kuzeydoğu ve güneydoğu yönleridir.

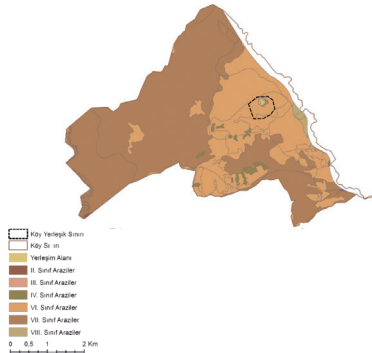
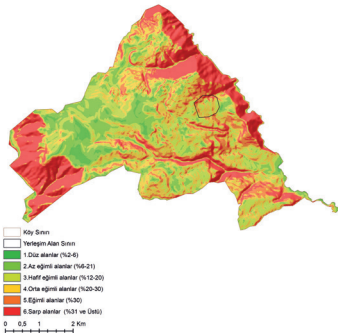
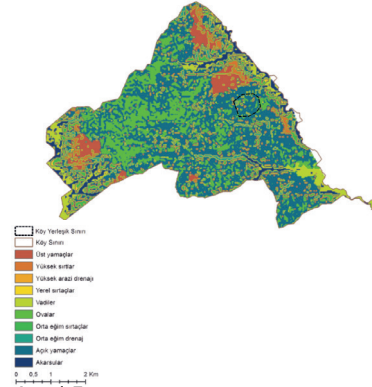
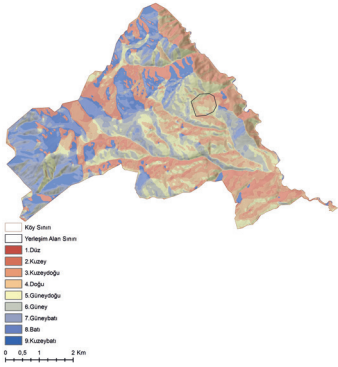
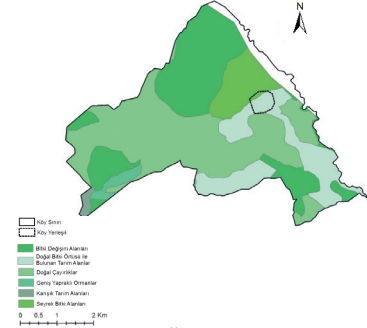
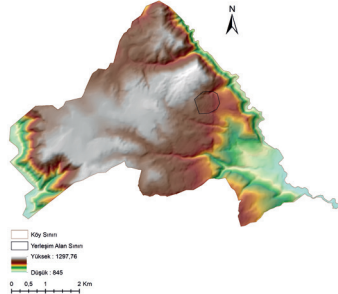
Ormansırtı Köyü, kuzeydoğu yönü başta olmak üzere, büyük oranda VI. sınıf topraklarla kaplıdır. Ayrıca, köyde IV. sınıf ve III. sınıf topraklar da bulunmaktadır. Köy sınırları içerisindeki toprakların %66'sını VII. sınıf topraklar oluşturmakta olup, bu topraklar erozyona uğramış, taşlı ve elverişsiz özellikler göstermektedir. Köy sınırlarında yer alan toprakların %33'ü ise VI. sınıf topraklardan oluşmaktadır. Bu topraklar ormanlık ve çayırliklarla örtülüdür.

Köy yerleşik alanının üst kısımları, seyrek bitki örtüsüne sahip alanlarla ve daha yüksek kotlarda bu örtüyü takip eden doğal bitki örtüsü ile kaplıdır. Alt kısımlarda ise tarım alanları yer almaktadır. Köyün idari sınırları içerisinde, baskın arazi kullanım örtüsü doğal çayırliklardır.

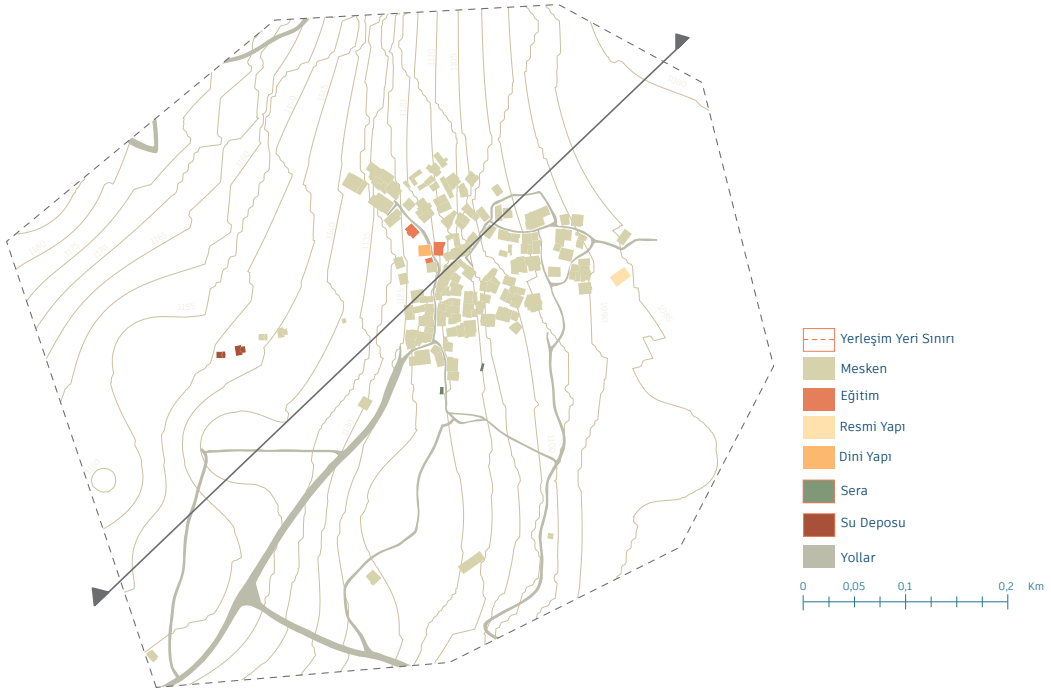
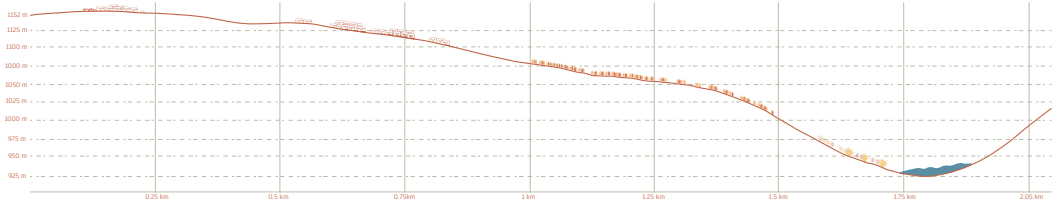
Avrupa Çevre Ajansı'nın (2018) Corine verilerine göre, köy sınırları içindeki alanların %42'si doğal çayırliklarla kaplıdır. %30'u bitki değişim alanları, %16'sı doğal bitki örtüsüne sahip tarım alanları,

%8'i seyrek bitki örtüsü barındıran alanlar ve %2'si ise geniş yapraklı ormanlardan oluşmaktadır. Köy yerleşim alanı, sırt hattı üzerinde konumlanmaktadır. Bunun dışında, köy idari sınırları içinde açık alanlar ve üst yamaçlar yer almakta olup, bu arazi şekillerini vadi izlemektedir.

Ormansırtı köyü topografik özellikleri



Ormansırtı



Köyün yerleşim düzeni ve arazi yapısı

Ormansırtı köyü yerleşim deseni

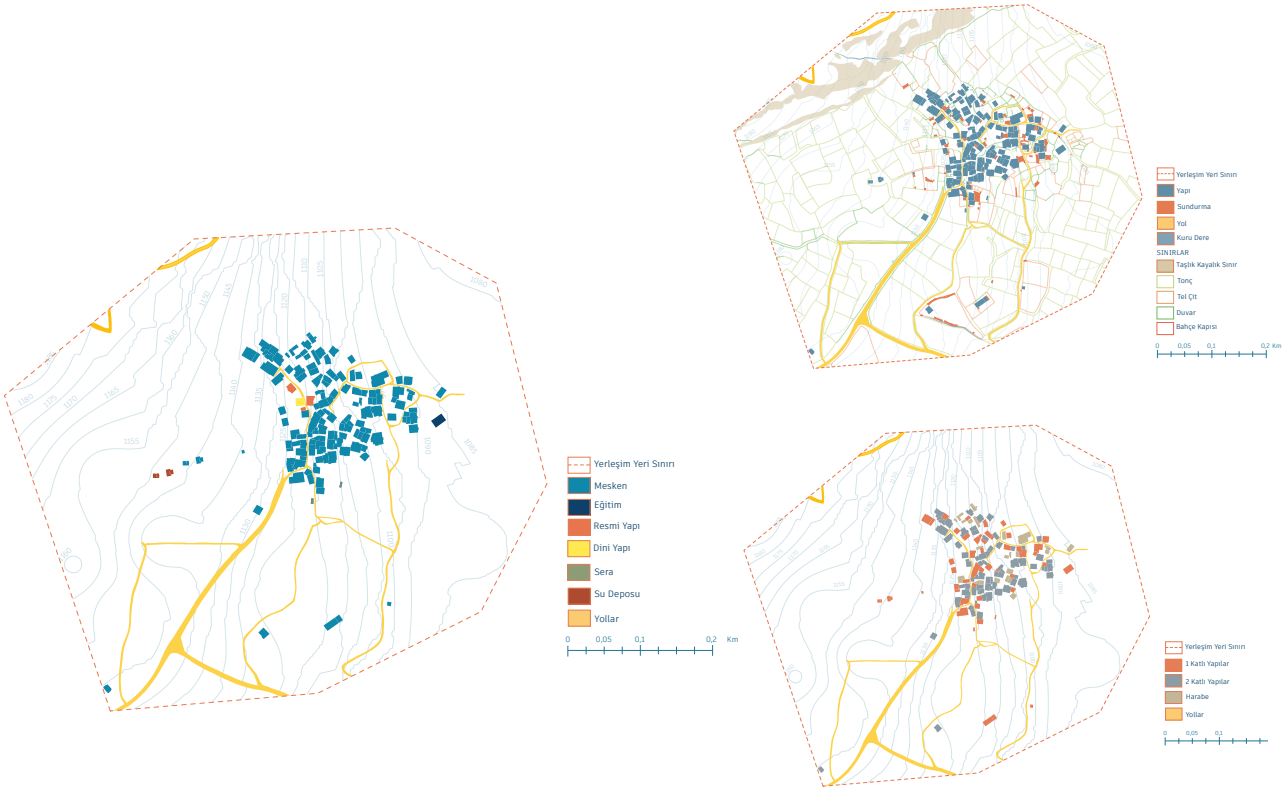
Ormansırtı Köyü'nde yerleşim yeri seçiminde su kaynaklarına erişim, orman varlığı ve toprak verimliliği gibi temel doğal faktörler belirleyici olmuştur. Köy, Munzur Dağı'nın eteklerine konumlanmış olup, budağın sırtında yer alan meşe ormanları ve sonrasında seyrekleşen vejetasyon kuşağı ile çevrelenmiştir. Bu doğal yapı, köyün yerleşik alanının sınırlarını belirlemekte ve arazi kullanımını şekillendirmektedir. Köy yerleşim dokusu; konutlar, bahçeler, sokaklar, meydanlar, çeşmeler, su yolları ve patikalar gibi geleneksel kırsal mekânsal öğelerden oluşmaktadır. Yerleşim alanının çeperinde ve alt kotlarında ise, ağırlıklı olarak meyvecilik ve bağcılık yapılan tarımsal araziler bulunmaktadır. Bu alanlarda üretilen üzüm, dut ve badem gibi meyveler, köy ekonomisinin temelini oluşturmaktadır.

Kırsal yerleşimlerde sokak dokusu, yapı malzemeleri, yapıların zaman içerisinde geçirdiği müdahaleler, kat sayıları ve kullanım durumları, mevcut durumun analiz edilmesi ve potansiyel sorunların belirlenmesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Bu unsurların incelenmesi, yerleşimin fiziksel ve sosyo-ekonomik dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sağlamakta olup, aynı zamanda gelecekteki değişim ve dönüşüm süreçlerine yönelik tasarım ve planlama yaklaşımlarına da yol gösterici olmaktadır.

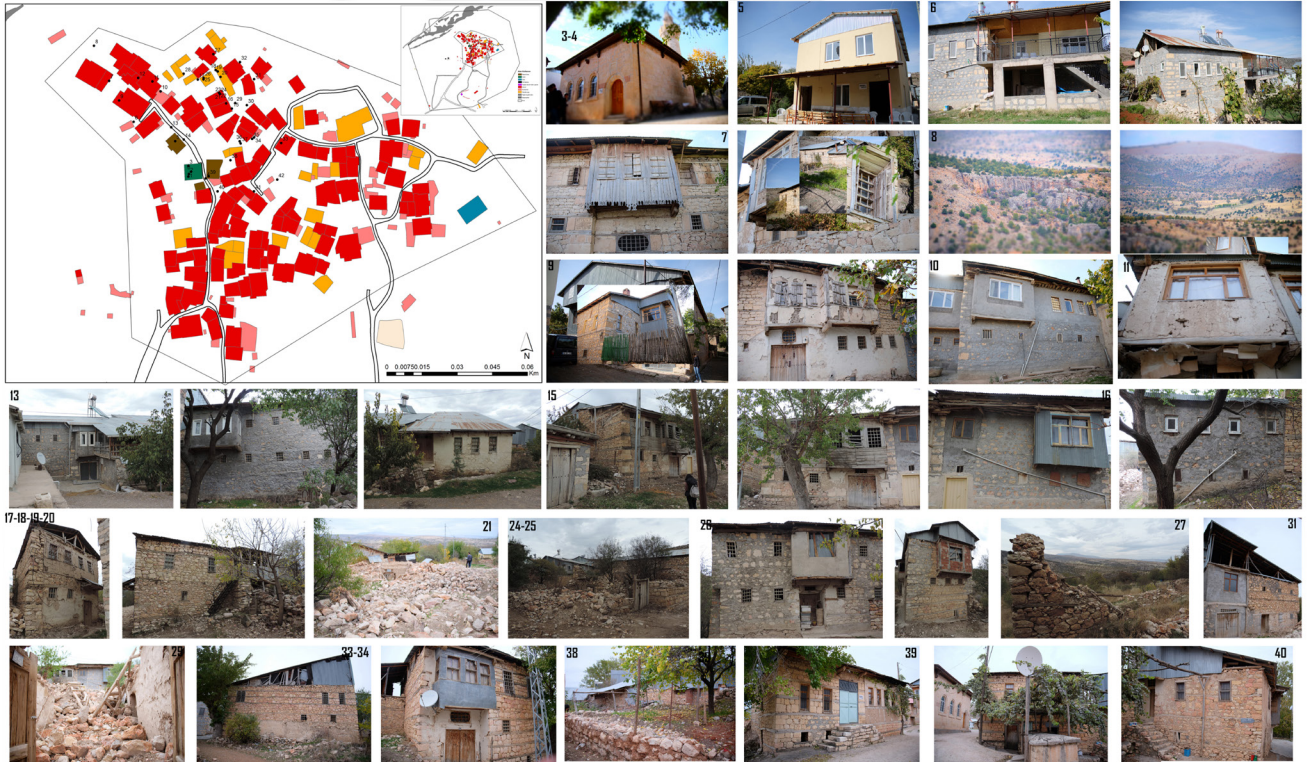
Küme yerleşim dokusuna sahip köyde tarihi cami, camiye yakın konumlanan köy odası ve ilkokul en önemli ortak mekânlarıdır. Geleneksel kırsal konutlar eğimli bir arazide bitişik nizamlı konumlanmıştır. Organik sokak dokusunun keşiştiği noktalarda bulunan köy çeşmeleri ve büyük dut ağaçları yerleşim dokusundaki tesadüfi karşılamalara olanak tanıyan küçük meydanları oluşturmaktadır. Köy sakinleri için sosyalleşme mekânı olan bu meydanlara ek olarak, sokaklar da günlük karşılaşmaların önemli mekanlarıdır. Bahçe kullanımı yoğun olmayan yerleşimde konutlar doğrudan sokağa açıldığından yapı- sokak ilişkisi güçlüdür. Göç ve işsizlik gibi etkenlerin etkisiyle azalan nüfusunun bir yansıması olarak, köhneleşmiş yapılar görülmektedir.

Köyün yerleşim deseninde iki katlı geleneksel kırsal konutlar ön plana çıkmaktadır. Kaba ve ince yonu yığma taş duvar sistemi tekniğinde inşa edilen bu konutlar genellikle dar sokaklar üzerinde bitişik nizamlı olarak konumlanmaktadır. Bu konutların bir çoğunda konut işlevinin yanı sıra, aynı hacim içerisinde ahır mahalleri de yer almaktadır.

Köyde terk edilen geleneksel yapıların köhneleşmesi, diğer yapılarda ise gündelik yaşam koşullarına uyum sağlamak amacıyla özgün dokuya uygun olmayan malzeme ve niteliksiz yapı elemanları eklemeleri nedeniyle yapısal ve estetik açıdan zayıflasa da, geçmiş yaşam ve çevresel faktörlere dair değerli izler barındırmaktadır (Özpolat, 2022).



Ormansırtı Köyü yerleşim deseni



Ormansırtı Köyü yapı karakteri

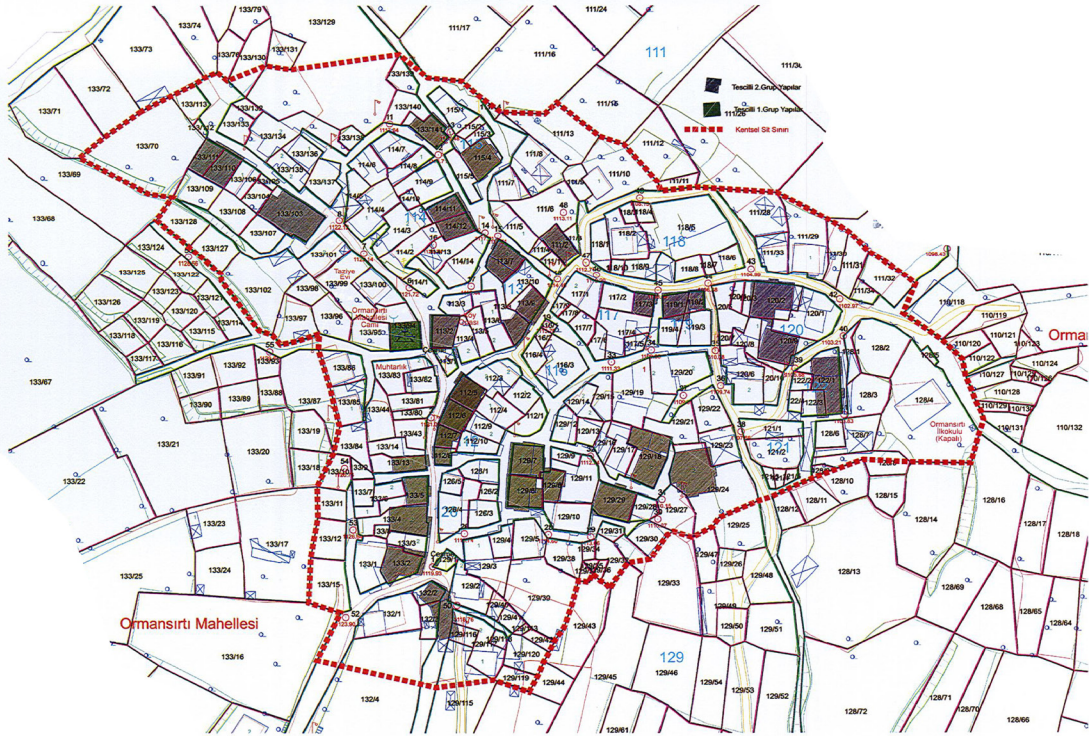


Ormansirtı Köyü sokak-yapı ilişkisi

Köyün özgün ve korunmuş karakterinin gelecek nesillere aktarılması amacıyla 2022 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından Köyde bulunan 1 cami, 2 çeşme, 1 köy odası ve 34 konut tarihi yapısı nedeniyle kültür varlığı olarak tescillenmiş, aynı zamanda köyün yerleşik alanının büyük bir bölümü de kentsel sit ilan edilerek koruma altına alınmıştır.

Kentsel sit alanına yakın bölgede-Ormansırı Köyü girişinde, yolun 50 m. güneyinde, doğu-batı yönünde uzanan kuru derenin güney yamacında,- Roma Dönemine tarihlenen 13 tane kaya mezarıda I. derece Arkeolojik sit ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Kaya mezarlarına, ortalama 1 m. derinlik ve 2 m. yükseklikteki nişlerin içinde 150 cm. yükseklikteki kapılardan girilmektedir. Mezar odaları ortalama 3,50 x 3 x 2,50 m. ölçülerinde olup girişin sağında, solunda ve karşısında yarım kubbe biçimli oyulmuş 2,20 x 1,30 x 1,20 m. ölçülerinde 3 tane kline bulunmaktadır (Arapgir Belediyesi, 2024).





Ormansırtı Köyü kentsel sit sınırı (Arapgir Belediyesi, 2024)

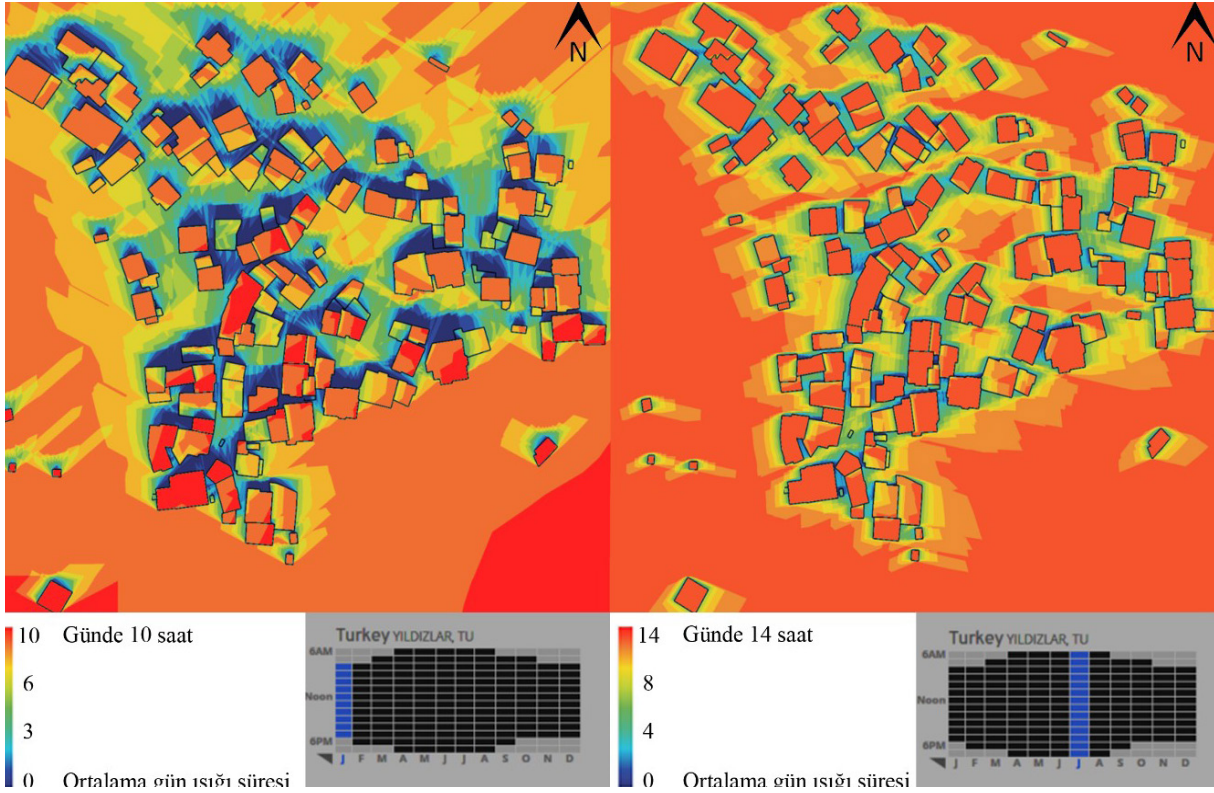
Ormansirtı köyü mekan karakteri ve organizasyonu

Ormansirtı Köyü'nün mekan diziminde bütünlük değeri köy yerleşim kümesinden daha uzak olan köy okulunda en düşük (0,31); köyün girişinde sokakların ana yolla bağlandığı noktada ise en yüksektir (0,63). Çünkü bu noktadan itibaren yapı kümesi yoğunlaşmaktadır. Yapılar iklim bağlamında oldukça kompakt çekirdek-küme biçimde ve çoğunlukla bitişik nizamda olduğu için sokaklar yapı sınırı ile oluşmuştur ve organiktir. Sokak örüntüsü nedeniyle mekân okunaklılığı düşük, derinlik yüksektir. Mekânsal okunaklılığın düşük ve derinliğin yüksek olması sokaklarda sürpriz karşılaşmaları sağlarken, yerleşim deseninin algılanması için daha yoğun bir dikkat gerektirmektedir. Mekan diziminin erişilebilirlik ve okunaklılık değerlerinin düşük olması eğim ve yerleşim deseninin bitişik olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu olumsuz bir durum olarak değerlendirilmeyebilir. Aksine, yapı cephelerindeki bezemeler ve sokak manzaraları dikkate alındığında yerleşim dokusu merak uyandıran ve dikkati yoğunlaştıran bir özellik barındırmaktadır.



Yamaçta kurulan Ormansirtı Köyü'nün konumu kuzey rüzgarlarına karşı koruma sağlamaktadır. Yerleşim desenindeki mekan organizasyonunda da iklim ile uyumluluk dikkat çekmektedir. Özpolat'a (2022) göre bitişik nizama sahip yapıların formu kuzey rüzgarlarını dik açı ile karşılamakta ve kenarlar bariyer görevi görmektedir. Güney rüzgarlarını karşılayan diğer kenarlar rüzgarların sokaklara yönelmesini sağlamaktadır. En düşük sıcaklık değerleri Ocak ayında görülmekte ve bu ay içerisinde Güney bakanlı cephe yapısı nedeniyle yapıların gün ışığı alma süreleri yaklaşık olarak 10 saattir. Öte yandan yapıların birbirine yakın kümelenmesi açık alanlarda gölge sürelerinin uzamasına neden olmaktadır. Yaz aylarında en yüksek ortalama sıcaklık Temmuz ayında görülmekte ve bu ayda yapıların gün ışığı süresi 14 saate ulaşmaktadır (Özpolat, 2022). Mekansal organizasyonu nedeniyle yaz aylarında da sokaklar daha serin olabilmekte ve bu sosyal ilişkilerinin de belirleyicisi olarak yorumlanabilir.

Hem yerleşim deseninde hem de yapı karakterinde ısı ve ışık geçirgenliği temel alınmıştır. Örneğin; zemin katlarda ısı kaynını önlemek için pencereler küçük iken zemin üstü katlarda ışığı almak için pencereler çok sayıdadır ancak ısıyı korumak için pencerelerde kepent kullanılmıştır. Pencerelerin boyutları iç ve dış mekan arasındaki temasın ölçüsünün yanı sıra iklimle kurulan ilişkiyi de ifade etmektedir.

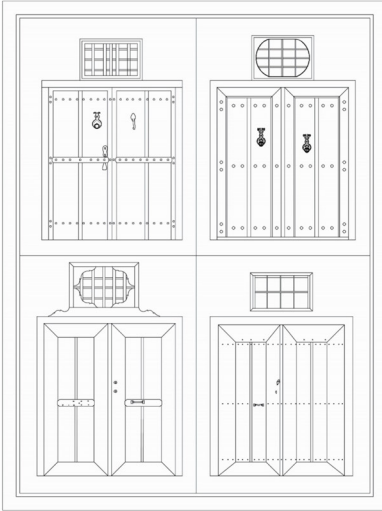


Ormansırtı'nda yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri ( zpolat, 2022).

Ormansırtı köyü yapı karakteri

Ormansırtı Köyü kırsal yerleşimi, genellikle tek ve iki katlı kırsal konutlardan oluşmaktadır. Bu konutlar, çoğunlukla bitişik nizamda inşa edilmiş olup, avlu veya bahçeye sahip değildir. Dar sokaklar boyunca sıralanan bitişik nizamlı kırsal konutlar, köydeki sıkı komşuluk ve akrabalık ilişkilerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Aynı zamanda, bu yerleşim düzeni, köy sakinlerinin ağır geçen kış koşullarından korunma ihtiyacına da cevap vermektedir. Ana yapı malzemesi taş olmakla birlikte, ahşap ve kerpiç de önemli yapı ve yüzey malzemeleri arasında yer almaktadır. Yığma taş duvar sisteminde, ince yonu, kaba yonu ve moloz taşlar bir arada kullanılmıştır. Yapıların köşelerinde genellikle ince ve kaba yonu taşlar tercih edilirken, diğer bölümlerde ise daha çok kaba yonu ve moloz taş örgüsüne rastlanmaktadır. Duvar kalınlıkları temelde 1 metreyi aşmakta olup, üst kotlara doğru 80-70 cm'ye kadar incelmektedir. Yapıların köşelerinde daha düzenli ince ve kaba yonu taşlar tercih edilirken, ara bölümlerde daha çok kaba yonu ve moloz taş örgüsü gözlemlenmektedir. Zemin katlarda kullanılan önemli yapı elemanlarından biri de ahşap hatıllardır. Üst kotlardan gelen yükleri dengeli bir şekilde yaymak ve yatay kuvvetlere karşı dayanımı artırmak amacıyla sisteme dâhil edilen bu hatıllar, yapının bütünlüğünü desteklemektedir. Hatılların yanı sıra dikmeler, kapı, pencere, merdiven, lokmalık ve kapak gibi mimari öğelerde de ahşap tercih edilmiştir. Hem taş malzemedeki çeşitlilik hem de ahşap kullanımındaki artış, yerel kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanıldığını

ve yapının dayanıklılığının artırıldığını göstermektedir. Bu malzeme çeşitliliği, hem yapının çevresel koşullara daha uygun hale gelmesini hem de estetik açıdan zenginleşmesini sağlamaktadır. Yakın çevrede bulunan diğer geleneksel yerleşmelerde görüldüğü gibi Ormansırtı evleri de iç sofalı plan tipolojisine sahiptir. Bu konutlarda genellikle ikinci katta, ana giriş kapısının üzerinde konumlanan bir misafir odası veya başoda bulunmaktadır. Bu başoda, yaklaşık 100-150 cm'lik bir konsol çıkma ile yapı cephesine hareket kazandıran cumbaları oluşturmaktadır. Bu cumbaların motifli ve süslü olması, konut sahibinin sosyo-ekonomik durumunu yansıtan bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Mevcut yapılardaki cumbalar, nem etkisi ve malzemedeki deformasyonları en aza indirmek amacıyla günümüzde sac malzeme ile kaplanmıştır. Benzer şekilde, ilk inşa edildikleri dönemde çatısız ve düz toprak damlı olan çatı örtüsü, zaman içerisinde çeşitli çevresel ve sosyo-ekonomik etkenlerin etkisiyle değişime uğramıştır. Özellikle göçler nedeniyle bakımsız kalan konutların yıkılmasını önlemek amacıyla mirasçılar tarafından, ayrıca çetin kış koşullarına karşı koruma sağlamak isteyen yerleşik halk tarafından, damlar sac kaplama ile desteklenen ahşap karkas eğimli çatılara dönüştürülmüştür. Kırsal konutların sokağa açılan cephe duvarlarında, yapının inşa tarihini belirten taş kitabeler bulunmaktadır. Bu kitabeler, zaman zaman kuş, ay-yıldız gibi motiflerle süslenerek estetik ve kültürel bir değer kazanmıştır.



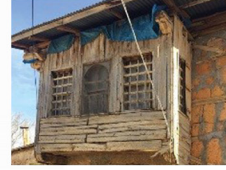
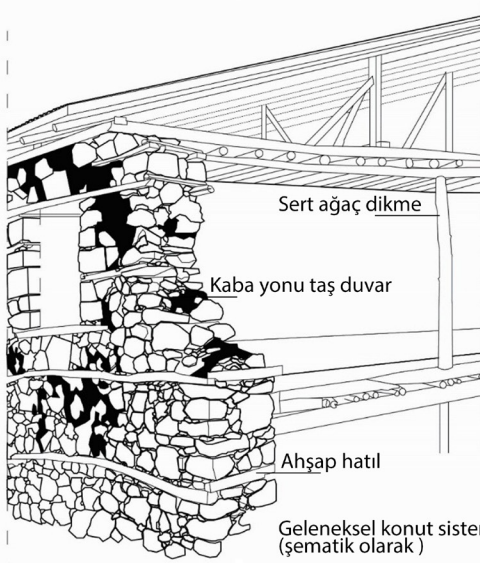
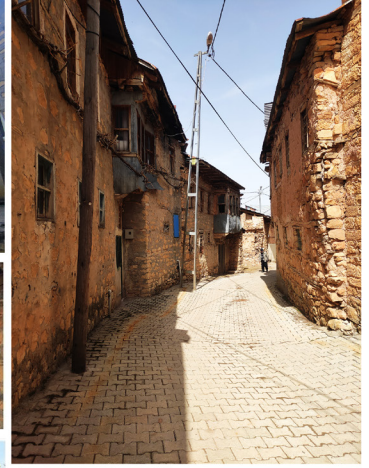
Örnek ahşap kapı çizimleri



Örnek kapı tokmakları







Sami Çolak evi

Ana malzemeleri taş, kerpiç ve ahşap olan bu yapı, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. İç sofalı plan şemasına sahip iki katlı yapının batı cephesinde ev sahiplerine ait ana giriş, doğu cephesinde ise misafirler için ayrılmış ikinci bir giriş bulunmaktadır. Ana giriş, bir avlu aracılığıyla iç mekânlara ulaşımı sağlamaktadır. Zemin katta tuvalet, ağıl, ahır, bir oda ve seyis odası yer almaktadır. Ahşap merdivenlerle ulaşılan üst katta ise bir sofa etrafında üç oda, bir eyvan, bir kiler ve bir dam bulunmaktadır. Batı cephesindeki misafir girişi de bir avluya açılmakta olup burada samanlık, ahır ve bir oda mevcuttur. Ahşap merdivenlerle çıkılan birinci katta ise biri salon olarak kullanılan iki oda yer almaktadır. Üm odalarda, yüklük, iki küçük dolap ve ocak bulunmaktadır. Birinci katta, sofanın sağındaki eyvanda kahve ocağı bulunmakta, burada ev halkı uzun süre vakit geçirmektedir.

Kapının üzerindeki 45×45 cm'lik ışıklık, gaz lambası ile hem eyvanı hem de sofayı aydınlatmaktadır. Odaların kapılarında tokmaklar yer almakta, içeri girmeden önce nezaket gereği izin istenmektedir. Döşemelerde genellikle ahşap, bazı bölümlerde ise sıvanmış toprak tercih edilmiştir. Doğu cephesinde yer alan geniş pencereler, güneş ışığından maksimum düzeyde yararlanılacak şekilde konumlandırılmıştır. Buna karşılık, kuzeye bakan cephe, sert iklim koşullarına dayanıklılık sağlayacak biçimde tasarlanmış olup, zemin katta pencere açıklığına yer verilmemiştir. Bu alan daha çok ahır, samanlık ve ambar gibi işlevlere ayrılmıştır. Alt katta barındırılan hayvanların vücut ısısı, üst kattaki yaşam alanlarının ısı dengesine katkıda bulunarak doğal bir ısıtma sistemi işlevi görmektedir.



Sami Çolak Evi kat planları



Ormansırtı evi

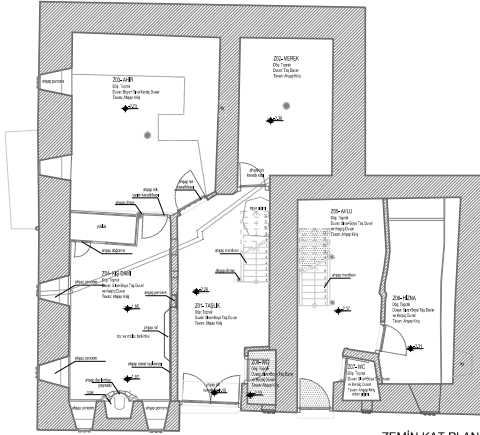
Arapgir Belediyesi tarafından hazırlanan örnek rölöve doğrultusunda değerlendirilen yapı, zemin artı iki katlıdır. Sokağa cepheli konuta, özgün formunu koruyan ahşap çift kanatlı giriş kapısından girilmekte ve bu kapı, yapının taşlık olarak adlandırılan hayat bölümüne açılmaktadır. Avludan üst kata erişimi sağlayan özgün ahşap merdiven korunmuş olup, sonradan eklenen ıslak hacim de bu bölümde konumlandırılmıştır. Zemin katta yer alan avludan (ZO1), ahır, merak (samanlık) ve kış damı (kışlık oda) mahallerine doğrudan geçiş sağlanmaktadır.

Birinci katta, zemin kattan gelen ahşap merdivene ek olarak, kot farkı nedeniyle batı yönünde açılmış bir kapı ile de yapıya giriş mümkündür. Kat planında, bir eyvan yardımıyla odalara dağılım sağlanmaktadır. Eyvanda, ikinci kata çıkışı sağlayan ahşap merdiven bulunmaktadır. Bu katta, içerisinde yaşamak adı verilen ahşap davlumbazlar ve ocaklara sahip üç oda (B05, B03, B04) ile bir depolama alanı yer almaktadır. Kiler mahali dışında, diğer odalarda özgün yüklükler, ahşap giyotin pencereler ve iklimsel etkilerden korunmayı sağlayan ahşap kepenkler bulunmaktadır. Zemin kaplamaları ahşap olup, zeminde ve iç duvarlarda özgün duruma aykırı ekleme ve müdahaleler gözlemlenmiştir.

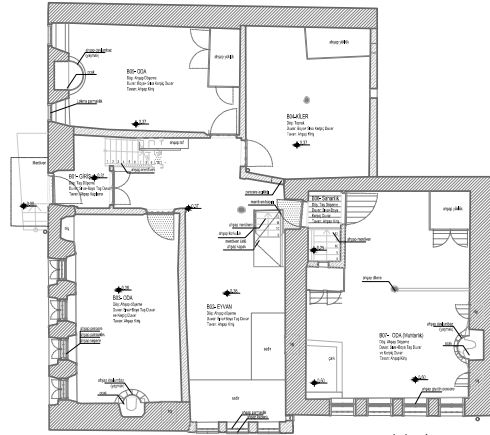
İkinci kata erişim, sofaya çıkan ahşap merdiven aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu katta, cumbalar ile genişletilmiş iki başoda, bir mutfak ve bir dam

mevcuttur. Başodalarda (İO2, İO6), yükseltilmiş döşeme ile oluşturulmuş sekiler ve özgün ahşap korkuluklar dikkat çekmektedir. Günümüzde yapının üzeri kırma çatı ile örtülmüş olup, bu durum damın işlevselliğini yitirmesine neden olmuştur. Yapının özgün planında bulunmayan ıslak hacimler (WC) bu kata eklenmiş olup, çatıya çıkışı sağlayan ahşap gemici merdiveni yine bu mahalde konumlanmaktadır.

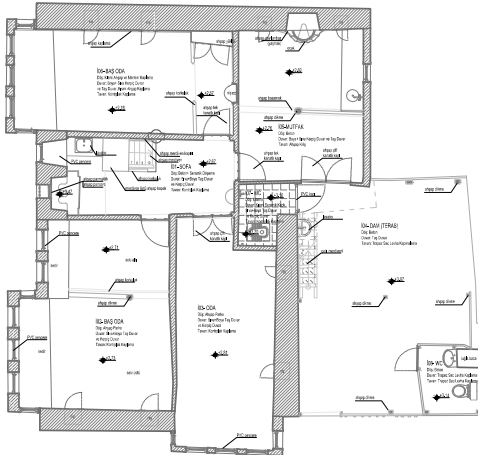
Yapının genelinde, özellikle birinci ve ikinci katlarda, özgün duruma aykırı çeşitli ekleme ve müdahaleler (pvc pencereler, oda bölmeleri, zemin ve duvar kaplamaları ve ıslak hacim eklemeleri gibi) tespit edilmiştir. Çatı, yeniden inşa edilerek kırma çatı formunda tasarlanmış ve üzeri saç kaplama ile örtülmüştür.



ZEMİN KAT PLANI



BİRİNCİ KAT PLANI



İKİNCİ KAT PLANI



ÇATI PLANI

Ormansırtı evi kat planları (Arapgir Belediyesi, 2024)

Ormansırtı köyü sosyal karakteri

Yapıların bitişik nizamı iklimle ilişkili olmanın yanı sıra akrabalığa dayalı bir yerleşme desenine ve yakın ilişkilere işaret etmektedir. Günlük yaşamın karşılaşma mekânları arasında sokaklar, cami ve köy odası önemli mekânlardır. Yapıların sokağı belirlemesi ve ön bahçelerin yerine arka ya da yan bahçelerin olması yapı ve sokak arasındaki bağın güçlü olmasına neden olmaktadır. Ayrıca aynı sokaktaki evlerin ana kapılarının ve pencerelerinin birbirine yönelmesi konutun üst yaşam alanlarının da karşılıklı sosyal etkileşime açık olduğunu göstermektedir. Mekân karakterindeki bu yönelme komşuluk ilişkilerinin güçlü olmasını sağlamaktadır. Mekân karakterinin desteği ile üretim ilişkilerindeki paylaşım ve ortaklık da sosyal yaşamın önemli bir belirleyicisidir.







Ormansirtı köyü güncel durum

2023 yılında Kahramanmaraş merkezli depremlerin etkisiyle, Malatya kırsalı, güvenli bir bölge olarak insanlar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Bu durum, depremden daha az etkilenen Arapgir, Hekimhan ve Kuluncak ilçelerine bağlı kırsal yerleşimlerde nüfus artışına yol açmıştır. 2023 yılı itibarıyla benzer bir nüfus artışı yaşayan Ormansirtı Köyü'nde ise 2024 yıl sonunda nüfusun normal seyrine döndüğü gözlemlenmiştir. TÜİK verilerine göre, köyün güncel nüfusu 75 kişidir (ADNKS, 2024). Uzak kırsal bir bölgede yer alan bu köy, göç vermeye devam etmektedir. Köyün bir tarafında Miran Çayı, diğer tarafında ise Kozluk Çayı yer almaktadır. Arazi açısından Arapgir'in büyük köylerinden biri olan Ormansirtı, birçok sivil mimarlık örneğine ev sahipliği yapmaktadır.

Köydeki nüfus azalması, kırsal konutların köhneleşmesine ve imece usulü ile yapılan üretim ve dayanışma pratiklerinin azalmasına neden olmaktadır. Ekonomik alandaki dönüşümler ve mülkiyet sahipliği ile ilgili yaşanan sorunlar, köyün mevcut durumunu giderek daha olumsuz etkilemektedir.

Köy okulu günümüzde aktif olarak kullanılmamaktadır. Ağırlıklı olarak yaşlı nüfusun ikamet ettiği köyde, az sayıdaki mevcut nüfus arasında güçlü komşuluk ilişkilerinin sürdüğü gözlemlenmektedir. Köyde yaşayan kadınlar, ekonomik dayanışmayı artırmak ve yerel üretimi desteklemek amacıyla "Cücügen Köyü Kadın

Kooperatifi" adlı bir kooperatif kurmuşlardır. Bu kooperatif bünyesinde reçel, salça, pekmez gibi geleneksel gıda ürünleri üretilmekte ve pazarlanmaktadır.



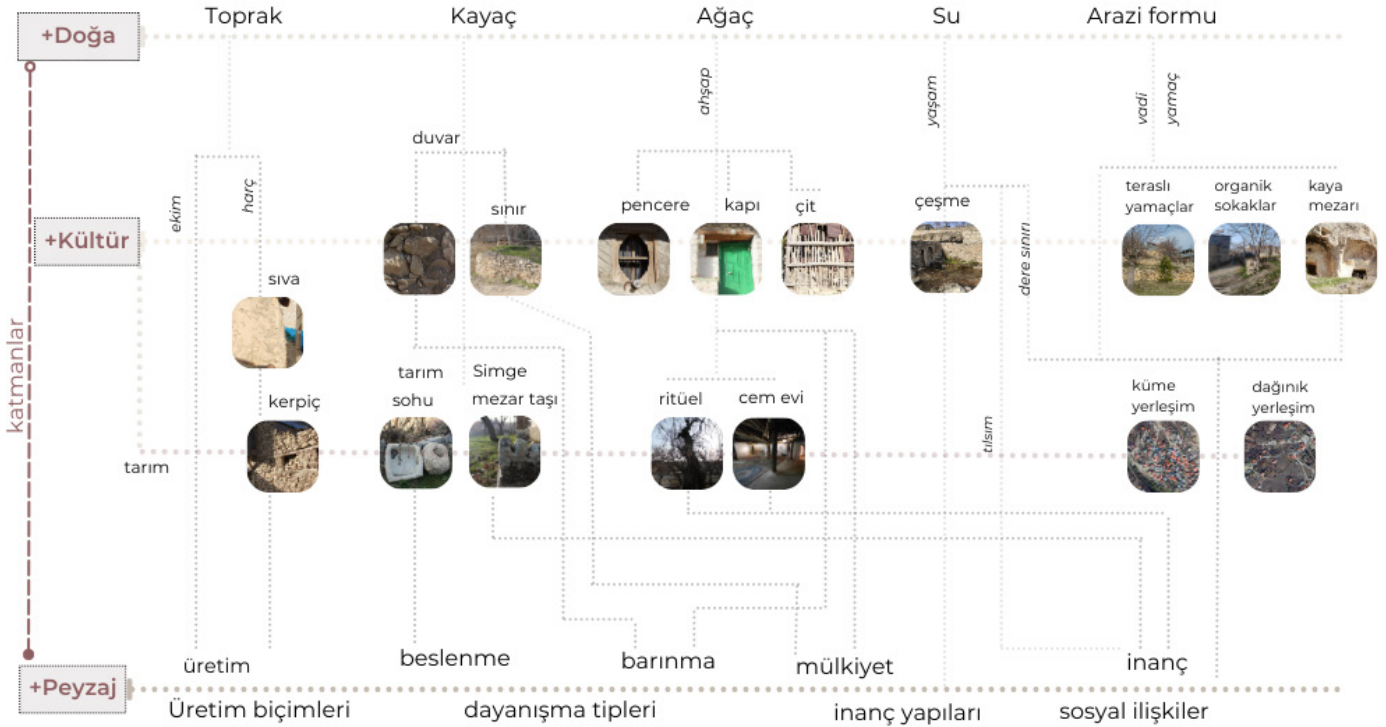
Değerlendirme ve sonuç

Materyalden malzeme elde edilmesine yönelik özgün teknik ve deneyimler kırsal peyzajlarda peyzaj karakterinin öğelerini temsil etmektedir. Onar ve Ormansırtı köylerinde peyzaj karakter öğeleri temel ihtiyaçlara bağlı kalarak, doğal materyalin basit tekniklerle dönüştürülmesi ile oluşturulmuştur. Bir materyalin çeşitli formlarda malzemelere aktarılmasında teknik olanaklar, bilgi, gündelik ekonomi, iklim ve coğrafya koşulları etkili olmuştur. Ağaç ana materyali hatıl, kepenk, merdiven, kapı, ocak, pencere, eyer, yaba gibi korunma, üretim ihtiyaçları; kayaç /taş ana materyali yapı duvarı, sınır duvarı, öğütme taşı, çeşme, oturma nesnesi gibi barınma ve beslenme ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kültüre alınmıştır. Her iki ana materyalden elde edilen malzemeler harmanlandığı gibi diğer materyallerden elde edilen malzemeler ile daha dayanıklı ve estetik bir düzeye taşınmaktadır. Örneğin; Bir yapı duvarının yapılma sürecinde taş duvar, ahşap hatıl, toprak sıva ve toprak badana (çarpma tekniği) ilişkisinde korunma ve barınmanın yanı sıra estetik bir anlayış da bulunmaktadır. Estetik anlayış olanaklara bağlı olarak, yapının ana omurgasının oluşturulmasından iç mekan düzenlemesine kadar sürdürülmektedir. Bölgenin estetik anlayışında önemli bir teknik olarak kabul edilen çarma tekniği kadınların evin iç duvarlarını bezemek amacıyla geliştirdikleri bir tekniktir. Demir oranı yüksek toprak su ile birleşerek harç elde edilmekte ve duvarlar bu harç ile sıvanmaktadır. Sıvanın üzerine desen oluşturmak için bölgenin ekonomi tabanlı meyve ağaçlarından

biri olan badem ağaçlarının reçineleri taş havanda dövülüp kaynatılarak elde edilen sıvı karışım yarım daire el hareketi ile toprak sıvanın üzerine uygulanmaktadır.

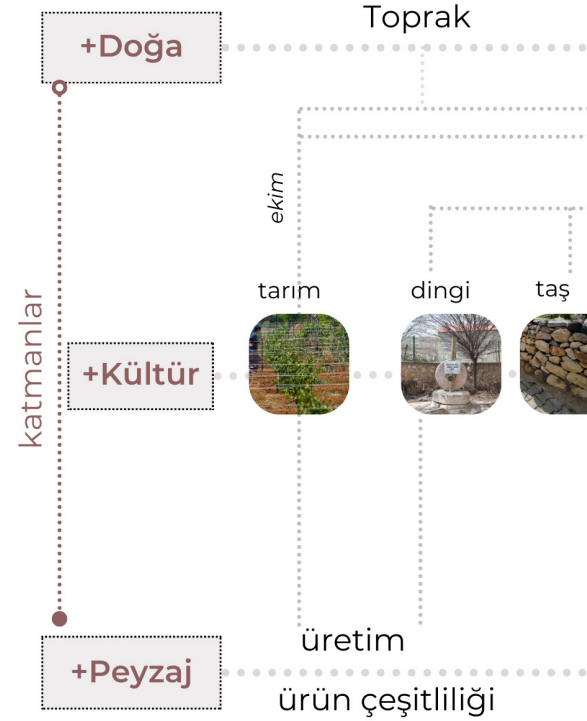
Köylerde özel (konut, tarla, bostan, bahçe gibi) ve ortak (kapıönü, sokak ve inanç yerleri gibi) mekanlarda kullanılan malzemeler ana materyalin kültürel, sosyal, ekolojik ve estetik işlevi doğrultusunda biçimlendirilmesi ile elde edilmektedir. Bu süreç kırsal peyzajlarda çok katmanlı anlayış kapsamında doğa ve coğrafya ile ilişki inşa edildiğini göstermektedir. Bu ilişki biçimlerinde simgesel iletişimin varlığı yadsınamaz.

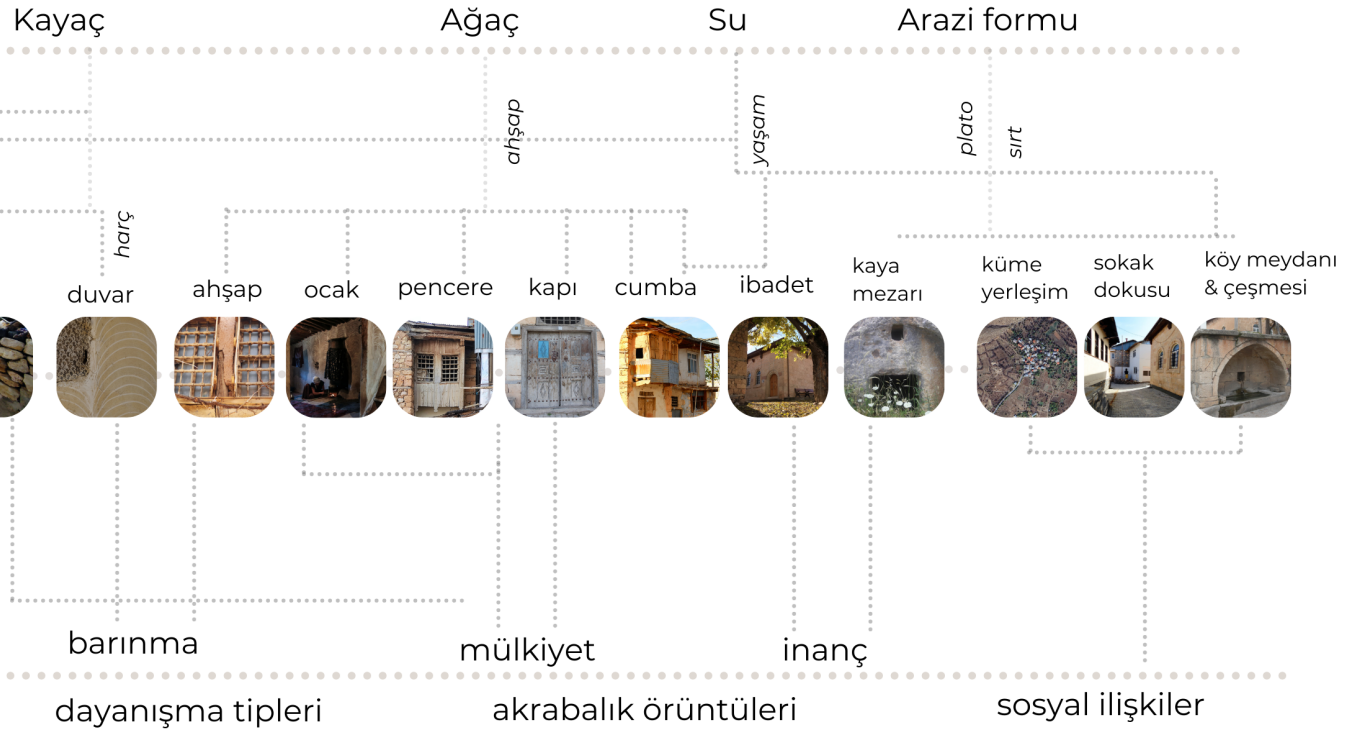
Onar'da kırsal peyzaj karakteri, malzemenin doğal hâlimden kültürel işlevine ve nihayetinde temsil değeri taşıyan mekânlara dönüşmesiyle inşa edilmektedir. Kayaçlar taş duvara, taş duvar mülkiyetin sınırına, bu sınır da sosyal organizasyonun bir koduna dönüşmektedir. Bu bağlamda mekân, yalnızca fiziksel bir varlık değil; üretim, inanç, mahremiyet ve topluluk belleğiyle örülmüş bir dokudur. Su kaynakları çevresinde biçimlenen çeşme yapıları ve bunların etrafında gelişen sosyal karşılaşma alanları, kolektif hafızanın biçimlendiği kamusal yüzeyler sunmaktadır. Sakız ağacı gibi inançla bütünleşen doğa öğeleri, yalnızca manevi bir anlam değil, mekânsal aidiyetin de işareti olarak peyzajda yer bulabilmektedir. Tarım alanlarının biçimlenmesinde ağaç türlerinin (dut, ceviz, ayva) yerleşimle kurduğu ilişki, doğa ile uyumlu bir yaşam kurgusunu desteklemektedir.



Onar Köyü peyzaj karakter öğeleri

Ormansırı Köyü'nde yer seçiminden tarım ürünlerinin seçimine kadar tüm aşamalarda coğrafya temel katman olarak kabul edilmiştir. Yer seçimi arazideki kullanımı ve malzemenin seçilimini de belirlemiştir. Seçilen yer üzerinde biçimlenen kültürel katmanlar, taş, ahşap ve kerpiç gibi yerel malzemelerin birlikte kullanıldığı yapım tekniklerinde görünür hâle gelmektedir. Kitabeler hafızayı yerde sabitleyen öğeler olarak yer bilgisi vermekte ve hemen her yapıda bulunmaları nedeniyle köyün peyzaj karakter öğelerinde ön plana çıkmaktadır. Ahşap malzeme pencere, kepenk, cumba ve merdiven gibi mimari elemanlarla hem estetik hem işlevsel bütünlüğün ögesi hâline gelmiştir. Arazi eğimine paralel olarak gelişen yamaç yerleşimi ve su akış izleri parsellerin ve sokakların konumlanmasında ve yapıların iklim ile ilişkisinde belirleyici olmuştur. Organik sokak ağı, topoğrafya, su izleri ve yapı sınırı ile bütünleşerek birikimli ve ritmik mekan geçişlerini sağlamaktadır.





Ormansırtı Köyü peyzaj karakteri öğeleri

Her iki köyün kırsal peyzaj karakterinde de görüldüğü gibi peyzaj insanın doğaya dayalı olarak geliştirdiği bir kompozisyonudur. Bu kompozisyon kapsamlı ve dinamik olduğu kadar kırılıgandır.

Peyzaj kompozisyonunun içindeki unsurlar değiştikçe ve unsurlar arasındaki ilişki ve etkileşim dönüştükçe peyzaj da değişir ve dönüşür. Peyzajın değişimi ve dönüşümü en çok kültürü etkiler. Özellikle kırsal peyzajlar söz konusu ise kültürel değişim daha açık hissedilebilir. Aslında gerçekte değişen kültürdür. Kültürün değişimi peyzajı dönüştürür. Bu karşılıklı bir süreç olarak sürekli bir döngüde olur. Kültürün değişimi ise değer üzerinden gerçekleşir. Değer inşa edilendir ve bir nevi peyzajın sileceğidir. Değer atanabildiği gibi önemsenmeyebilir. İster atansın isterse önemsenmesin her iki durumda da değişim kaçınılmazdır, fayda merkezli düşünüldüğünden arada yitirilen şeyler oluşacaktır. Atama ve önemsememe eylemi arasında kalan peyzajın faydaları belirlendiğinde değerlendirme ve değişim süreci işlemeye başlar.

Kırsal peyzajlarda değer atama ve değer yitim halleri güncel kaygılar ve bu kaygılar kapsamında belirlenen faydalar doğrultusunda işlemektedir. Bu kapsamda kırsal peyzaja yönelik geliştirilen en önemli eylem kırsal kalkınmadır. Kırsal kalkınma ekonomi temelinde geliştirilirken en temel alınan sektör tarım olmuştur. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nde peyzajın biçimlenmesinde tarım temel bileşen olarak kabul edilmektedir.

Sözleşmeye taraf olan ülkelere kırsal peyzajı bölge ve kent planlama politikalarının yanı sıra kültürel, çevresel, tarımsal, sosyal ve ekonomik politikalarına entegre etmeleri önerilmektedir.

Kırsal peyzajların tarımla ilişkisinin açıklığa kavuşturulmak istenmesi ve ekosistem hizmetleri ile bağının güçlendirilmesi olumlu gelişmeler olsa da küresel sorunların oluşturduğu fayda eğiliminin etkisi ile oluşmaktadır. Bu pragmatik çerçevenin etkisiyle kırsal peyzajların miras ve ekolojik değerinin ön plana çıkarılmaktadır. Ancak ne yazık ki, günümüzde kırsal peyzajlar, dünyada ve ülkemizde, kentin olanaklarına erişme isteği nedeniyle çoğunlukla terk edilmiştir. Terk süreci özellikle miras değerlerinin, ekolojik bilginin, doğa ile etkileşim yollarının yitirilmesi sürecini hızlandırmakta ve kırsal peyzajların kırılmalık düzeyleri artmaktadır. Kırılmalık düzeylerinin artması kırsalda yaşayanların yalnızlık ve görünmezlik hissi ile birleşince kırsal peyzajlar "güzel olan" insanı "iyileştiren" dar bir alana sıkıştırılmış planlama ve tasarım çalışmalarının neredeyse dışında tutulmuştur. Ancak yukarıda belirtildiği gibi günümüzde sürdürülebilir ve ekolojik gibi kavramların etkisiyle kırsal peyzajlar yeniden dikkat çekmektedir. Hem ihmal hem de dikkat çekici durumda olma kırsal peyzajların yönetiminde iki karşıt olguya yol açmıştır. Kırsal peyzajlar bir yandan terk edilirken bir yandan da afetler nedeniyle yaşam için ilgi çekici olduğundan kendi bağlamının dışında bir yapılaşma baskısına maruz kalmaktadır.

Kırsal peyzajların kırılgan yapısı düşünüldüğünde hem terk edilişi hem de ilgi görmesi bu peyzajların yerel peyzaj karakteri özelliklerinde ve yer duygusunda dramatik değişimlere neden olabilir. Bu nedenle, kırsal yerel peyzajların planlama ve tasarım sürecine kendi peyzaj karakteri bileşenleri ve bağlamı üzerinden tasarım kodları özenle belirlenerek korumaya dâhil edilmelidir. Çünkü, yerel peyzajlar insanın doğaya dayalı olarak oluşturduğu biçimlerin doğa ile eşgüdümlü olarak değişmesi sürecidir. Bu süreç basit-karmaşık durağan-dinamik ve zıtlık-uyum içerir. Bu karşıtlıklar üzerinden kurulan ilişkiler nedeniyle yerel peyzajlara yönelik talepler karşılanabilir. Ancak, bağlam dışı müdahaleler baskı unsuruna dönüşerek kırılganlığa neden olabilir. Yerel peyzajlardaki kırılganlık fiziksel mekânın değişiminin ötesinde bir mekanizmaya sahiptir. Kültürel kırılganlıklar fiziksel olanla iç içe geçmektedir. Doğa ve kültürün hem hali olarak betimlenen peyzajın kültürel değişimi değer kavramı ile ilişkili olduğuna göre, neyin değerli olduğunu belirlemek için peyzaj karakteri, kırsal tasarım, yerel peyzaj ve kültürel miras yaklaşımlarının birlikteliğine dayanan kırsal tasarım kodları önemli bir araç olabilir.



Kaynaklar

Avrupa Konseyi. (2000). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi. Avrupa Konseyi Arşivi, Strazburg.

ADNKS (2024). Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları. Erişim Tarihi: 05.04.2024. <https://nip.tuik.gov.tr/Home/Adnks>

Akın, G. (1991). Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tütekli Örtü. Vakıflar Dergisi, 22, 323-354.

Akyıldız, N., & Olğun, T. N. (2020). Somut olmayan kültürel mirasın Anadolu'da tarihî yerleşimlerin korunması ve sürdürülebilirliği bağlamında değerlendirilmesi. Milli Folklor, 16(128), 234-243.

Alataş, M., & Batan, N. (2016). The Moss Flora of Arapgir (Malatya/Turkey) District. Biological Diversity and Conservation, 9(2), 102-107.

Antrop, M. (1997). The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning, the example of the Flanders Region.

Aran, K. (2015). Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları. Güney Mimarlık, 19, 10-14.

Arapgir Belediyesi (2024). Arapgir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Arşivi.

Council of Europe. (2000). European Landscape Convention. CETS No. 176, Florence and Strasbourg: Council of Europe.

Balcı Akova, S., & Tapan, İ. (2023). Malatya'da Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşmeler Ve Korunması İçin Bir Yöntem: Turizm. Al Farabi Uluslararası Sosyal

Bilimler Dergisi, 8(2), 1-26.

Bishop, K., & Phillips, A. (2012). Countryside Planning: New Approaches to Management and Conservation. Routledge.

Ceylan, S., & Somuncu, M. (2018). Kırsal alanların dönüşümünü kavramsal bakımından yeniden düşünmek. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 1141-1155.

Cloke, P., & Park, C.C. (Eds.). (1985). Rural Resource Management (Routledge Revivals) (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315883663>

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması Modeli Uygulaması ve Köylerde Yöresel Özellikler ve İhtiyaçlar Dâhilinde Yapılaşma Koşullarının Belirlenmesi Projesi. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/kodakap-genel-sunum-20230927101815.pdf>

Çörek Öztaş, Ç., & Karaaslan, Ş. (2017). Türkiye'de Kırsal Planlama ve Farklı Ülkelere Ait Kırsal Planlama Örnekleri. Kent Akademisi, 10(32), 432-465.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Pegem Akademi Yayıncılık.

Elibüyük, M. (2013). "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 53(1), 183-220.

Erdem, M. (2011). Kırsal yerleşim peyzaj kimlik özelliklerinin tespiti, korunması ve geliştirilmesine yönelik değerlendirme matrisi önerisi (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erner, A. M., & Eakin, H. (2011). An obsolete dichotomy? Rethinking the rural-urban interface in terms of food security and production in the global south. *The Geographical Journal*, 177(4), 311–320.

Ertürk, H. (1996). Sürdürülebilir Kentler. *Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı*, 2(8), 174-178.

Eyüpgiller, K. K. (2014). Arapgir Tarih Mimari Ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri. Arapgir Kültür Derneği Yayınları, PROMAT Basım Yayım San. Tic.A.Ş.

Fleischer, A., & Tchetchik, A. (2005). Does Rural Tourism Benefit from Agriculture? *Tourism Management*, 26, 493-501.

Galan, J., Bourgeau, F., & Pedrolı, B. (2020). A Multidimensional Model for the Vernacular: Linking Disciplines and Connecting the Vernacular Landscape to Sustainability Challenges. *Sustainability*, 12(16), 6347.

Geller, G., & Glücklich, D. (Eds.). (2012). Sustainable rural and urban ecosystems: Design, implementation and operation: Manual for practice and study. Springer.

Genç, V. (2020). Arapgir Yerleşim Hayat Ve Toplumsal Ekonomi. Kerem Aydınlar Vakfı. PROMAT Basım Yayım San.Tic.A.Ş.

Geray, C. (2011). Toplum Kalkınmasının Ekonomik ve Sosyal Yönleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(19), 155-166.

Gökatalay, B. (2018). Türkiye'de bütünşehirleşme sürecinin köyler üzerindeki etkileri Malatya Başak, Sütluçe ve Bulgurlu köyleri örneği (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görmüş, M. (2023). Arapgir (Malatya) ilçesinin bitki örtüsü dağılışı özelliklerinin CBS yöntemleriyle belirlenmesi (Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görmüş, S., Atmış, E., Artar, M., Özkazanç, N. K., Günşen, H. B., Cengiz, S., & Tekebaşı, S. (2015). Küre Dağları Milli Parkı Köy Tasarım Rehberleri (Bartın Bölümü). Mutlu Basım Yayın.

Görmüş, S., Cengiz S., Yılmaz B. (2019). New Approaches in Integration of Rural Area Planning with Regional Development. 5th International Regional Development Conference, Proceedings Book, 26-28 September 2019 Malatya / Turkey.

Görmüş, S., Koltan Yılmaz, Ş., Cengiz, S., Yılmaz B. (2021). Evaluating The Local Rural Development and Rural Tourism Interaction in Turkey: Case Study of Arapgir, Malatya," In *Recent Academic Studies in Sciences* , Sofija: St. Kliment Ohridski University Press, 2021, pp.90-113.

Gülçubuk, B., & Karabıyık, E. (2002). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri. *Türkiye*, 5, 18-20.

Guise, R. (2005). *Design for Ecological Democracy*. Wiley.

Hayden, D. (1995). *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*. The MIT Press.

ICOMOS. (2017). *ICOMOS-IFLA principles concerning rural landscapes as heritage*.

IFAD. (2010). *Rural Poverty Report 2011. New Realities, New Challenges: New Opportunities For Tomorrow's Generation*. The International Fund for Agricultural Development (IFAD).

Jackson, J. B. (1984). *Discovering the Vernacular Landscape*. New Haven: Yale Univ. Press.

Kalender, L., & Aytimur, G. (2017). Keban ve Karakaya Barajları arası Fırat Nehri'nin kıyı sedimentleri ve su jeokimyası özellikleri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(4), 1243-1254.

Kav, M. E. (2006). *Malatya ili tarım faaliyetleri (Yüksek lisans tezi)*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaygusuz, İ. (1983). *Onar Dede Mezarlığı ve Şeyh Hasan Oner*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kaygusuz, İ. (2017). Onar Köyü'nün Uzak ve Yakın Geçmişine Bakış ve Roma Lejyonu XII. Fulminata. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (155).

Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2018). Cumhuriyetçilik İlkesi ve Türk Milleti İçin Önemi. *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2(4), 35-53.

Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.

Kempenaar, C., Lokhorst, C., Bleumer, E. J. B., Veerkamp, R. F., Been, T., van Evert, F. K., Boogaardt, M. J., Ge, L., Wolfert, J., Verdouw, C. N., van Bekkum, M., Feldbrugge, L., Verhoosel, J. P. C., Waaij, B. D., van Persie, M., & Noorbergen, H. (2016). Big data analysis for smart farming: Results of TO2 project in theme food securiKrause, M. (2013). The ruralization of the world. *Public Culture*, 25(2), 233–248.

Li Y., Fan P., Liu Y., (2019). What makes better village development in traditional agricultural areas of China? Evidence from long-term observation of typical villages, *Habitat International*, Volume 83, Pages 111-124, ISSN 0197-3975, <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2018.11.006>.

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. MIT Press.

Malatya Kültür Envanteri. (2021). *Malatya Kültür Envanteri*. Malatya Büyükşehir Belediyesi.

Moss, G (1978) The village: a matter of life and death. *Architects Journal*, 167, 3.

Nelson, K. S., Nguyen, T. D., Brownstein, N. A., Garcia, D., Walker, H. C., Watson, J. T., & Xin, A. (2021). Definitions, measures, and uses of rurality: A systematic review of the empirical and quantitative literature. *Journal of Rural Studies*, 82, 351–365.

North Dorset District Council (2011). Annual Monitoring Report. Erişim tarihi: 01.09.2024. <https://www.dorsetcouncil.gov.uk/documents/35024/286233/Annual+Monitoring+Report+2011.pdf/850af671-1ce8-5ca8-5a66-a36a7522e605>

Öğdül, H., Olgun, İ., & Çalıskan, Ç. (2015). Ersizlerdere köy tasarım rehberi. Salmat Basın Yayınları.

Olgun, T. N. (2023). “Mimari Mirasın Korunması Bağlamında Cittaslow Hareketinin İncelenmesi: Arapgir Örneği”. *International Social Sciences Journal*, 9(115), 8396-8408. Onarlı, İ. (2001). Şeyh Hasan Aşireti - Anayurt'tan Anadolu'ya (H. Hazırlayan, Ed.). Aydıuş.

Özman, R. (2015). Arapgir Onar Köyü Kaya Mezarları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2015(2), 1-36.

Özpolat, A. (2022). Arapgir Onar Köyü'nde Alevi İnanç Merkezleri: Şeyh Hasan Ocağı ve Cemevi (Yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Araştırmaları Enstitüsü. Özpolat, M.E. (2022). Kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanlarının okunması. (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26(2), 298-310.

Pretty, J. N. (1995). Participatory Learning for Sustainable Agriculture. *World Development*, 23, 1247-1263.

Roberts, P., Shyam, K. C., & Rastogi, C. (2006). Rural Access Index: A Key Development Indicator. The World Bank Group.

Roth, E. G., & Eckert, J. K. (2011). The Vernacular Landscape of Assisted Living. *Journal of Aging Studies*, 25(3), 215-224.

Rudofsky, B. (1964). *Architecture without Architects: An Introduction to Nonpedigreed Architecture*. Museum of Modern Art.

Sevim, H. (2013). *Mimari Tasarımda Öncül Örneklerin Analizine Dayalı Bir Model Önerisi: Arapgir Yöresel Konutları (Yüksek lisans tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sis, N., & Çeçen, M. (2016). Yaşayan Alevi Kültür Ve İnanışları Üzerine Bir Araştırma (Onar Köyü Örneği). *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 413-430.

Şancı, F. (2021). Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 266-290.

Şen, K. (2018). Arapgir İlçesinin Tarihçesi Ve Kültür Varlıkları. Akademisyen Kitapevi.

Şengül, M., Kavuncu, A., & Aksu, G. (2016). "Farklı Siyasal Partiler Benzer Kent Siyasetleri: Malatya Örneğinde 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Üzerinden Bir İnceleme". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71, 3-102.

Tapan, İ. (2023). Malatya'da kırsal planlama ve sürdürülebilirlik (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi-IV (2024-2028). <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/0Yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/UKKS%20IV.PDF>

Taşkan, G. (2024). Kırsal Alanların Korunmasında Değer Tabanlı Bütünleşik Peyzaj Planlama Modelinin Geliştirilmesi; Malatya Örneği (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Taşkan, G., & Görmüş Cengiz, S. (2024). Türkiye’de Kırsal Alanların Marjinalleştirilmesi. İdealkent, 16(43), 544-568.

Thomas, D. C. (2008). Rural policy for the 21st century. Risk, Infrastructure and Industry Evolution Conference.

Thorbeck, D. (2010). Rural design: establishing the research foundation for a new design discipline. International Conference on Architectural Research.

Thorbeck, D. (2019). Agricultural Landscapes: Seeing Rural Through Design. Routledge.

Toccaceli, D. (2015). The Rural District As A Method To Manage The Relations Between Urban And Rural Areas With A View To Integrating European Policies: Some Study Cases In Italy Conference Paper presented at XXV ESRS Congress: Rural resilience and vulnerability: the rural as locus of solidarity and conflict in times of crisis, 29th July-1th august 2013, Florence

Ünal, M. (2021). Onar Köyü ve cemevleri hakkında kişisel görüşme.

Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek. Ayrıntı Yayınları.

van der Ploeg, J. D., & Long, A. (Eds.). (1994). Born from within: Practice and perspective of endogenous rural development. Van Gorcum.

van der Valk, A., & van Dijk, T. (Eds.). (2009). Regional Planning for Open Space. Routledge.

Wibberley, M., & Moss, C. J. (1977). Engineering Research, Development Design at IRRI. FAO Meeting of Task Force on Rice Mechanization.



Teşekkürler

Saha çalışmalarında katkı....

Bülent Yılmaz
Serhat Cengiz
Mesut Kavas
Akif Özbildirici
Evren Çöp

Yüksek lisans kapsamında...

Ahmet Furkan Yalkı
Duygu Demirören
Edanur Özcan
Elif Oktay
Gülsüm Beyazyıldız
Güngör Ortaç
Hüsne Gökçe
İnci Aydın
İsmail Arpacı
Koray Cansu
M. Enes Özpolat
Nurefşan Arı



